CRXXII 709

GHEORGHE BEZVICONI ŞI SCARLAT CALLIMACHI

PUŞKIN IN EXIL

*

BUCUREŞTI
1947

www.dacoromanica.ro

GHEORGHE BEZVICONI ŞI SCARLAT CALLIMACHI

PUŞKIN IN EXIL

1837 – 10 FEBRUARIE – 1947

Dar dacă despre mine urmaşu-mi târzielnic
Aflând, veni-va'n ţara aceasta 'ndepărtată,
Cătând lângă cenuşa slăvită urma mea:
De dincolo de neguri eu voi veni sfielnic,
Cu umbra-mi părăsită, dar recunoscătoare,
Şi dragă o să-mi fie reminiscenţa sa.
LUI OVIDIU, 1821.

BUCUREŞTI
1947

www.dacoromanica.ro

Astăzi, mai mult ca oricând, putem să ne dăm seama de însemnătatea principiului, bazat pe legăturile de prietenie şi cunoaşterea vecinilor noştri, care ne dă putinţa unui traiu paşnic, **ipso facto** *unei desvoltări normale şi binefăcătoare. Dacă în conjunctura grea a anilor premergători ai celui de-al doilea conflict mondial, conducătorii României ar fi ţinut mai mult în seamă acest principiu şi n'ar fi trădat interesele poporului muncitor, n'am fi avut de îndurat atâtea suferinţi materiale şi morale. Am fi evitat războiul nesocotit purtat împotriva popoarelor paşnice din Uniunea Sovietică şi am fi putut lua parte, cu fruntea sus, la organizarea lumii celei nouă.*

Poziţia geografică a principatelor Moldova, Valahia şi Transilvania a determinat, în decursul veacurilor, tratatele de prietenie şi războaiele cu ţările înconjurătoare. Tot această poziţie la răscrucea unor drumuri principale în ciocnirile dintre marii noştri vecini — a influenţat, prin contactul strâns pe care l-am avut cu ei, în acele epoci, atât asupra structurii noastre sociale şi culturale, cât şi asupra desvoltării în domeniul economic. Numai aşa ne putem explica crearea unor anumite forme sociale şi a unei arte literare, picturale şi muzicale specifice în principatele româneşti.

România, clădită pe acest trecut bine caracterizat, se desvoltă şi de acum încolo, sub influenţa lui.

Despre U. R. S. S. am scris mai de mult tratând subiecte din domeniul politic şi social, cât şi din domeniul cultural. Am căutat să luminăm, pe această cale, massele muncitoare ţinute, cu voinţă, de cercurile reacţionare, în cea mai neagră neştiinţă.

Studiul de faţă este o completare a celor scrise, de noi, în anii trecuţi. El va lămuri, pe deplin, pe cititorii

www.dacoromanica.ro

cari nu cunosc, încă, înrâurirea covârşitoare a operii lui Puşkin asupra tinerei noastre literaturi.

Celebrul poet, exilat pe pământul Republicii Socialiste Sovietice Moldoveneşti, s'a inspirat din motive populare locale, a cunoscut pe fruntaşii vieţii din Balcani şi a avut o influenţă, uşor de recunoscut, asupra scrierilor lui Stamati, Donici, Negruzzi şi alţii.

In perspectiva vremii, geniul poeziei ruseşti apare ca o punte, veche de un secol, care uneşte şi mai mult popoarele noastre vecine.

In dorinţa de a da o formă definitivă biografiei lui Puşkin în exil, — în anii 1820-1824 —, am apelat, mai de mult, la prietenul Gheorghe Bezviconi, autorul unor numeroase studii de erudiţie privitoare la Republica Moldovenească şi un foarte bun cunoscător al realităţilor româno-sovietice, fără de a cărui colaborare dorinţa mea nu s'ar fi putut realiza niciodată. Impreună, am alcătuit studiul de faţă.

A trebuit, însă, să aşteptăm mai mulţi ani, căci dictatura nefastă a trecutului nu ne-a lăsat să dăm la iveală această lucrare. 23 August, ziua eliberatoare, ne-a îngăduit să ne punem, iarăşi, pe lucru, să completăm materialul documentar şi să-i dăm forma definitivă, alcătuind, astfel, un studiu care să contribuie, şi el, la consolidarea adevăratei prietenii dintre poporul român şi popoarele din Uniunea Sovietică.

In lipsa unor cărţi necesare în bibliotecile din Bucureşti, ne-am mărginit la însemnările noastre din trecut, folosind, într'o largă măsură, admirabilele studii ale istoricilor sovietici.

Citând lucrările din trecut ale prietenului G. Bezviconi, pline de un preţios material istoric şi bibliografic, n'am socotit necesar să repetăm întreaga documentare.

Scrierea de faţă nu este un fragment de biografie romanţată, ci pagini de istorie literară.

Ea caută să-l înfăţişeze, pe Puşkin, într'un cadru amplu de detalii ale mediului înconjurător, viaţa lui în exil şi creaţiile lui de pe meleagurile Republicii Moldoveneşti.

Scarlat Callimachi

www.dacoromanica.ro

I. POET ŞI EXIL

Şi vreme'ndelungată norodului-oi fi drag,
Căci eu trezeam cu lira simţirile curate,
Şi'n veacul dur slăvit-am sublima libertate.
Cerând pentru-oropsiţi şi milă şi toiag.

Exegi monumentum, 1836

Alexandru Puşkin este unul din geniile omenirii, apogeul poeziei marelui popor rus, reprezentând tezaurul creaţiei spirituale a acestui popor. „Pentru literatura rusă, — spune Maxim Gorki[1]) — Puşkin corespunde lui Leonardo în arta europeană". Meritele poetului sunt incomensurabile: el este făuritorul limbii ruse moderne, care, cu drept cuvânt, se numeşte *limba lui Puşkin.*

Puşkin şi Gogol sunt izvoarele creaţiei literare ruse. Citind pe Belinski, Goncearov, Dostoevski, preţuieşti mai mult pe Puşkin şi înţelegi de ce însuşi Gogol a fost influenţat de poet, care i-a sugerat ideile capodoperelor *Revizorul* şi *Suflete moarte.* Lermontov, Kolţov, Nekrasov, Maikov, Fet, Apuhtin, Tiutcev, Kuzmin şi aproape toţi poeţii sovietici[2]) sunt, nu numai, purtătorii slovelor lui Puşkin, dar şi cântăreţii gloriei sale, repetând vorbele

1) „Izvestia", 24-IX-1936.

2) Între anii 1917—1945, operele lui Puşkin au apărut în Uniunea Sovietică în 72 limbi, în 31.618 000 exemplare. „Gazeta Literară", 5-V-1945.

www.dacoromanica.ro

înţelepte ăle lui Gogol, că, pentru contemporani, Puşkin apare ca o flacăre aruncată din cer, dela care iau propria lor lumină ceilalţi poeţi. Pe de altă parte, prin proza uriaşilor scrisului universal: Turghenev, Dostoevski, Tolstoi, Gorki, creaţia lui Puşkin se revarsă asupra lumii întregi. Ea a fost preţuită de Marx[1]) şi de Lenin,[2]) iar Stalin îl aminteşte pe poet, în memorabilul său discurs din 6 Noembrie 1941, printre gloriile marelui popor rus.

Oropsiţii soartei, al căror strigăt desnădajduit răsună din paginile operelor lui Gogol, Turghenev, Dostoevski, Cehov, Gorki, au izvorul lor în *Supraveghetorul de staţie* al lui Puşkin. *Evghenii Oneghin* este primul roman social, o adevărată enciclopedie rusească, pe când *Boris Godunov* rămâne cea mai bună dramă istorică. Gherman din *Dama de pică* este caracteristic unor viziuni ale lui Dostoevski. *Dubrovski* concepe romanul social în proză în literatura rusă, iar *Fata căpitanului* — acel istoric. După *Roslavlev* şi fragmentul literar: *Oaspeţii se adună la vilă*, Tolstoi începe să scrie epocalele lui romane: *Război şi pace* şi *Ana Karenina*. *Istoria satului Goriuhino* precedează *Istoria unui oraş* a satiricului Saltîkov-Şcedrin, iar dramaturgul Ostrovski, Goncearov, Cehov,[3]) sunt discipolii lui Puşkin. Veşnicia capodoperelor sale s'a păstrat în muzica lui Glinka, Ceaikovski, Dargomîjski, Musorgski, Rimski-Korsakov, Napravnik, Rahmaninov, Miaskovski, Vasilenko, Şebalin, Glier, Hrennikov, în pictura lui Repin, Brüllow, Serov, Kramskoi, Tropinin, Kiprenski, Gay, Vrubel, Benois, Kardovski, Ulianov, Sokolov-Skalia, Favorski, Vakurov, Iakobson...

---

1) P. Lafarg, *Amintiri despre Marx.*
2) N. Krupskaia, *Amintiri despre Lenin.*
3) V. Desniţki, *Ascendentul noii literaturi ruse*, „Izvestia", 1937, Nr. 36; „Vremennik" Comisiei Puşkiniene, 1937, vol. III, p. 43 şi urm. A. Ţeitlin, *Moştenirea lui Puşkin*, „Moştenirea Literară", 1934. nr. 16—18, p. 5 şi urm.

www.dacoromanica.ro

Pentru studiul vieţii şi al creaţiei poetului s'a format o disciplină aparte: *Puşkinologia*: „Orice rând al marelui scriitor — spunea cândva Puşkin despre Voltaire — devine preţios posterităţii..." [1]) O singură perioadă a biografiei sale a rămas, totuşi, mai puţin cercetată: viaţa lui în Basarabia, deşi — cuprinsă între anii 1820—1824 — această perioadă prezintă o însemnătate covârşitoare pentru formarea spirituală şi creaţia tânărului poet, care scria în Aprilie 1821, din Chişinău, literatului Ceaadaev, că în singurătate, geniul său a cunoscut truda liniştită şi setea cugetării...

S'au exprimat diverse păreri cu privire la şederea lui Puşkin în Basarabia. Din biografi, Bartenev o considera binefăcătoare, Annenkov fiind de părere că prezenţa poetului la Chişinău a fost episodul cel mai puternic din sbuciumata-i soartă. Criticul Skabicevski afirma în prefaţa operelor lui Puşkin, că viaţa tumultoasă a Chişinăului a provocat o impresie vie asupra scriitorului: oraşul a început să-i fie drag şi corespunzător în totul dispoziţiei sale sufleteşti, — aceeaşi părere emiţând Liprandi, prietenul basarabean al poetului. I. Grot [2]) vedea în viaţa lui Puşkin, la Chişinău, o şcoală sericasă de pregătire, pe când puşkinologul basarabean A. Iaţimirski adăuga că, pentru o fire aşa de multilaterală ca a poetului, perioada cercetată e importantă în totalitatea ei. In sfârşit, ca un răsunet al epistolei lui Ceaadaev, profesorul V. Jirmunski [3]) vede în exilul lui Puşkin în Sud, schimbarea esenţială în

---

1) Colecţiile de scrisori ale poetului au început să apară dela 188[illegible] Academia acordând auspiciile sale publicaţiei (1906—1911). M. Ţiailovski a completat, în 1925, lucrarea, iar regretatul B L. Modzalevti a reuşit să redacteze două volume (1926 şi 1928), prezentând scrierile lui Puşkin până la 1830. Folosim în majoritatea citatelor, volumul XIII al ediţiei *Puşkin,* a Academiei din Moscova, 1937: *Corespondenţa, 1815—1827.*

2) In antologia „Skladcina", 1874, p. 376.

3) *Puşkin şi literatura occidentală,* „Vremennik", vol. III, p. 73.

www.dacoromanica.ro

psihologia şi creaţia sa, viaţa pitorească şi reală a poporului din regiunile mărginaşe ale ţării lărgindu-i orizontul... Nicăiri ca în Basarabia, poetul n'a avut o varietate mai complexă de trăire şi o bogăţie mai mare de impresii, care au dat naştere unei vaste creaţii literare [1]).

Ni se pare, că pentru prima oară şederea lui Puşkin în Basarabia o menţionează „Revue Encyclopédique" din 1821, — aşa dar o revistă franceză, — vorbind de autorul poemului *Ruslan şi Liudmila*, care „în prezent se află pe lângă general-guvernatorul Basarabiei". Era un periodic bine informat, care anunţa — de pildă — „frumuseţile inegalate" ale *Ţiganilor*, când acest poem se afla încă în manuscris (1825, XXVI, p. 898). In scrisul rusesc, pecetea tăcerii a învăluit o vreme mai îndelungată ostracizarea lui Puşkin în Sud.

Poetul însuşi a fost primul său biograf, [2]) dar autobiografia din 1821 a trebuit să fie arsă cinci ani mai târziu, în urma răscoalei „decabriştilor". Dintr'un plan de însemnări din 1833, ştim că el manifesta o atenţie deosebită şederii sale în Basarabia:

„Chişinău, Sosirea mea din Caucaz şi Crimeia, Orlov, Ispilanti, Kamenka, *Fântâna din Bahcisarai*, Revoluţia grecească, Lipirandi, Anul (18) 12, *mort de sa femme, le renegat*, Paşa Arzarumului".

Prima biografie a lui Puşkin a apărut abia la un an după moartea sa, în 1838, în al zecelea tom al revistei „Contemporanul", datorită lui P. Pletnev, care acoperea, cu tăcerea, exilul poetului. Oricât de naivă pare această tăcere, totuşi doar în schiţa biografică din „Galeria de

---

1) I. Halippa, *Oraşul Chişinău din vremea şederii lui Puşkin*, „Operele Comisiei savante guberniale a arhivelor din Basarabia", Chişinău, 1900, vol. I, p. 98, şi N. Izmailov, *Poemul lui Puşkin despre eterişti*, „Vremennik", vol. III, p. 339.

2) D. Blagoi, *Problemele construcţiei biografiei ştiinţifice a lui Puşkin*, „Moştenirea Literară", 1934, nr. 16-18, p. 247 şi urm.

www.dacoromanica.ro

portrete şi biografii“ din 1841 găsim cea dintâi aluzie la „trecerea“ lui Puşkin prin Chişinău. Numai în decada următoare, când evenimentele au pierdut din actualitatea lor, Bartenev şi Annenkov [1]) au început să publice materialul necesar pentru alcătuirea biografiei sistematice a poetului, lăsând nelămurită, din motive de cenzură, perioada de ostracizare a vieţii sale. Intre timp, la Moscova s'au tipărit unele fragmente din jurnalul basarabean al lui V. Gorceakov, iar C. Zeleneţki (1812—1858), profesor din Odessa, a vizitat Chişinăul şi a publicat în „Moskvitianin“ (1854, nr. 9): *Ştirile despre şederea lui Puşkin la Chişinău şi Odessa.* [2]) Incercarea, de a contribui cu amintirile sale, a unui băştinaş, Scarlat Pruncul („Obşcezanimatelnîi Vestnik“, 1857, nr. 11), a trezit replica prea vehementă a lui Gorceakov („Buletinul Moscovei“, 1858, nr. 19) şi Liprandi. Folosind cele menţionate şi manuscrisul *Amintirilor* lui F. Wiegel, apărute în „Vestitorul Rusesc“ din 1864—1865 (în volum, Moscova, 1865), informator al acestui autor în probleme basarabene fiind acelaşi Liprandi (*ibidem*, VI, p. 97), Bartenev a publicat în „Russkaia Reci“ (1861, nr. 85-104) scrierea sa: *Puşkin în Sudul Rusiei*, reprodusă în „Arhiva Rusă“ (1866, nr. 8-9 şi 10), însoţită de însemnările lui Liprandi [3]), revăzute în manuscris de Gorceakov şi Weltman; urmează apoi *Observaţiile* lui Liprandi la memoriile lui Wiegel („Arhiva Rusă“, 1870, nr. 2, şi „Lecturile Societăţii de istorie şi antichităţi din Moscova“, 1873, cart. II). VI. Iakovlev (1840—1896) a cules în volum: *Relaţii despre Puşkin din Sudul Rusiei*

---

1) Principala lucrare: *Puşkin în epoca lui Alexandru*, 1874.

2) Liprandi critică pe informatorii lui Zeleneţki, cari, afară de P. S Puşcin, erau: V. Pisarenko, funcţionar puţin însemnat, favorit al lui Wiegel; V. Gorodinski şi studentul Ratco, necunoscuţi; Ştefan P. Leonard şi D. Voronovski, precum şi Marini din Odessa.

3) Fragmente omise, despre Stamati, Russo, Albrecht ş. a., de M. Ţiavlovski: *Puşkin*, ed. Muzeului Literar, Moscova, 1936, p 548-558.

www.dacoromanica.ro

(Odessa, 1887), amintirile unor localnici [1]), iar P. Draganov, [2]) autorul bibliografiei *Bessarabiana* (Chişinău, 1912), a încercat o catalogare a literaturii puşkiniene în legătură cu Basarabia. Totuşi, în linii generale, vitregia uitarii a şters din amintirea basarabenilor chipul marelui poet, cu atât mai puţin păstrându-se zugrăvit mediul care-l înconjura. [3]).

Intr'o listă de spovedanii din 1822, la soborul vechi, o singură mărturie scrisă, despre secretarul colegial Alexandru Puşkin, în vârstă de 23 ani [4]), se păstra la faţa locului, amintind o perioadă întreagă a vieţii celebrului poet. Ciorna unei scrisori, care până nu demult se afla în posesia muzeului bisericesc din Chişinău, adresată „Alexandrei Osipovna" Işimova, se referea la o perioadă mult mai târzie, fiind adusă la muzeu de I. M. Parhomovici (1846—1932), din arhiva lui Neofit Nevodcikov, fostul secretar al scriitorului A. S. Sturdza.

---

1) N. Gherbanovski (comp. G. Bezviconi, *C. Stamati, familia şi contemporanii săi*, Iaşi, 1942, p, 91), autorul articolelor: *Câteva cuvinte despre Puşkin*, „Buletinul Regional al Basarabiei", 1866, nr. 44; *Câteva cuvinte despre şederea lui Puşkin la Chişinău*, „Buletinul Novorosiei", 29-30-XI-1869, nr. 49-50; *Ştiri noi despre şederea lui Puşkin în Basarabia*, „Telegraful Novorosiei", 1879, nr. 1374.

Lev St Maţeevici, dela 1870 profesor la Chişinău, autorul articolelor: *Din Chişinău despre Puşkin*, „Pravda", 1880, nr. 133, 134 şi 137; *Tradiţiile din Chişinău despre Puşkin*, „Vestitorul Istoric", V-1883; ş. a.

2) Autorul articolelor: *Puşkin în traduceri moldoveneşti şi româneşti*, „Vestitorul Istoric", V-1899; *Literatura despre şederea lui Puşkin în Basarabia*, Petersburg, 1899; *Operele poetice şi prozaice ale lui Puşkin în legătură cu Basarabia sau inspirate de geniul lui Puşkin şi amintirile lui despre ea* (1909, mss.).

3) Spre deosebire de reprezentanţii băştinaşi, cei veniţi de aiurea şi-au găsit biografi, chiar un ciudat „unter-zeichwachter" Iliia Ivanovici Larin (acest nume îl poartă familia eroinelor din romanul *Evghenii Oneghin)*, pe care Puşkin îl întâlneşte în cercul ofiţerimii din Chişinău, ocrotit de Liprandi („Zveniia", Moscova, 1935, vol. V). Povestirea lui Weltman: *Iliia Larin*, „Foaia orăşenească a Moscovei", 1847.

4) I. Halippa, *op. cit., p. 111.*

www.dacoromanica.ro

Lipsa aparentă a izvoarelor de informaţie a pricinuit ca eroii epopeii puşkiniene din Basarabia să fie şi mai neglijaţi decât întreaga şedere a poetului la Chişinău. Oamenii imortalizaţi prin pana magică a geniului, au rămas cunoscuţi fragmentar, ori ca nume; mai des decât aiurea, cu tot zelul puşkinologilor, găsim în scrierile din această perioadă consacrarea, la comentarii, a epitetului: *necunoscut*.

* * *

Ostracizarea poetului în Basarabia îndepărtată, aproape sălbatecă, ai cărei funcţionari făceau parte din cadrele departamentului asiatic al ministerului afacerilor străine, îl înconjura cu aureola misterului, parcă amintind exilul lui Ovidiu Naso la Tomi şi glorioasa moarte, de mai târziu, a lui Byron la Missolonghi. Undeva, între destinul şi firea cu totul opusă a acestor poeţi, îşi fixa existenţa Puşkin, în surghiunul său. O stare de spirit, care s'a oglindit în versurile sale adresate lui F. Glinka:

Când între orgiile vieţii tumultoase
M'a nimerit din senin ostracismul...

In fond, supărarea poetului a fost mare, la părăsirea sbuciumului capitalei şi a frământărilor lumii cărturăreşti. Abia sosit la Chişinău, el se adresa la 20 Septembrie 1820 membrilor cenaclului literar „Arzamas“ [1]:

„In vara a cincia dela potopul din Lipeţk, noi, excelenţa sa *Rhein* şi *Greierul* [2]) jalnic, pe mocirla oraşului Chişinău, denumită Bâc, şezut-am şi plâns-am, amitind pe tine, o Arzamas“...

Patru zile mai târziu, Puşkin îşi încheia scrisoarea către fratele său: „Acum sunt singur în Moldova pustie

1) Despre „Arzamas“ comp.: *Arzamas şi procesele-verbale arzamasiene*, Leningrad, 1933.
2) Poreclele de cenaclu ale generalului M. Orlov şi Puşkin.

www.dacoromanica.ro

pentru mine". Visând mereu să părăsească locul de exil, el scria cu o vădită ironie, la 23 Martie 1821, poetului Delwig: „Nu demult am venit la Chişinău şi în curând voi părăsi Basarabia blagoslovită — sunt ţări mai blagoslovite", Gândurile sale sburau către literaţii de pe malurile Nevei, încât el scria a doua zi lui Gnedici, că epistola sa l-a găsit „în pustietăţile Moldovei"; poetul aştepta nerăbdător al IX-lea volum al *Istoriei Statului Rosienesc* a lui Karamzin, despre care întreba; ce face? Iar la 7 Mai 1821, Puşkin adăuga într'o scrisoare către Alexandru Turghenev: „fără Karamzini, fără voi doi,[1]) apoi, încă, fără câţiva aleşi, ai să te plictiseşti nu numai la Chişinău"... Poetul îl ruga pe Turghenev să-l aducă măcar pentru câteva zile la Petersburg, deşi în Basarabia el (— sufletul însetat de impresii zguduitoare, din poezia *Războiul)* nu ducea lipsă de impresii. Aşteptând mereu graţierea, Puşkin se adresa la 27 Iulie 1821 fratelui său: „Scrie-mi, cât mai sunt la Chişinău"... Cunoaştem, apoi, apelul său trimis la 21 August a aceluiaşi an, fratelui lui Turghenev, Serghei, sosit din Constantinopol la carantina din Odessa: „Vă felicit, onorabile Serghei Ivanovici, că aţi sosit cu bine din Turcia străină în Turcia natală. Bucuros aş fi venit la Odessa, ca să vă vorbesc şi să respir cu aerul european curat. dar eu însumi sunt în carantină, şi supravegetorul Inzov[2]) nu mă lasă, ca pe un molipsit de vreo ciumă liberală".

Lipsa contactului, cu prietenii îndepărtaţi, îl supăra pe poet: „Inchipueşte-ţi, — scria el fratelui său, la 24 Ianuarie 1822, din Chişinău, — că până în pustietatea mea nu ajunge nicio voce prietenoasă, că amicii mei ca în

---

1) A. Turghenev (1785—1846), directorul departamentului confesiunilor străine, şi fratele său Nicolae (1789—1871), „decabristul". Comp „Arhiva fraţilor Turghenev", ed Academiei, 1924—1936

2) Locţiitorul guvernatorului plenipotenţiar al Basarabiei.

www.dacoromanica.ro

adins s'au hotărât să îndreptăţească mizantropia mea elegiacă — şi starea aceasta e insuportabilă".

„Tu îmi scrii despre poeziile tale, — se adresa Puşkin, la 26 Septembrie, lui I. N. Tolstoi, — iar eu, în solitudinea mea basarabeană, neprimind nici reviste, nici cărţi noi, — nu ştiam despre apariţia cărţii, care m'ar fi consolat în singurătatea mea".

O stare sufletească, care se oglindeşte şi în capitolul VIII al romanului *Evghenll Oneghin*, amintind de „pustietatea Moldovei jalnice".

„Egida exilului" — din scrisoarea către poetul Viazemski, din 1 Septembrie 1822, îl apăsa greu pe Puşkin. El îşi exprima lui Gnedici, la 27 Septembrie, şi fratelui său Lev Puşkin, la 18 Octombrie, speranţa de a se întoarce în mijlocul lor. Nădejdile apar mai slabe în scrisoarea a doua, în care se vorbeşte de mesagiile sale către poetul Jukovski şi către Nesselrode, ministrul afacerilor străine. Ironia tristă răsună în rândurile adresate în spiritul glumeţ al societăţii literare „Arzamas", în Martie 1823, lui Viazemski:

„Eu plutesc prin noroaiele Moldovei, dracul ştie când voi ieşi la mal. Tu — pluteşte prin noroaiele patriei şi gândeşte-te:

Noroiul patriei e dulce şi plăcut.

Greierul".

Puşkin scria cu amărăciune, la 5 Aprilie 1823, aceluiaşi Viazemski: „Speranţele mele nu s'au împlinit: anul acesta n'am să pot veni nici la Moscova, nici la Petersburg". Singurătatea o resimţea tot mai mult, încât el îi mulţumea, la 13 Mai, lui Gnedici, că şi-a adus aminte de „pustnicul basarabean"...

Găsim o gamă de sentimente în mesagiile poetului, o melodie care ne explică atitudinea sa faţă de locul de ostracizare. Dar iată prima scrisoare, adresată fratelui său

www.dacoromanica.ro

la 25 August 1823, îndată după părăsirea acestui exil:

„Aş vrea, sufletul meu, să-ţi scriu un roman întreg — ultimile trei luni ale vieţii mele. Iată ce este: sănătatea mea cerea demult băi de mare; l-am convins cu greu pe Inzov ca să-mi dea drumul la Odessa, — am părăsit Moldova mea şi am descins în Europa. Restaurantul şi opera italiană mi-au amintit trecutul şi, pe Dumnezeu, mi-am reînoit sufletul. Intre timp soseşte Voronţov,[1]) mă primeşte foarte amabil, şi-mi comunică, că trec sub autoritatea sa, că rămân la Odessa. S'ar părea că e bine, *dar o tristeţe nouă îmi apasă pieptul — am regretat lanţurile mele părăsite. Am venit la Chişinău pentru câteva zile, le-am petrecut nespus de elegiac şi, părăsind pentru totdeauna*[2]) *Chişinăul, am oftat de dorul lui*".

Incă Bartenev a comparat rândurile acestea cu versurile lui Byron, despre prizonierul care părăsea temniţa din Chillon:

Când pragul temniţei posace
Spre libertate am călcat
După'nchisoare am oftat.

Se înţelege, de aceea, cât de greşit s'a repetat şi s'a răstălmăcit faimoasa epistolă a lui Puşkin, despre „Chişinăul oraş blestemat", trimisă pe la sfârşitul lui Octombrie 1823 literatului Filip Wiegel (1786—1856),[3]) observatorul contelui Voronţov în acest oraş, iar mai târziu (1825—1826) vice-guvernatorul Basarabiei. Inteligent, cam răutăcios şi

---

1) Noul general-guvernator al Novorosiei şi Basarabiei.

2) Poetul a mai vizitat cetatea Bender şi Căuşenii în Ianuarie, iar Chişinăul — în Martie 1824.

3) Biografia, de S Ştraich, în vol *Amintirilor*, ed. Moscova, 1928. Aprecierile lui Puşkin, în jurnalul său, din 7-I-1834 *Jurnalul lui Puşkin*, red. de B. Modzalevski, 1923, p. 84-86; *Jurnalul lui Puşkin*, Moscova, 1923, p. 249-251; *Puşkin*, ed Casei Savanţilor din Odessa, 1926, III, p. 29-32 (mai găsim biografiile lui N. Alexeev, I P. Blaramberg, Sofia Volkonskaia, Voronţov, Langeron, Liprandi, P Puşcin, Sabaneev, Severin, Sicard, A. Sturdza, Roxandra Edling ş. a.).

www.dacoromanica.ro

răzbunător în memoriile sale,[1]) iar pe lângă toate acestea — à la Socrat, ori Oscar Wilde — admirator al adolescenţilor, Wiegel a adresat, sub impresia unor zile ploioase de toamnă (cărora se datorau de asemenea mizantropicele sale *Observaţii asupra stării actuale a Basarabiei*),[2]) lui Puşkin plecat recent la Odessa, o scrisoare în spiritul glumeţ al „Arzamasului", puţin măgulitoare pentru Chişinău. Textul acestei scrisori rămânea încă nu demult necunoscut,[3]) precum şi sfârşitul răspunsului — epistolei lui Puşkin, care o numea *glumă*, făcând haz de inclinaţiile lui Wiegel. Dacă chiar am fi privit această epistolă, ca o satiră consacrată Chişinăului, ar fi trebuit *s'o înţelegem şi s'o iertăm*, ca şi numeroasele epigrame basarabene ale lui Puşkin, specifice caracterului său, servindu-i drept pumnal,[4]) rănind pe adversari, dar şi pe prieteni, în exil, dar şi aiurea, unde — de pildă, la Odessa — nu se simţea veselia care-l anima la Chişinău. O mărturiseşte Liprandi, dar mai ales autorul însuşi, în scrisorile către fratele său, Viazemski, Delwig şi Turghenev...

Nu căutăm, totuşi, reabilitarea locului de ostracizare a poetului. N'au trecut decât opt ani dela stabilirea definitivă a ocârmuirii nouă în Basarabia, — vreme de mari prefaceri politice de după cotropirea lui Napoleon. Lumina civilizatoare şi propăşirea economică ajungeau cu atât mai greu în noua regiune, despre care istoricul băştinaş Alexe Nacu (1832—1915) scria[5]): „Nicăiri nu era nicio şcoală,

---

1) Viazemski, despre *Amintiri* (folosim ed. 1865), în „Arhiva Rusă", 1866, p 220.

2) G. Bezviconi, *Familia Krupenski*, „Din trecutul nostru" X-1939, p. 18

3) P Şcegolev, *Scrisori inedite către Puşkin*, „Moştenirea Literară", 1934, nr. 16-18, p. 607.

4) A Weltman, *Amintiri*, în vol. *Puşkin*, de L. Maikov, 1899, p. 121 şi 124.

5) *Raportul administraţiei civile a Basarabiei în timpul războiului ruso-turc din anii 1806—1812*, „Notiţele Societăţii de is-

www.dacoromanica.ro

niciun îndrumător, nicio carte, nimeni nu se pricepea în normele onoarei, în loc de legi şi regulamente domnea doar bunul plac al claselor conducătoare: numai bisericile care se vedeau în rare locuri, mărturiseau că populaţia acestei ţări a şi ieşit din starea de barbarie".

Cazuri de ciumă şi holeră se repetau. Ion Ghika, călătorul Kosmeli, Iakovenko, Mihailovski-Danilevski, Negruzzi, Radu Rosetti şi alţi memorialişti au zugrăvit aceste molime. Chiar, în faţa lui Puşkin, a murit subit de holeră o prinţesă bătrână, moldoveancă rumenită... Să nu ne mire, însă, aceste molime: Herzen, care a văzut holera din anii 1831—1832 la Moscova şi acea din 1849 la Paris, s'a înspăimântat de cele văzute în prea lăudatul Occident. Molimele din regiunea de graniţă erau, totuşi, mai vestite, încât Turghenev spune în romanul *Părinţi şi copii*, că bătrânul Bazarov a fost decorat pentru combaterea ciumei tocmai în Basarabia...

Nici Chişinăul nu se prezenta, propriu zis, mai bine. Viitorul oraş a suferit până la 1806 numeroase incursiuni tătăreşti; secund-maiorul Raan şi diplomatul Reimers au descris devastarea completă a târguşorului, în ajunul vizitei lor, în anii 1788 şi 1793[1]). De aceea, chiar în 1816, generalul Pavel Kiseliov (1788—1872),[2]) viitorul ocârmuitor al Principatelor Dunărene, îl numea Chişinăul, într'o convorbire cu împăratul: „un sat mare, murdar şi prost, cu patru-cinci case de piatră", pe când vice-guvernatorul Wiegel scria mai târziu: „n'am văzut un sat mai urît şi mai dezordonat decât acesta".

---

torie şi antichităţi din Odessa", 1879. Soţia istoricului, Olga Nacu, este autoarea articolului: *Puşkin la Chişinău*, în *Antologia jubiliară a lui Puşkin*, Petersburg, 1899.

1) *Antologia jubiliară a Chişinăului*, Chişinău, 1914.

2) A. Zabloţki-Desiatovski, *Contele P. D. Kiseliov şi vremea lui*, Petersburg, 1882, vol. I, p. 34. şi G. Bezviconi (şi N. Petraşcu) *Relaţii ruso-române*, Bucureşti 1945, p. 73 şi urm.

www.dacoromanica.ro

Ce poate fi mai curios pentru observator, — se întreba cu toate acestea Wiegel — decât societatea ce se năştea, în care se vedeau rămăşiţele obiceiurilor orientale şi începuturile instrucţiei europene? Aceasta se poate vedea, acum, la Chişinău şi în alte oraşe mici ale Basarabiei, aproape aşa cum a fost o sută şi ceva de ani în urmă în patria noastră".

Wiegel nu exagera, deoarece memorialiştii moldoveni, ca R. Rosetti,[1]) nu credeau nici ei să fi existat altă ţară, în care viaţa să fi evoluat mai repede şi desăvârşit, decât în Moldova, deoarece numai pe vremea ocupaţiei ruseşti din anii 1806—1812, din timpul războiului Dunărean împotriva Turcilor, la Iaşi s'a închegat viaţa mondenă[2]); cartiruirea ofiţerilor în case mari a ajutat la încetarea recluziunii femeilor; s'a operat europenizarea îmbrăcămintei şi a traiului de toate zilele, limba de salon — cea grecească, fiind înlocuită cu cea franceză; a şi fost invitat din Petersburg, primul maestru de dans ieşean, Ivanov.

Situaţia din noua regiune s'a mai îmbunătăţit în anii de după 1812; a rămas, însă, aceeaşi Basarabie, cu neajunsurile, dar şi cu calităţile ei, despre care Puşkin scria în Decembrie 1821, lui Baratînski:

Această ţară pustie
E sacră pentru sufletul de poet,
Ea e cântată de Derjavin[3])
Şi plină de slavă rusească.

Chişinăul, despre care Puşkin adresa din Pskov, la 1 Decembrie 1826, prietenului său N. Alexeev, următoarele rânduri:

---

1) *Amintiri*, vol. I, prefaţa şi p. 50, 51, 60 şi 61.
2) Prima „revoluţie" în felul de viaţă a jupâneselor din Iaşi a produs, în 1791, contesa Branicka, luxoasa nepoată a prinţului Potiomkin, stând în capitala Moldovei. N. Iorga, *Istoria Românilor prin călători*, Bucureşti, 1928, vol. II, p. 207.
3) Autorul odei *La cucerirea Ismailului.*

www.dacoromanica.ro

Prietene, revino iar, dă-mi suflul creator de altădată
Revarsă un vânt de viaţă peste mine.

„Nu pot să-ţi exprim sentimentul meu la primirea scrisorii tale. Scrisul tău curat şi ţeapăn, tumultul Chişinăului, malul Bâcului, Ebreia, Solovkina, Calipso. Dragul meu: tu m'ai redat Basarabiei. Sunt iarăşi în ruinele mele — în camera mea cu gratii, sau la tine, dragul meu, în căsuţa luminoasă, curată"...

II. Ovidiu

Puşkin şi Ovidiu, o apropiere de destin şi retrăire a ostrăcizării,[1]) cam în acelaşi colţ îndepărtat al lumii.

Soarta nefericitului poet roman l-a preocupat de multe ori pe Puşkin. In Basarabia persista, pe atunci, legenda polonă din veacul al XVI-lea, repetată de D. Cantemir,[2]) despre exilarea lui Ovidiu Naso, autorul *Metamorfoselor*, al elegiilor *Tristia* şi al *Epistolelor ex Ponto*, la Akkerman, vechiul Belgorod pe Nistru sau Cetatea-Albă, ori la Ovidiopol,[3]) orăşelul situat în partea cealaltă a limanului Nistrului. Pentru surghiunirea poetului roman la Akkerman s'a pronunţat, în 1816, literatul Pavel Svinin, care a vizitat, localitatea, însoţit de viitorul scriitor moldovean, Costache Stamati. Puşkin făcea haz de această „descoperire" a lui Svinin, — povesteşte Liprandi; îi plăcea, totuşi, să discute despre autorul *Metamorfoselor*, cu prietenii săi, C. Ohotnikov şi V. Raevski care-l numea pe Puşkin: „nepotul lui Ovidiu". Insoţind în Decembrie 1821 pe

1) P. Annenkov, op. cit, p. 166, şi P. Cerniaev, *Puşkin ca amator al lumii clasice şi traducător al poeţilor clasici din antichitate*, Kazani, 1899, p. 66.

2) *Descrierea Moldovei*, Moscova, 1789, p. 21.

3) Acest nume, ca şi cel al lacului apropiat, Ovidovo (Vidovo, chiar Davidovo), ar fi provenit dela castelul clădit de kniazul Vitovt al Lituaniei. A. Zaşciuk, *Regiunea Basarabiei*, Petersburg, 1862, I. p. 7. A. Iaţimirski, *Paralele şi fragmente româneşti în unele opere ale lui Puşkin*, Varşovia, 1901, p 8-16 („Vestitorul Filologic Rusesc").

www.dacoromanica.ro

colonelul Liprandi într'o călătorie de serviciu la Akkerman şi Ismail, Puşkin ar fi visat într'un turn al *cetăţii albe,*[1]) însă nu la soarta lui Ovidiu, deoarece el n'a vorbit în tot timpul drumului despre nefericitul roman. In orice caz, la Ismail — de pe malul abrupt al Dunării, de unde Puşkin scria, probabil, epistola lui Baratînski, el îşi dădea seama că Ovidiu n'a fost exilat decât în apropierea locurilor acestea, încât paralela de destin făcută în numeroase versuri nu era decât o metaforă.

Autorul elegiilor latine, îl interesa pe Puşkin, încă, de pe vremea când el învăţa la colegiul din Ţarskoe Selo şi îl poreclea pe viitorul său prieten, Constantin Batiuşkov, din pricina poeziilor sale erotice, — „tânărul Naso".[2]) Acelaşi Batiuşkov manifesta un interes viu faţă de soarta lui Ovidiu, când scria în Iulie 1817 lui Nicolae Gnedici, traducătorul operei lui Homer:

„Ovidiu în Sciţia: iată un subiect mai fericit decât Tasso însuşi" [3]).

Puşkin, surghiunit în Basarabia, şi-a adus aminte îndată de poetul ostracizat prin apropiere. El a scris, astfel, la 24 Martie 1821, aceluiaşi Gnedici:

In ţara, unde de Iulia încununat
Şi de şiretul August exilat
Ovidiu ducea o viaţă grea...

In epistolele lui Ceaadaev şi lui Baratînski şi în poezia *Dorinţa*, scrise în 1821, poetul aminteşte vecinătatea „rămăşiţelor lui Ovidiu", „umbra lui Naso" şi „lira lui Ovidiu". Versurile hazlii din 26 Iunie 1821, găsite în arhiva lui P. Karatîghin şi considerate de unii cercetători ca apocrife, deşi ele — ca şi multe alte strofe scrise de pri-

1) N. Nadejdin, *O plimbare prin Basarabia*, „Almanahul Odessei pe anul 1840", Odessa, 1839, p. 332.
2) L. Maikov, *op. cit.*, p. 285.
3) *Ibidem*, p. 288.

www.dacoromanica.ro

etenii chişinăuneni ai lui Puşkin — oglindesc stările lui sufleteşti, vorbesc şi ele de Ovidiu. Cea mai caracteristică rămâne, în această privinţă, epistola *Lui Ovidiu*, din 26 Decembrie 1821, trimisă la 21 Iunie 1822, pentru publicare, lui A. Bestujev. Aşteptând obstacole din partea „bătrânei“ — cenzurii, autorul propune ca versurile să apară nesemnate, ca o creaţie a unui poet călător prin Taurida. El se interesează, totuşi, de soarta poeziei, comunicând fratelui său, la 4 Septembrie 1822, versiunea ei corectată, iar la 18 Octombrie, amintindu-i încercările sale de a scăpa din exil, — repetă versul epistolei:

O prieteni, duceţi lui August rugămintea mea!

Şi continuă: „Dar August priveşte ca (luna lui) Septembrie. Dar să nu uit: s'a primit oare epistola mea lui Ovidiu? Ce-i cu Bestujev? Aştept calendarul său“.

Primind acest almanah, cu poezia imprimată, poetul întreabă pe fratele său: „Cum sunt versurile *Lui Ovidiu*? Sufletul meu, şi *Ruslan*, şi *Prizonierul*, şi *Noël*, şi toate-s. nişte fleacuri în comparaţie cu ele“ [1]).

Poezia a apărut, aşa dar, în „Steaua Polară“, almanahul lui Bestujev şi al viitorului „decabrist“ Rîleev. In loc de semnătură, figurau două steluţe, despre care Puşkin scria ironic la 30 Ianuarie 1823, fratelui său, că „ele promit un concurent destoinic renumitului Panaev, renumitului Rîleev şi altor poeţi renumiţi ai noştri“...

Mai târziu, autorul a făcut unele precizări cu privire la Ovidiu, într'o notă la strofa I-a a capitolului I din *Evghenii Oneghin*:

„Părerea că Ovidiu ar fi fost exilat în actualul Akkerman nu se întemeiază pe nimic. In elegii, el descrie clar locul şederii sale — oraşul Tomi — chiar la vărsa-

1) *Ibidem*, p. 34.

www.dacoromanica.ro

rea Dunării.[1]) Tot aşa nedreaptă este părerea lui Voltaire, care considera drept cauza exilării lui Ovidiu o atenţie prea caldă a Iuliei, fiica lui August. Ovidiu avea, atunci, aproape cincizeci de ani, iar desfrânata Iulia fusese ea însăşi cu zece ani înainte ostracizată de gelosul ei părinte. De altfel, bănuelile savanţilor nu-s decât nişte simple bănueli. Poetul s'a ţinut de cuvânt şi taina lui s'a dus cu el. *Alterius facti culpa silenda mihi. Ov*".

In această notă se simte, poate, înrâurirea clasicului Gnedici, căruia Puşkin adresa epistola:

In ţara, unde de Iulia încununat...

De altfel, tot în notele lui *Evghenii Oneghin*, autorul citează idila lui Gnedici: *Pescarii*, cu descrierea pitorească a „nopţilor albe" din Petersburg, şi aceluiaşi prieten — trimiţând la 29 Aprilie 1822 manuscrisul poemului *Prizonierului din Caucaz* — poetul începe scrisoarea sa invocând o elegie a lui Ovidiu, scriind şi la 27 Iunie:

„Fie-vă milă de mine: trăiesc între Geţi şi Sarmaţi; nimeni nu mă înţelege" *(Tristia)*.

Mai târziu, în povestirea bătrânului, în poemul *Ţiganii*, Puşkin repetă legenda despre inimosul roman exilat, auzită probabil în Basarabia, poate, chiar, dela scriitorul băştinaş Costache Stamati,[2]) din a cărui bibliotecă un

1) Portul Constanţa. A. Weltman, *Locul de exil al lui Ovidiu Naso*, „Lecturile Societăţii Ruse de istorie şi antichităţi", Moscova, 1866, II, p. 1 şi urm. In *Amintiri* (L. Maikov, *op. cit.*, p. 109), Weltman vorbeşte de Mangalia, dar îşi repetă versurile din *Strannik* (Moscova, 1831, vol. I, p. 94), în care declară, că nu importă unde a locuit poetul, dacă mai trăieşte amintirea sa. Comp. şi: Lipovski, *Mormântul lui Ovidiu*, „Notiţele Societăţii de istorie şi antichităţi din Odessa", 1844, vol. I, p. 603—604

2) A. Iaţimirski, *Paralele şi fragmente româneşti*, *op. cit*, p. 12, si *Operele* lui Puşkin, ed. Academiei, 1912, vol. III, p. 166, citează pe Stamati ca autorul unui articol despre oraşele basarabene, apărut în „Notiţele Societăţii de istorie şi antichităţi din Odessa" (1850, vol. II, p. 809). Autorul e numit: *C. C.* Stamati, deşi se vorbeşte despre „poetul şi savantul român" *C T.* Stamati, mort în *1869* (pentru prima oară se dă exact anul morţii sale). Credem că articolul menţionat a

www.dacoromanica.ro

prieten al lor, ofiţerul Lughinin, a împrumutat volumul *L'art d'aimer* al lui Ovidiu:

Printre noi trăieşte o legendă,
Cândva de un împărat a fost exilat pe la noi
Un locuitor de Sud
(Ii cunoşteam odată numele lui ciudat,
Pe care însă acum l-am uitat).
Era bătrân în ani,
Dar sufletul lui era nevinovat, voios şi tânăr...

Peste mulţi ani, în 1836, citind *Elegiile trace* ale prietenului său chişinăunean Victor Tepliakov [1]) şi amintindu-se de versurile critice ale poetului Grosse, Puşkin găseşte cuvinte de preţuire pentru opera lui Ovidiu, a cărei ultime ediţii el le păstra în biblioteca sa [2]).

III. Byron

Sbuciumul unei trăiri intense, care cerea o exteriorizare corespunzătoare, îl apropia mai mult pe Puşkin de lordul George Gordon Byron. Dela acest romantic contemporan, el căuta să împrumute ceva din „calităţile lui furtunoase". [3]) Acelaşi *goût de l'esclandre*, care „alarma pe somnoroşii Moldoveni", [4]) ştirile despre poetul exilat în „pustietatea" Basarabiei înspăimântând pe prietenii săi, sburând în toate colţurile Rusiei. [5]) In toamna anului 1822,

---

fost scris de *C. C.* Stamati, după materialul istoric al tatălui său, *C. T.* Stamati (comp. lucrarea lui G. Bezviconi: *C. Stamati, op. cit.*, p. 84).

1) Victor Grigorievici Tepliakov (1804—1842), poet, călător prin Balcani şi Orientul Mijlociu, despre care a lăsat numeroase scrieri.

2) B. Modzalevski, *Biblioteca lui Puşkin*, p. 165, 280, 304. Faptul că Mihail Eminescu ar fi tradus din franţuzeşte, la Odessa, versurile lui Puşkin consacrate lui Ovidiu, fiind relevat de Octav Minar *(Puşkin şi Eminescu.* „Cele trei Crişuri", 1936, nr. 1—2, p 21), credem că nu corespunde realităţii, deoarece traducerea nu pare a fi eminesceană.

3) A. Turghenev, „Arhiva din Ostafievo", vol. II, p. 187.

4) *Lui Gnedici*, 24-III-1821.

5) P. Viazemski, *Opere complete*, p 504; M Popov, „Vechimea Rusă", 1874, nr. 8, p. 687; I. Gorbacevski, *Notiţele decabristului*, 1916, p. 300.

www.dacoromanica.ro

s'a răspândit, chiar, vestea morții lui Pușkin: astfel V. Glinka desmințea acest zvon, la 20 Septembrie, într'o scrisoare adresată din Moghiliov, colegului de școală al poetului, Küchelbecker [1]).

Byron, cel mai puțin englez din poeții Angliei, a cucerit repede spiritul romantic al epocii, găsindu-și admiratori printre reprezentanții scrisului rusesc: Jukovski, traducătorul versurilor despre prizonierul din Chillon, Pușkin, Iazîkov, Tumanski, Baratînski, Viazemski, Küchelbecker, Rîleev, Kozlov, iar mai târziu — Lermontov. De altfel, multe din trăsăturile caracteristice celebrului autor al lui *Child Harold* îl apropiau de Pușkin, cu atât mai mult în ostracizarea sa din Basarabia plină de parfumul reminiscențelor orientale. Pe când poetul rus se afla în Sud, sub impresia puternică a răscoalei eteriste, Byron pleca să lupte „pentru restabilirea libertății și a slavei Greciei". Lordul era nu numai autorul poemelor *Don Juan*, în care cânta asaltul cetății Ismail, [2]) și *Mazepa*, hatmanul Ucrainei, mort la Bender și imortalizat de Pușkin în poemul *Poltava*, dar și al scrierilor zugrăvind mediul oriental: *Ghiaurul*, povestire apărută în rusește la 1821, [3]) *Mireasa din Abydos*, *Lara*, *Corsarul* și altele. Byronismul însuși, cu melancolia lui subiectivă, decepția și nemulțumirea de lumea dimprejur, intensitatea pasiunilor, — nu era străin lui Pușkin, care fiind convins mai presus de toate de tezaurul superiorității sale, simțea realitatea continuă a groaznicei prigoane reacționare. In idealizarea poetului englez, Pușkin însuși s'a exteriorizat parțial, în acei ani de

---

1) 1797—1846. I. Tînianov, *Pușkin și Kuchelbecker*, „Moștenirea Literară", 1934, nr. 16-18, p. 344.

2) Don Juan este unul din eroii scrisului lui Pușkin. Poetul a semnalat, în 1827, erorile lui Byron la descrierea Basarabiei și a asaltului cetății Ismail.

3) Pușkin intenționa s'o traducă și el. *Opere*, ed. Academiei, 1912, vol. III, p. 190.

www.dacoromanica.ro

sbucium, când uneori îl cuprindea o forţă a naturii, pe care el nu putea s'o domine[1]). Tendinţa către libertatea nelimitată în contradicţie cu stările dimprejur, provoca în firea lui înflăcărată de urmaş al unor moşieri-satrapi din neamul Puşkinilor şi al negrului lui Petru cel Mare — Hanibal, acea nelinişte care conturează pe eroii byronieni' înrâurindu-i creaţia, mai cu seamă, în concepţia principalelor opere din exil: poemele *Prizonierul din Caucaz*, terminat la 23 Martie 1821,[2]) şi *Fântâna din Bahcisarai*, dar şi în primul capitol al lui *Evghenii Oneghin*[3]) (autorul semnala apropieri cu *Beppo* şi *Don Juan)* şi *Ţiganii.* Hanul Ghirei din poemul *Fântâna din Bahcisarai*, — inspirat dintr'o povestire a Ecaterinei Raevskaia despre contesa Potocka, soţia hanului Kerim-Ghirei, — este mai curând un Child Harold, decât un tătar, încât autorul însuşi îşi critica nouă ani mai târziu opera, „ce oglindea lectura lui Byron, de care înebuneam atunci".

Ştirea morţii lordului la Missolonghi, la 19 Aprilie 1824, l-a găsit pe Puşkin la Odessa. Viazemski, stăruind asupra morţii poetice a lui Byron, care a fugit din temniţa europeană pentru a fi înmormântat în pământul libertăţii renăscute,[4]) apela de repetate rânduri la Puşkin şi Jukovski, ca ei să nu piardă această ocazie — adevărat tezaur poetic aruncat din cer în valea prozaică a veacului... Apropierea dintre cei doi „stăpânitori ai gândurilor" generaţiei lor — Napoleon pe stânca sfintei Elena şi Byron la Missolonghi, îi trezeau în amintire misterul morţii lui Oedip[5]). Intre timp, au apărut versurile lui Küchelbecker,

---

1) V. Stoiunin, *Opere istorice*, 1881, vol. II, p. 151—152, şi P. Annenkov, *op. cit*, 166—167.
2) Scrisorile către Delwig şi Gnedici.
3) Roman început în Mai 1823 şi terminat peste 9 ani.
4) Scrisoarea către A. Turghenev, 26-V-1824
5) „Arhiva din Ostafievo", vol III, p 49 şi 51, şi vol. V, p. 11, 15, 17 şi 26

www.dacoromanica.ro

la *Moartea lui Byron*, care pomeneau pe „cântărețul, favoritul Rușilor, în țara ostracizării lui Naso", vorbind de Pușkin, autorul reluând același motiv și într'o poezie din 1836 [1]. Viazemski mai propunea lui Pușkin să scrie în continuare pe *Child Harold*, zugrăvind în al cincilea cântec moartea lui Byron. Poetul n'a răspuns, însă, decât cu poezia: *Mării*, scrisă înainte de 30 Iulie 1824, la Odessa; era plictisit de treburile grecești [2]) și visa — poate —, în urma atâtor neplăceri în patrie, s'o părăsească, trecând, dincolo de mare, la Constantinopol. [3]) Totul se banaliza cu timpul, încât îl vom înțelege pe Griboedov, care amintea câteva vreme mai târziu de Repetilov, ascultând discuții „despre Byron și materii importante"...

In revista „Noutăți Literare" din 1824 (vol. XII), s'a publicat poezia lui Kozlov: *Byron*, dedicată lui Pușkin, iar „Telegraful Moscovei" (1825, vol. I, nr. 1, p. 31) a semnalat puterea versurilor menționate ale lui Pușkin, apărute în al patrulea volum al revistei „Mnemozina".

La prima aniversare a morții lui Byron, Pușkin a comandat preotului din satul Mihailovskoe un parastas, trezind prin evlavia sa mirarea cucernicului părinte.

„Aceasta amintește puțin *la messe de Frédéric II pour le repos d'âme de M. de Voltaire*", — scria el fratelui său, trimițând lui Viazemski proscura „pentru pocăința robului lui Dumnezeu boliarinul Gheorghe".

Parastasul a și încheiat epoca byroniană a vieții lui Pușkin, ultimele ei acorduri răsunând în poemul *Țiganii* [4]).

Tot Basarabiei aparține creația poetului legată de

---

1) „Mnemozina", 1824, nr. 3, și *Poeziile alese ale lui W. Kuchelbecker*, Chaux de Fonds, 1884, p. 42—44

2) Ed. Academiei, 1912, vol. I, p 118—119.

3) *Ibidem*, vol. III, p. 387; comp. și: *Evghenii Oneghin*, cap, I, strofele XLIX-L.

4) Insemnări în 1827 și 1835; *Opere*, red. I. Oksman, Moscova, 1936, vol. VI, p. 46 și 219.

www.dacoromanica.ro

umbra celui de al doilea „stăpânitor al gândurilor" generaţiei sale: *Napoleon.* Acesta-i titlul poeziei scrise în 1821, la Chişinău, şi precedate de următoarea notă:

„18 juillet. Nouvelle de la mort de Napoléon.[1]) Bal chez l'archevêque arménien"...[2])

IV. Sub aripa lui Inzov

Incă la 19 Aprilie 1820, Karamzin scria fabulistului Dmitriev despre norii grei care atârnau asupra poetului.

„Soarta lui Puşkin é decisă, — comunica la 5 Mai 1820 A. Turghenev lui Viazemski, — Mâine el pleacă în calitate de curier la Inzov şi va rămâne lângă dânsul. El a devenit mai liniştit şi chiar mai modest *et, pour ne pas se compromettre,* chiar şi pe mine mă evită în public" [3]).

La 9 Mai 1821, la Chişinău, poetul înscria în jurnalul său: „Iată exact un an de când am părăsit Petersburgul"...

Ofiţerul Lughinin,[4]) prietenul basarabean al poetului, nota printre altele, la 15 Iunie 1822, după prima lor întâlnire, că Puşkin este autorul *Ode sur la liberté,* că el a scris împotriva guvernului şi a făcut astfel în jurul său mult sgomot; era cât pe ce să fie exilat în Siberia, ori la mănăstirea Soloveţki, dar a fost iertat şi — dat fiind o cerere mai veche de a-l trimite în Sudul ţării — detaşat la Inzov. Se zvonea că în ajunul surghiunului, i s'a tras o bătaie la cancelaria secretă, ceea ce nu corespundea, însă, adevărului. Poetul plănuise să plece iarna apropiată

1) Napoleon a murit la 5 Mai 1821, data de 18 Iulie părând unor puşkinologi ca prea întârziată.

2) Grigor Zaharian, sociabilul arhiepiscop mort în 1827. G. Bezviconi, *Armenii în Basarabia,* „Din trecutul nostru", 1934, nr. 3-4, p. 5 şi urm; om inteligent, care comunică generalului Kiseliov numeroase ştiri despre Basarabia şi Turci (A. Zabloţki-Desiatovski, *op. cit.,* vol. I, p. 34).

3) „Arhiva din Ostafievo", vol. II, p. 37.

4) „Moştenirea Literară", 1934, nr. 16-18, p. 673-674.

www.dacoromanica.ro

la Moscova, ca să provoace la duel pe contele F. Tolstoi — „Americanul", colportorul principal al acestui zvon [1]).

In aceste rânduri se oglindeşte realitatea. Comentariile ar fi de prisos, intervenţiile lui Karamzin, Jukovski, Engelhardt şi ale altor cărturari contribuind ca secretarul colegial Alexandru Sergheevici Puşkin să fie trimis, doar, în calitate de curier la Ecaterinoslav (Dnepropetrovsk), la generalul-locotenent Inzov, epitropul coloniştilor străini din Sudul Rusiei. I s'a eliberat, dela ministerul afacerilor străine, [2]) o mie de ruble pentru drum, încât acelaşi Turghenev mai comunica lui Viazemski, la 3 Noembrie 1820, că poetul exilat, însoţind pe generalul N. Raevski, l-a vizitat pe guvernatorul Simferopolului Baranov şi a plecat, bolnav de friguri, în Basarabia. [3]) Cauza bolii era o baie, făcută la Ecaterinoslav, în apele Niprului; prietenii săi, copiii generalului Raevski, eroul războiului napoleonean, l-au gasit pe poetul bolnav într'o cocioabă şi l-au luat pe la sfârşitul lunii Mai — în drum spre Caucaz. [4])

Ivan Nikitici Inzov, noul şef al lui Puşkin, s'a născut la 23 Decembrie 1768. [5]) Originea lui este, însă, înconjurată de mister. Se credea, că era fiul nelegitim al viitorului împărat Pavel I, dar nu se lua în consideraţie [6]) că la naşterea lui Inzov presupusul său „părinte" nu avea decât 14 ani. După alte zvonuri, ar fi fost „nepotul" de fiică al împărătesei Elisaveta, — fiu al pretinsei prinţese Tarakanova (+1775), ori al unei călugăriţe... Adevărul a

1) Intenţia s'a realizat abia în toamna anului 1826; S. Tolstoi, *F. Tolstoi-Americanul* (1782— 1846), Moscova, 1926.

2) Ordinul din 4-V-1820, semnat de Nesselrode. „Vechimea Rusă," 1887, vol. LIII, p. 238.

3) „Arhiva din Ostafievo", vol. II, p. 99.

4) Scrisoarea poetului către fratele său, din 24-IX-1820, din Chişinău

5) S. Potoţki, *I. N. Inzov*, Benderi, 1904.

6) Romancierii Najivin, *In zilele lui Puşkin*, Paris, 1930, şi I. Novikov, *Puşkin în Sud*, Moscova, 1945.

www.dacoromanica.ro

rămas necunoscut, deoarece contele Bruce, care a adus copilul la moşia prinţului Trubeţkoi, a păzit cu sfinţenie taina până la subita sa moarte. S'a declarat, numai, că pruncul era de origine nobilă, înscriindu-se în registrele bisericii: Ivan Inzov (dela *Inol-zov*, adică: alt nume).

Ecaterina II, aflând despre situaţia lui Inzov, a dispus ca el să fie primit, în 1785, în cadrele armatei. In casa cultului Trubeţkoi, prietenul scriitorilor Antioh Cantemir şi Herascov, în mijlocul intelectualilor liberali din cenaclul publicistului Novikov şi sub comanda prinţului Repnin, tânărul a căpătat o educaţie aleasă, vrăjmaşă oricărei opresiuni şi şerbiei, ceea ce a îngăduit, mai târziu, lui Puşkin să-i consacre caracterizarea plină de simpatie din *Convorbirea închipuită cu Alexandru I.* [1]) Luptând vitejeşte încă dela 1789 împotriva Turcilor, Inzov a fost înaintat, în 1804, general; şase ani mai târziu, el se afla în armata dunăreană, iar la 9 Mai 1813 a obţinut victoria dela Bautzen, unde a sdrobit pe mareşalul Ney. Generalul administra, dela 1818, pe coloniştii străini din Sudul Rusiei; el a făcut mult bine mai cu seamă pentru coloniştii bulgari din Basarabia [2]). Când conflictele din sânul ocârmuirii basarabene au silit pe guvernatorul plenipotenţiar Bahmetev să se retragă în concediu, generalul Inzov a fost numit la 15 Iunie 1820 locţiitorul său, [3]) cu reşedinţa la Chişinău, *unde a ajuns, astfel, Puşkin.* General-guvernatorul Novorosiei Langeron a cerut cam din aceleaşi motive, în 1822, un concediu, şi a plecat la Paris, lui Inzov încredinţându-i-se şi ocârmuirea acestei regiuni. Supraîncărcat de sarcinile administrative, generalul a preferat să cedeze la 7 Mai 1823 conducerea Novorosiei şi

1) *Opere*, red. I Oksman, Moscova, 1936, vol. VI, p. 370

2) D. Mincev, *Bulgarii din Basarabia de Sud*, „Din trecutul nostru", Constanţa, I. 1938, p 20 şi urm,

3) F. Wiegel, *op. cit.*, VI, p. 120 şi urm.

www.dacoromanica.ro

a Basarabiei contelui Mihail Voronţov (1782—1856), păstrându-şi până la sfârşitul zilelor doar ocârmuirea coloniştilor străini.

Ivan Nikitici Inzov şi-a petrecut ultimii ani ai vieţii la Odessa, preocupat de botanică şi zoologie şi discutând despre misticism şi istorie cu prietenii săi, cărturarii A. S. Sturdza şi N. Murzakevici, rectorul colegiului „Richelieu". El a vizitat Basarabia pentru ultima oară în 1840; a murit la 27 Mai 1845. Generalul e înmormântat într'o capelă din cimitirul oraşului Bolgrad, întemeiat, de el, cu 25 ani mai înainte.

* * *

„Puşkin se găsea sub supravegherea şi îndrumarea lui I. N. Inzov, — scria cărturarul basarabean A. S. Sturdza.[1] Acestui bătrân venerabil îi era dat să stăpânească pornirile furtunoase ale poetului, dându-i de lucru ca să-şi liniştească imaginaţia înflăcărată. Ivan Nikitici a reuşit să-l apropie pe poet, i-a câştigat toată încrederea şi n'a jignit niciodată amorul său propriu".

Scriitorul Alexandru Scarlatovici Sturdza (1791—1854)[2] îl cunoştea pe Puşkin încă din cenaclul literar al lui A. Turghenev, din Petersburg.[3] Ei s'au revăzut, apoi, la 1823, în saloanele din Odessa ale contesei Roxandra Edling (1786—1844),[4] sora lui Sturdza, despre care Sainte-Beuve scria: „cu trăsături regulate, cu ochii duioşi, cu

1) *Amintiri despre I. N. Inzov*, „Moskvitianin", 1847, nr. I, p. 224.

2) La Casa Puşkin a Academiei de Ştiinţe din U. R. S. S. („Vestitorul Academiei", 1945, nr. 5-6, p. 254-255) se păstrează arhivele lui A. S. Sturdza, P Kiseliov, L. Maikov, N. Nadejdin, Vl. Iakovlev, A. Iaţimirski, S. Vengherov, S. Volkonski, Raevski, M. F. Mitikov, M F. Orlov ş. a.

3) Puşkin i-a adresat lui Sturdza, în 1819, epigrama: „Şerb al soldatului încoronat...", participând astfel la polemica trezită de memoriul reacţionar al acestuia, în privinţa Germaniei, prezentat congresului dela Aachen (XI-1818; G. Bezviconi, *Din vremea lui A. Sturdza*, „Din trecutul nostru", 1936, nr. 36-39, p. 61 ş. a.). Comp. poezia lui Puşkin: *Pumnalul (1821)*.

4) *Ibidem*, p 37 şi urm.

www.dacoromanica.ro

glasul mişcător şi melodios (la ea nu se putea critica decât statura), era o grecoaică atrăgătoare şi convingătoare, care păstra ceva din farmecul şi din dulceaţa ioniene ale Bosforului" [1]). Singura obiecţiune, pe care trebue s'o facem, este menţionarea faptului că Roxandra nu era „grecoaică", ci fata vornicului moldovean Scarlat Sturdza (+1816), însurat cu domniţa Sultana C. Moruzi şi dela 1792 aşezat în Rusia, ajungâng, apoi, pentru un an, cel dintâi guvernator al Basarabiei. Puşkin scria, la 14 Octombrie 1823, din Odessa, lui Viazemski:

„Aici se află monarhicul Sturdza; [2]) sunt nu numai prieten cu el, dar în unele privinţe şi cugetăm la fel, neviclenindu-ne unul în faţa altuia. Ai citit ultima lui *brochure* despre Grecia [3])? Contele Langeron, mă asigură *qu'il y a trop de bon Dieu*. Aici e Severin, [4]) dar m'am certat cu el şi nu-l salut. [5]) Wiegel a fost aici şi a plecat în Sodomul-Chişinău, [6]) unde, cred, are să fie vice-guvernator.

Atitudinea părintească a lui Inzov faţă de Puşkin, pe care o semnalează fratele poetului, [7]) precum şi Sturdza, Wiegel, [8]) Grot şi alţii, reiese şi din scrisorile generalului către contele Capodistria, C. I. Bulgakov [9]) şi din răspun-

---

1) V. Panopol, *Romance văzute de străini*, Bucureşti, 1944 p. 133.

2) Aluzie la versurile:
Mă'nvârtesc în jurul lui Sturdza,
Împrejurul biblicului,
Privesc pe Sturdza,
Pe monarhicul.
Nu ştim motivul care determină pe M. Ţiavlovski, redactorul *Operelor complete*, ed. 1935 (vol. I, p. 522), să le atribue la anul 1819.

3) *La Grèce en 1821*, Lipsca, 1822.

4) Diplomatul Dimitrie Severin (1791-1865), cumnatul lui Sturdza Puşkin i-a dedicat epigrama *Jaloba*.

5) „Arhiva din Ostafievo", vol. II p. 352.

6) Comparaţia Chişinăului cu Sodomul, repetată câteva zile mai târziu, de poet, în faimoasa epistolă lui Wiegel, are poate în obârşie acelaşi „păcat al Sodomului", de care suferea acesta.

7) S Gessen, *Contemporanii despre Puşkin*, Leningrad, 19?6 p. 33

8) *Op. cit.*, VI, p 151.

9) „Vechimea Rusă", 1863, p. 900.

www.dacoromanica.ro

sul său, adresat prinţului Volkonski,[1]) cu privire la neparticiparea lui Puşkin în loja masonică din Chişinău, deoarece această lojă nici n'ar fi existat. Aceeaşi grijă transpiră în scrisoarea din 29 Decembrie 1820,[2]) trimisă de Inzov lui A. L. Davîdov la Kamenka, unde — în apropierea Kievului, în sânul familiei fraţilor vitregi ai generalului Raevski, — Puşkin îşi continua între Noembrie 1820 — Martie 1821 pelerinajul început din capitală şi continuat prin Caucaz, Crimeia şi Basarabia,[3])

* * *

Puşkin, sosind la Chişinău, s'a oprit în hanul lui Naumov, pe atunci — „hotélul" popular al oraşului. Căsuţa în care el a locuit mai târziu, înainte de a se muta la Inzov, se zice că exista încă nu demult în colţul străzilor Antonovskaia (nr. 19) şi Pruncul-ovskaia.[4]) Din această căsuţă, care aparţinea colonistului Ivan Nicolaev, poetul s'a mutat la Inzov,[5]) în casa lui Iordache Donici,[6]) un conac spaţios, cu etaj, cu o frumoasă livadă şi vie, care putea să inspire, lui Puşkin, poezia *Struguri*; via se întindea departe pe panta dealului, numit mai târziu „al lui Inzov", spre râul sau — mai bine zis — mocirla Bâc.[7]) Casa a suferit mult de pe urma cutremurului din primăvara anului 1821, încât a devenit ilocuibilă,

---

1) Petre Mihailovici, ajuns mai târziu mareşal şi ministru al curţii, căsătorit cu Sofia Grigorievna (1786-1868), înmormântată în biserica bulgărească din Akkerman, sora „decabristului" Serghei Volkonski.

2) I. Smirnov, *Dosarul despre Puşkin*, Odessa, 1899, p 9.

3) Scrisoarea către Gnedici, 4-XII-1820.

4) *Opere*, ed. Vengherov, vol II, p 160, comentat de A. Iaţimirski, comp. scrisoarea lui V. I. Oatul. Fotografia în „Calendarul zilelor lui Puşkin", de E. Negovski, Chişinău, 1937.

5) P Bartenev, „Arhiva Rusă", 1866, p 54.

6) G. Bezviconi, *Boierimea Moldovei dintre Prut şi Nistru*, Bucureşti, 1940, vol. I p. 211, şi E. Dvoicenco, *Date noi despre casa Inzov din Chişinău*, „Operele Societăţii Polone pentru studierea Europei Orientale şi a Orientului Apropiat", vol. XVI, *Puşkin*, Krakovia, 1939.

7) „Arhiva Rusă", 1899, vol. II, p. 341.

www.dacoromanica.ro

fiind părăsită de Inzov, iar mai apoi — de Puşkin, care s'a mutat la prietenul său N. Alexeev. Ofiţerul de stat-major Nicolae Berg (1823—1884) [1], traducătorul scrierilor lui Mickiewicz şi al cântecelor sârbe, care a vizitat localitatea în 1854, a desemnat conacul. In popor, se spunea că locul era, „necurat" şi că între ruine ar fi trăit stafii. Cum adevărul era, că acolo, se ascundeau vagabonzii, guvernatorul Basarabiei Gangard (1867—1871) a dispus dărâmarea ruinelor. Matei Zozulin (1829—1895) [2], cunoscut fruntaş basarabean, semnala vreo zece ani mai târziu, [3] că pe locul grădinilor unde a fost zămislit poemul *Ţiganii*, s'a clădit un grajd:

„Da, Puşkin şi un grajd, — aceasta e demn de faimosul „Shakespeare şi cizme"!

* * *

Caracterul înflăcărat al lui Puşkin îi creia lui Inzov multe prilejuri de nelinişte. Generalul îl ţinea pe poet, nu fără rost, în apropierea sa, căutând să-l astâmpere chiar prin convorbiri cu cărturari de seama lui Irineu Nesterovici (1780—1864), [4] ucrainean din părţile Kievului, ajuns, mai târziu, arhiepiscopul Siberiei Răsăritene, unde, în urma unui incident cu general-guvernatorul Lavinski, el a fost declarat nebun şi surghiunit la mănăstire. Cu toate acestea, conflictele răsăreau la orice pas al poetului.

Chiar la sfârşitul lui Octombrie 1820, era cât pe ce

---

1) „Moskvitianin", 1855, II, nr. 4, şi 1864, nr. 12. M. Ţiavlovski în vol. *Puşkin*, 1936, p. 478-481.

2) Amintirile lui Zozulin le-am publicat în rev. „Convorbiri Literare", 1940, VI, p. 552: a 50-a aniversare a morţii lui Puşkin

3) *Chişinău 21 Mai*, „Telegraful Novorosiei", 22 Mai 1880, nr. 1576. Au mai scris: N. Nadejdin, *op. cit.*, p. 395; N. Gherbanovski, „Buletinul Novorosiei", 1869, nr. 50: L. Maţeevici, „Pravda", 23 Mai 1880, nr. 133, care spune că ruinele casei au fost desemnate pentru ultima oară de profesorul N. Golînski (comp. antologia lui Vl. Iakovlev). Un desemn din 1859, în „Foaia artistică rusă", 1860, nr. 2.

4) L. Maţeevici, în antologia lui Vl. Iakovlev, *op. cit.*, p. 74 (G. Bezviconi, *C. Stamati*, *op. cit.*, p. 56).

www.dacoromanica.ro

să se întâmple un duel între Puşkin, pe de o parte, şi coloneii Feodor Orlov, fratele generalului, şi Alexei Petrovici Alexeev, şeful regional al poştelor, pe de altă; poetul se amesteca în jocul de biliard, încât Orlov l-a numit: „şcolar", iar Alexeev a adăugat că şcolarii trebuesc pedepsiţi. Mulţumită intervenţiei lui Liprandi, care povesteşte această întâmplare, [1]) conflictul s'a aplanat.

V. Gorceakov spune, [2]) că în luna următoare, în casa colonelului Orlov, Puşkin era cât pe ce să supere cu acelaşi spirit de sburdălnicie copilărească pe ştabs-căpitanul Druganov.

Un alt incident îl aminteşte V. Tepliakov, [3]) la 3 Aprilie 1821, când Puşkin a bătut pe moşierul băştinaş Buznea, ceea ce a făcut pe Inzov să-l ţină acasă arestat; generalul s'a interesat a doua zi de sănătatea poetului şi i-a trimis scrisorile şi revistele sosite din capitală, încât recluziunea sa nu era prea aspră.

Din scrisoarea adresată, la 6 Iunie 1821, de Puşkin „ex-ofiţerului francez" Deguilly, aflăm despre un nou conflict.

Exilul, după cum vedem, nu l-a astâmpărat pe poet, încât înţelegem îngrijorările lui Inzov. [4]) Glumele poetului n'aveau limită: de Paşti, în 1821, papagalul generalului a repetat vlădicăi Dimitrie Sulima cuvintele urâte moldoveneşti, pe care l-a învăţat Puşkin. [5]) „Profesorul" de limbă moldovenească al poetului era Badea-Toader, slujitorul lui Inzov, [6]) încât la cele 16 limbi enumerate de cercetătorul problemei, T. Zenger, [7]) printre cele cunoscute

---

1) S. Gessen, *op cit.*, p. 225.
2) *Ibidem*, p. 140.
3) *Din jurnal*, „Vestitorul Petersburgului", 1861, nr. 14, p. 310.
4) M. Popov, *op. cit.*, p. 687.
5) I. Liprandi, *op. cit.*, p. 212.
6) „Arhiva Rusă", 1899, vol. II, p. 342.
7) *Cu mâna lui Puşkin*, ed. „Academiei", Moscova, 1935.

www.dacoromanica.ro

de poet, ar fi trebuit adăugate moldoveneasca, precum şi greaca modernă, folosită în sânul societăţii chişinăunene; Puşkin a luat cunoştinţă aici, în diverse împrejurări, de limbile sârba şi turca.

„Scrie-mi ruseşte, — îl ruga poetul la 27 Iulie 1821 pe fratele său — deoarece, slavă Domnului, cu prietenii mei costituţionali, am să uit în curând buchiile ruseşti".

Cu toate micile neplăceri, Inzov îl recomanda călduros pe Puşkin, în scrisoarea confidenţială din 28 Aprilie 1821, adresată contelui Capodistria, colegul lui Nesselrode la conducerea afacerilor străine, spunând că i-a încredinţat poetului traducerea în ruseşte a legiuirilor moldoveneşti alcătuite în franţuzeşte.[1]) Generalul căuta mai des să pedepsească pe sburdalnicul tânăr, lăsându-l fără cizme, ceea ce făcea pe Moldoveni să-i ameninţe cam aşa: „Vezi, cuconaş Puşcă, ai să stai iarăşi fară papuci".[2])

Situaţia lui Inzov nu era, însă, din cele uşoare, fiindcă agenţii secreţi raportau, încă din 1821, că „Puşkin huleşte în public şi chiar în cafenele nu numai pe şefii militari, dar şi guvernul."[3]) Liprandi povesteşte despre toastul ridicat, de Puşkin, la 11 Martie — aniversarea morţii împăratului Pavel I — în sănătatea generalului Bologovskoi, care a participat la omorul acestuia, iar colegul de serviciu al poetului, P. Dolgorukov,[4]) notează, la 27 Mai 1822, următoarele cuvinte ale lui Puşkin, rostite la masă, la Inzov:

---

1) „Vechimea Rusă", 1887, vol. III, p. 243. E vorba, credem, de legislaţia Armenopol—Donici, tradusă în franţuzeşte de Anghel-Valli (G. Bezviconi, *C Stamati, op. cit.*, p. 47).

2) „Arhiva Rusă", 1899, vol. II, p. 343.

3) „Vechimea Rusă", 1883, vol. XL, p. 657.

4) Pavel Ivanovici Dolgorukov (1787-1845), fiul unui poet, se afla la Chişinău dela 1 August 1821, scriindu-şi jurnalul cu începere dela 1 Ianuarie 1822. M. Ţiavlovski *(Noutăţi despre Puşkin*, „Lumea Nouă", 1937, I, p. 287 şi urm.) promitea să publice acest jurnal consacrat unui an de viaţă la Chişinău.

www.dacoromanica.ro

„Mai înainte, popoarele se răsculau unul împotriva altuia. Acuma regele Neapolului se războieşte cu poporul, cel al Prusiei se războieşte cu poporul, cel al Spaniei de asemenea. Nu e greu de socotit din partea cui va fi biruinţa".

Datoriile de cărţi îi provocau, şi ele, neplăceri,[1]) deoarece poetul juca mult. Acelaşi Inzov îi venea în ajutor. După câte se pare, Puşkin îi adresează, la 8 Martie 1824, din Odessa, următoarele rânduri:

„Je vous envoie, Général, les 360 roubles que je vous dois depuis si longtemps; veuillez recevoir mes sincères remerciements, quant aux excuses, je n'ai pas le courage de vous en faire. Je suis confus et humilié de n'avoir pu jusqu'à, présent vous payer cette dette — le fait est que je crevais de misère..."

De altfel, Inzov, în scrisoarea amintită către Capodistria, menţiona greutăţile băneşti ale lui Puşkin. La Odessa poetul, lipsit de sprijinul material al generalului, a întâmpinat dificultăţi şi mai mari [2]).

La masa de joc, din cauza unei observaţii rău plasate, s'a întâmplat incidentul dintre Puşkin şi ofiţerul Zubov. S'a ajuns chiar la duel, care a avut loc la marginea Chişinăului, „Malina". Puşkin — aşa cum el a şi descris-o în povestirea *Impuşcătura* — a venit la duel mâncând cireşe şi le mânca în timpul ce adversarul trăgea. Refuzând să tragă la rândul său, dar şi să-l îmbrăţişeze pe Zubov, poetul a plecat. Acest incident a avut loc nu la sfârşitul anului 1821, când nu mai erau cireşi, ci în primăvară. [3]) Un alt conflict, din pricina cărţilor, s'a înregistrat în a doua jumătate a anului 1822,[4])

1) L Maţeevici, „Vechimea Rusă", 1878, vol. XXII, p. 498-502; P. Bartenev, „Arhiva Rusă", 1866, p. 100; I. Liprandi, *op. cit.*, p. 233.
2) „Arhiva din Ostafievo", vol. II, p. 369.
3) P. Bartenev, „Arhiva Rusă", 1866, nr. 8-9, p. 101-103 şi 1412.
4) *Ibidem*, p. 126.

www.dacoromanica.ro

In intervalul anilor 1821—1822 se intercalează *zvonul* despre duelul care ar fi fost împiedecat, cu substrat romantic — dragoste de ţigancă, cu bogătaşul Inglezi, şi ciocnirea cu un grec necunoscut.[1]) Moşierul basarabean Dimitrie Spiridon Inglezi (1773—1846)[2]) era căsătorit, încă dela 1807, cu Ecaterina Cuţoiani; între anii 1818—1821 a locuit în Odessa, unde a şi fost primar. Povestea romantică despre ţiganca Şecora-Liudmila (+27-I-1825, la Chişinău, în vârstă de 23 ani), văduva moşierului basarabean Bodescu şi amanta lui Inglezi,[3]) femeie care ar fi inspirat lui Puşkin poemul *Ţiganii*, este pe de-a'ntregul inventată, izvorând dintr'o tradiţie familială despre legătura lui Inglezi cu o ţigancă, ce a avut loc cu mult mai înainte, pe când el era, încă, ofiţer de marină la Odessa[4]).

In Ianuarie 1822, a avut loc duelul cu Semeon Nikitici Starov,[5]) colonelul regimentului de vânători, onorabil veteran al campaniilor împotriva Turcilor şi Francezilor, care a apărat, la un bal la „Cazinoul Verde", onoarea unui tânăr ofiţer ofensat la dans, întru câtva neintenţionat, de Puşkin. Viscolul a împiedecat ca rezultatul duelului să fie tragic, deşi s'a tras de două ori; poetul a adresat la înapoiere, prietenului său A. P. Poltoraţki, următorul expromt:

Sunt viu,
Starov

---

1) V. Hodasevici, *Istoriile de duel*, „Renaşterea", 1937, nr. 4064.
2) G. Bezviconi, *Boierimea, op. cit.*, 1943, vol. II, p. 119.
3) A. Tregubov, „Vestitorul Odessei", 1880, nr 118 (povestit de Gradov), şi în antologia lui Vl. Iakovlev, *op. cit.*, p. 87—91; „Arhiva Rusă", 1899, p. 344.
4) Fiul lui Inglezi şi al acestei ţigance ar fi proprietarul caselor din piaţa soborului, la Odessa, unde el a lăsat urmaşi, numiţi în familie: „Sobornie Inglezi". Com. de V. S. Nazimko (1883—1945), strănepotul lui D. S. Inglezi.
5) S. Gessen, *op. cit.*, p. 167 şi 227.

www.dacoromanica.ro

Sănătos —
Duelul nu s'a terminat.

Zece ani mai târziu, pe când Pavel Kiseliov ocârmuia Principatele Dunărene, generalul Starov a fost numit cel dintâi inspector şi instructor al armatei române, care abia luase fiinţă. [1]) El s'a aşezat, apoi, în Basarabia, la moşia Floreşti din judeţul Soroca, unde — murind la Petersburg — a fost înmormântat în 1856. [2])

P. Dolgorukov [3]) mai semnalează cam în acelaşi timp, la 22 Ianuarie 1822, ciocnirea poetului cu Ivan Nicolaevici Lanov, întâmplată la Inzov la masă. Dolgorukov i-a dedicat acestui funcţionar antipatic epigrama atribuită, de unii, scrisului lui Puşkin. Vorbind de oamenii casei lui Inzov, Liprandi aminteşte, după Lanov, pe consilierul colegial Ivan Ivanovici Canano, [4]) un bătrân mititel, slujbaş — ca şi Lanov — de pe vremea prinţului Potiomkin.

Duelul cu Starov nu s'a reluat: prietenii au împăcat pe adversari, dar consecinţele unor zvonuri în legătură cu acest duel au provocat, în Februarie 1823, incidentul dintre poet şi Toderaş Balş. Unii din contemporani prevesteau încă de pe atunci, că odată Puşkin îşi va termina zilele într'un duel, [5]) astfel încheindu-se conflictul veşnic dintre geniu şi gloată, deseori relevat de el. Toate aceste „istorii" ar fi avut, pentru poet un sfârşit mult mai

1) Colonelul Gr. Lăcusteanu, *Amintiri*, Bucureşti, 1935, p. 51 ş. a.
2) G. Bezviconi, *Boierimea*, *op. cit.*, vol. II, p. 161.
3) *Op. cit.*, p. 289, şi S. Gessen, *op cit.*, p 233.
4) G. Bezviconi, *Boierimea*, *op. cit.*, vol I, p. 168 şi urm. Liprandi, vorbind despre căsătoria cam întârziată a lui Canano, îl numeşte prescurtat: *C-no*, ceea ce dă prilej lui S. Gessen (*op. cit.*, p. 194) şi altor comentatori să comită greşala de a confunda acest nume cu cel de *Comneno*. Canano, născut pe la 1765, era vărul pitnicerului Gheorghe Canano din Moldova, căsătorit cu sora lui Ioan-Vodă Callimachi (corespondenţa lui I. I. Canano cu Costache, din Fântânele, nepotul său de văr, la G Kirileanu, Piatra-Neamţ).
5) V. Basarghin, *Notiţe*, 1917, p. 24.

www.dacoromanica.ro

trist, poate încă în Basarabia, dacă n'ar fi fost grija ocrotitoare a lui Inzov. Aşa — de pildă — un alt general, mai rudimentar, Sabaneev, comandantul corpului de armată, care locuia la Tiraspol, cerea în Februarie 1822 lui Ivan Nikitici ca să-l ţină pe poet arestat. [1]) Iar, în ce priveşte „arestările" ordonate de bătrânul Inzov, Puşkin însuşi scria la 14 Iulie 1824, din Odessa, lui A. Turghenev, că le prefera atitudinii de politeţe rece a lui Voronţov: bunul mistic — Inzov, pedepsindu-l părinteşte pe poet, venea să-i vorbească despre revoluţia spaniolă, ceea ce Voronţov n'ar fi făcut, în orice caz, niciodată...

V. Loja lui Ovidiu

Dacă veacul al XVIII-lea poate fi caracterizat prin aventurile cosmopolite ale lui Cagliostro, Casanova, prinţesa Tarakanova, St.-Germain şi alţii, atunci începutul veacului al XIX-lea devine clasic, în Rusia, printr'o tendinţă generală a elitei de a pătrunde în asociaţiile secrete şi mistice, care întruneau în sânul lor majoritatea elementelor iubitoare de libertate. Lojele masonice erau cele mai renumite din aceste asociaţii. Epoca culminantă a activităţii masoneriei în Apus a anticipat, de sigur, cu câteva decade acea din Rusia, deoarece în Apus masoneria înflorea încă din veacul al XVIII-lea [2]).

Printre bejănarii din Franţa, ajunşi în Anglia în urma revocării edictului dela Nantes (1685), se afla copilul unui pastor protestant, Théophile Desaguillers. El a fost creatorul lojei masonice din Londra, care a devenit centrul principal de luptă împotriva dinastiei reacţionare a Stuarţilor şi sprijinul regimului constituţional şi liberal al regilor din casa de Hanovra. Timpurile erau tulburi, dar cu atât mai mult ivirea unei loje masonice trebuia să tre-

1) V. Raevski, „Vestitorul Europei", 1874, nr. 6, p. 857.
2) Bernard Fay, *La franc-maçonnerie et la révolution intellectuelle du XVIII siècle*, ed. Cluny, 1935.

www.dacoromanica.ro

zească un răsunet în societate, deoarece — afirmă Bernard Fay — loja masonică era, înainte de toate, un organism social: ea lucra pentru renaşterea omenirii şi pentru făurirea asociaţiei masonice, ea propovăduia filantropie şi ajutorare mutuală, sprijinind şi ocrotind pe membrii săi. Datorită orânduielii secrete, a caracterului mistic şi a ritualului ciudat, suprasăturat de o frazeologie puţin adaptabilă a cabalei, a filosofiei neoplatonice şi orientale, deseori greşit înţelese şi prost interpretate, între masoni dispărea pentru o clipă diferenţa de naţie, religie şi clasă socială, această aparenţă atrăgând pe oamenii curioşi. In Anglia a luat fiinţă, astfel, „masoneria albastră", numită aşa după coloarea ordinului. Cu toate aparenţele de „egalitate", ea privilegia pe aristrocraţi, proclamând ca mare magistru pe Filip Wharton, un duce desfrânat, îndrumarea efectivă păstrând-o Desaguillers şi prietenii săi, cari au consolidat în treizeci de ani centrul radiator al masoneriei mondiale.

Masoneria a străbătut oceanul, unde — în America— activa permanent, încă din 1731, o lojă. Reprezentantul ei tipic era Benjamin Franklin, „omul care a răpit trăsnetul din cer şi sceptrul dela tirani". Washington şi La Fayette au fost de asemenea masoni. Pe când în Anglia parlamentară masoneria era conservativă, în Franţa autocrată, deşi cu întinse ramificaţii în sânul aristocraţiei, totuşi masoneria lupta împotriva regimului: cu toate acestea, considerarea revoluţiei franceze ca efectul activităţii masonice, este evident naivă. Revoluţia a provocat, însă, transplantarea „masoneriei aristocratice" în străinătate, în Rusia mai ales, unde s'au aşezat numeroşi emigranţi francezi. Napoleon a încercat, prin masonerie, să stabilească legături cu aristocraţia. In calitate de „venerabil magistru" a apărut Cambacérès, omul său de încredere, care a

www.dacoromanica.ro

admis în loja „sf. Carolina" pe reprezentanții familiilor Choiseul, d'Estournelles, de La Tour du Pin...

Momentul când masoneria a pătruns în Rusia era oportun înrădăcinării curentului: societatea trăia sub înrâurirea cugetătorilor iubitori de libertate, Novikov şi Radişcev. Asociaţiile secrete se înmulţeau mai repede decât aiurea, oglindind năzuinţele progresiste ale intelectualilor. Dicţionarul masonilor ruşi dinainte de 1822 — anul lichidării oficiale a lojelor, conţine vreo 3.000 membri, printre cari — iluştri cărturari, oameni de stat şi generali: Suvorov, Kutuzov, scriitorul Herascov, Kurakin, istoricul Karamzin, Speranski, poeţii Puşkin şi Griboedov, şi masonii efectivi — Novikov, Lopuhin şi Repnin. [1]) Ei sunt predecesorii „decabriştilor" din 1825, al căror rol însemnat, în mişcarea eliberatoare a Rusiei, l-a subliniat Lenin, în articolul său consacrat *Memoriei lui Herzen*.

Tolstoi vorbeşte de lojele masonice în romanul său *Războl şi pace*. Pierre Bezuhov, eroul romanului, împarte pe confraţii săi masoni în patru categorii: cei puţini la număr — bătrânii cari sunt preocupaţi de tainele ritualului, apoi — căutătorii unui sens în viaţă în misticismul asociaţiilor, majoritatea — care nu vede în masonerie decât o formă exterioară, şi restul — care îşi strânge, astfel, legăturile cu tineretul bogat şi nobil: situaţie indentică celei din Anglia din veacul al XVIII-lea! Nu este lipsită de ironie, de aceea, opinia bătrânei contese, care exclamă în actul al III-lea al capodoperei lui Griboedov:

„Ce? La farmazoni în club? S'a dus la basurmani" ? [2])

* * *

Profesorul Nicolae Iorga [3]) a stabilit, că numeroşi

---

1) T. A. Bakunina, *Renumitii masoni ruşi*, Paris, 1935, şi *Puşkin mason*, ziarul „Cuvântul Basarabiei", 18-VIII-1935.

2) Păgâni.

3) *Franc-masoni şi conspiratori în Moldova secolului al*

www.dacoromanica.ro

Moldoveni erau masoni încă din veacul al XVIII-lea, mişcările revoluţionare contemporane găsind sprijinul masoneriei. Fondatorii primelor loje din Iaşi—Galaţi au fost Constantin-Vodă Mavrocordat şi italianul Cara, secretarul său, în anii 1734—1735.[1]) Printre primii masoni aflăm pe vel-căpitanul Vasile Balş (1740), pe Iordache Cantacuzino, Sandu Sturdza, Nicolae Rosetti-Roznovanu, paharnicul Toma Carra (1800), Al. Moruzi, visternicul Iordache Rosetti-Roznovanu (1804), D. Moruzi, I. Tăutu, G. Cuza, postelnicul Brăescu, P. Sturdza, vornicul Ioniţă Sturdza (1826), Costache Konaki, Al. Hrisoverghi, Iordache Râşcanu, Gheorghe Asaki şi mulţi alţii. Este interesant de observat, că oficialitatea rusă cerceta cazul eteriei paralel cu lojele masonice.[2])

Loja din Chişinău[3]) apare abia în primăvara anului 1821, Puşkin notând la 4 Mai, în jurnalul său: „am fost primit la masoni". Dar instalarea oficială a acestei loje nu s'a făcut niciodată.[4]) Fondatorii ei au fost străini locului, cadrele completându-se cu ofiţerimea, care constituia — după amintirile lui Liprandi — una din cele trei părţi componente ale societăţii oraşului, alături de funcţionărime

XVIII-lea, „Analele Academiei Române", 1927 - 1928, t. VIII, p. 301 şi urm. „Revue internationale des sociétes secrètes", Paris, 1936, II, p. 86 - 93.

1) V. Daşchevici, revista „Paza", Bucureşti, 1930, nr. 2-4.

2) V. Semevski, *Despre însemnătatea răscoalei greceşti pentru „decabrişti,"* „Bogăţia Rusă," 1907, şi *Decabrişti-masoni*, "Anii trecuţi". 1908.

3) La scrierea acestui capitol în anii 1936-1939 a contribuit prietenul nostru Simion Neaga. Profesorul A. Boldur s'a pronunţat împotriva părerii noastre despre rolul basarabenilor în mişcarea „decabriştilor" *(Istoria Basarabiei*, 1940, vol. III, p. 76), ceea ce a trezit răspunsul critic al lui A. Kidel: *Puşkin şi decabriştii în Basarabia* „Octombrie", Chişinău, 1945, nr. 2, p. 110 şi urm. Amintirea la aceşti autori a fraţilor Bodisko, ca „decabrişti" de origine basarabeană, nu este decât repetarea erorii a lui E. Negovski (*op. cit.*, p. 474), Bodisko fiind de origine baltică (A. Lobanov-Rostovski, *Cartea genealogică rusă*, 1895, vol. I, p. (67.

4) N. Kulman, *Loja din Chişinău*, „Revista Ministerului Instrucţiei Publice", 1907, nr 10, p. 349.

www.dacoromanica.ro

şi boierime. Deşi se înregistrează unele legături ale lojei cu Iaşii,[1]) totuşi auspiciile rămân ale asociaţiei din Petersburg: „Astreia". [2])

Funcţionarea organizaţiei din Chişinău a rămas multă vreme în nebuloasă, deoarece ea nu figura pe „Tabloul marii loje Astreia", din anii 1820—1821, printre cele 24 loje arătate. S'a constatat doar mai târziu, că era a 25-a lojă, care ducea o luptă pentru a fi recunoscută de centru. De pildă, senatorul Kuşelev, conducătorul asociaţiei, desconsidera filiala basarabeană şi cerea sancţiuni împotriva ei, refuzându-i confirmarea *Constitution-ului* pentru lojă. Contele Musin-Puşkin, succesorul lui Kuşelev, a recunoscut abia la 20 Septembrie 1821 existenţa formală a lojei, acordându-i numărul de ordine — al 25-lea. [3])

In adresa lui Musin-Puşkin găsim lista celor 13 fondatori ai lojei din Chişinău, drintre cari primul — „venerabilul" ei, Pavel Sergheevici Puşcin,[4]) general de brigadă din divizia comandată de generalul Orlov. Născut în 1785, absolvent al corpului pajilor şi participant al bătăliei dela Austerlitz, el era încă dela 1817 mason în loja „Amis Réunis". Inaintat în 1818 la gradul de general, Puşcin a protestat doi ani mai târziu împotriva asupririi ostaşilor regimentului de gardă Semeonovski, de comandantul Schwartz, un sbir din „şcoala" faimosului Arakceev. Mutat la Chişinău, cu toate acestea Pavel Sergheevici Puşcin era bine notat de şefii săi din armată; el făcea parte din societatea secretă „Soiuz Blagodenstvia (Alianţa Prosperării). Puşkin îi compară în versurile care-i dedică în 1821, cu Antonio

1) *Ibidem.*
2) P. Şcegolev, *La istoricul lojei masonice puşkiniene*, „Anii trecuţi", 1908, nr. 5-6.
3) *A 25-a lojă masonică a asociaţiei Astreia*, de T. Sokolovski, „Vechimea Rusă", 1907, nr. 3,
4) *Răscoala decabriştilor*, Leningrad, 1925, vol. VIII, p. 382.

www.dacoromanica.ro

Quiroga, luptătorul spaniol împotriva opresiunii lui Napoleon, şi continuă:

Curând, curând vor înceta
Robie, nedreptate,
Şi cu ciocanu'n mâna ta
Vei spune: Libertate!
Mărire ţie, frate drept,
Mason prea venerabil!
Fii vesel, Chişinău deştept,
Oraş prea mizerabil! [1])

Nu trebue să-l confundăm pe general cu o rudă a sa îndepărtată, Ivan Ivanovici Puşcin (1798—1858), colegul de şcoală al poetului. Acest viitor „decabrist" a vizitat Chişinăul la începutul anului 1820 [2]), însoţind pe sora sa, Evdokia, măritată cu bătrânul diplomat I. Barozzi, consilierul efectiv de stat din Akkerman, al cărui fecior din prima căsătorie, maiorul Barozzi, era şi el mason, iar o fiică s'a măritat cu Nedoba, preşedintele tribunalului din Basarabia.

In jurul generalului Puşcin şi al vistierului lojei, generalul Tucikov, s'au strâns ceilalţi fondatori ai lojei. „Surveillants" erau baronul Charles Chambonneau, ofiţer şi mason francez, şi locotenentul elveţian Louis Vincent Tardent (1784—1836), originar din Ormonts, botanist şi viticultor, fondator al coloniei elveţiene Şaba de lângă Akkerman.[3]) La Chişinău. — afirmă Liprandi — Puşkin a cunoscut pe prietenul lor, Charles Sicard (1774—1830), venit aici ca să cumpere moşia Vadu-lui-Vodă de pe malul Nistrului; era şi el mason, consilier de comerţ şi co-

1) Traducere de Pan. Halippa.
2) S. Gessen, *op. cit.*, p. 72.
3) Charles Tardent, *Emigrarea Francezilor elveţieni în Basarabia*, „Curierul Odessei", 1824, nr. 4, şi André Anselme, *La colonie suisse de Chabag, 1822—1922*, Cetatea-Albă, 1928.

www.dacoromanica.ro

laborator al guvernatorului Richelieu, la organizarea Odessei, unde îl vizita mai târziu poetul, apreciind finețea francezului, care prezida la Odessa clubul „de la Redoute" și activa în Societatea de agricultură.[1])

Orator al lojei era Ivan Brankowitz, identic — credem — cu „Rankowitz, emigrantul francez — perceptorul scriitorului Costache Negruzzi, amintit în revista „Albina Carpaților". Urmau: secretarul lojei — „avocatul" Pierre Fleury, „maestrul de ceremonii" — medicul Rafael Girland, „maeștrii" — maiorul Mihail Maximovici, care făcea parte din loja „Globul de aur" din Hamburg, colonelul francez baronul Louis de Tresca, mason la Madrid, Manuel Bernardo, arătat „boier", lt.-colonelul Pierre Curtot, mason la Kamenița-Podoliei, comandantul cetății Akkerman, negustorul Matei Dragușevici și maiorul Barozzi.

Serghei Alexeevici Tucikov (1768—1839)[2]) locuia la Ismail, unde era comandant de district. Unul din cei patru frați-generali, din cari doi au fost uciși în bătălia dela Borodino, participând la războiul împotriva Turcilor generalul a fost numit comandantul cetăților Ismail, Galați și Brăila. El a întemeiat în 1810, la 300 stânjeni mai jos de cetatea Ismail, actualul oraș, care se numea până la jumătatea veacului trecut: „Tucikov". Dușmănia cu atotputernicul general Arakceev, i-a stricat cariera lui Tucikov: el a fost îndepărtat, în 1812, din post și dat în judecată de prințul Czartoryjski, pentru tăinuirea unor bani din averea lui Radziwill. Reabilitat sub domnia noului împărat, Serghei Alexeevici a fost rechemat după războiul ruso-turc din anii 1828—1829 la conducerea districtului Ismailului, independent de guvernatorul Basara-

1) G. Bezviconi, *Boierimea*, *op. cit.*, vol. II, p. 156.

2) P. Kolomeițev, *Generalul Tucikov, fondatorul Ismailului*, Odessa, 1908. Insemnările generalului au apărut în 1908, la Petersburg, redactate de C. Voenski.

www.dacoromanica.ro

biei. El s'a retras în 1836 la pensie, s'a ocupat de literatură şi a murit, la Moscova, ca senator.

Un membru important al lojei din Chişinău era maiorul, apoi locotenent-colonelul A. I. Barozzi, fiul fostului consul rus din Veneţia, care a provocat în 1802 fuga lui Mihail-Vodă Suţo în Transilvania, pentru a stârni războiul dintre Ruşi şi Turci;[1]) bătrânul era unul din cei mai pricepuţi agenţi diplomatici ruşi, cari activau până la 1812 în Principatele Dunărene.[2]) In ce priveşte pe fiul său, vechi mason în loja „sf. Gheorghe“, el a fost detaşat în 1812 la statul-major al amiralului Ciceagov, noul şef al armatei dunărene, iar mai târziu a ajuns poliţai la Bender, unde îl amintesc Liprandi şi Wiegel.

Baronul de Tresca, un alt fondator al lojei din Chişinău, parvenea în 1816, ca aventurier, în saloanele cenaclului literar al capitalelor, „Arzamas“. El a plecat din Chişinău, cu ajutorul generalului Puşcin, în Polonia.

I se potrivea ca spirit, Pierre Fleury, dascălul copiilor boierului Iordache Rosetti-Roznovanu. Negustor falit din Paris, pribeag la Constantinopol, el a venit în 1813 la Iaşi, unde fratele său slujea la consulatul francez.

Membrii menţionaţi ai lojei nu erau decât vechii masoni, cari au semnat actul constitutiv, în calitate de giranţi. Printre ei nu figura, de pildă, poetul Puşkin, nici Schuler, mason la Paris, medic în oastea lui Napoleon, căzut prizonier, în 1812, la Berezina. Liprandi, care vorbeşte în memoriile sale despre loja din Chişinău, îi atribue totuşi, doctorului, un rol în conducerea asociaţiei;

1) N. Iorga, scriind despre Moruzeştii şi pacea din Bucureşti („Analele Academiei Române“, 1910, t. XXXIII), confundă pe tatăl cu fiul Barozzi. Comp. şi „Revue historique du Sud-Est Européen“, VII-IX 1939, p. 264. *Istoria Românilor*, vol. VIII, p. 202.

2) Conte de Langeron, *Journal des campagnes*, „Documente Hurmuzaki“, supl. I, vol. III, p. 282.

www.dacoromanica.ro

de altfel, Schuler a oferit lojei, pentru sediu, locuinţa sa, în casa vel-căpitanului Mihalache Kaţiki.[1])

In ce priveşte Puşkin, — după cum a mărturisit-o Schuler la cercetarea cazului „decabriştilor", — el participa la şedinţele masonice; cea dintâi amintire a lojei se înregistrează de P. Annenkov, la 12 Aprilie 1821, în legătură cu un desemn al poetului, care aduce mai târziu la moşia părintească, Mihailovskoe, unele obiecte masonice[2]) şi scrie, la 20 Ianuarie 1826, lui Jukovski, în legătură cu acelaşi proces al „decabriştilor":

„La Chişinău am fost prieten cu maiorul Raevski, cu generalul Puşcin şi Orlov. *Am fost mason în loja din Chişinău, aceea pentru care au fost nimicite în Rusia toate lojele.* Eram, în sfârşit, în legătură cu majoritatea actualilor conspiratori".

Lui Puşkin i se datoreşte, probabil, denumirea asociaţiei din Chişinău: *loja lui Ovidiu.* Intre masoni aflăm pe prietenii poetului, N. Alexeev şi maiorii Ohotnikov şi Raevski.

Maiorul Vladimir Feodosievici Raevski era unul din cei mai de seamă participanţi ai lojei, supranumit: „primul decabrist" [3]). El era poet şi — după spusele lui Liprandi — îndemna pe Puşkin la preocupări serioase de istorie şi geografie. De altfel, în fragmentul însemnărilor

---

1) Strada Kaţiki colţ cu str. Pavlovskaia şi Inzovskaia.

2) A. Şimanovski, *Puşkin la Chişinău, în legătură cu viaţa lui de mai înainte şi de mai târziu,* Chişinău, 1900. N. Bosie-Codreanu, *Puşkin francmason,* „Viaţa Basarabiei", 1937, III-IV, p. 149.

3) P. Şcegolev, *Primul decabrist V. Raevski,* „Vestitorul Europei", 1903, nr. 4, p. 506—561; separat 1905 şi 1907; *Schiţe istorice,* 1913, şi *Decabriştii,* 1926. *Amintirile* lui Raevski, în „Contemporanul", 1912, nr. 12; în volumul omagial lui D. F. Kobeko, Petersburg, 1913; în „Vechimea Rusă", 1873, III; poezii, *ibidem,* X-1877, V-1890, IX-1903: *Poeţi-decabrişti,* red. de I. Verhovski, 1926. Corespondenţa către C. A. Ohotnikov (1820—1821) şi A. G. Nepenin (1822), în „Arhiva Roşie", 1925, vol. 6, de I. Oksman. *Despre moştenirea literară a primului decabrist V. Raevski,* „Focuri Siberiene", 1938, nr. 3—4, p. 123—131.

www.dacoromanica.ro

lui Raevski: *O seară la Chişinău,*[1]) citim rândurile următoare:

„Pământul, pe care ne manifestăm ca actualii cavaleri, era odinioară teatrul unor războaie şi fapte mari. Aici înfloreau Niconia, Ofeusa, Tiras şi Hermonactis; de aici, Darius Hystaspe, sdrobit de Sciţi în 513, a pribegit dincolo de Dunăre; aici strămoşii noştri, Slavii, au vestit, prin arme, fiinţa lor (şi viteazul Sviatoslav)... Dar, recunoaştem, că majoritatea compatrioţilor noştri ştiu despre aceasta tot atâta, cât noi despre Atlantida"...

Puşkin i-a dedicat, lui Raevski, versuri,[2]) iar maiorul i-a sugerat poetului ideia scrierii unui poem sau a unei tragedii: *Vadim*, despre eroul rebel din trecutul străvechilor oraşe ruseşti Novgorod şi Pskov. Influenţei lui Raevski, se mai atribue *Cântecul despre înţeleptul Oleg* (1 Martie 1822), discuţiile aprinse dintre ambii cărturari fiind semnalate de Liprandi şi Gorceakov[3]).

Raevski s'a născut în 1795. El era fiul unui moşier bogat din regiunea Kurskului, a învăţat la Moscova şi s'a distins în luptele din ultimile campanii împotriva lui Napoleon. In străinătate, el a înţeles suferinţele patriei sale, unde domnea tirania lui Arakceev şi şerbia. Vladimir Feodosievici a studiat pe Montesquieu, Rousseau şi pe alţi gânditori progresişti şi s'a încadrat într'o activitate efectivă în asociaţiile secrete — „Alianţa Prosperării", apoi — „Societatea secretă din Sud", în care se manifesta ca extremist. El a fost mutat la 5 August 1821 din Akkerman la Chişinău, pentru a conduce şcoala „Lancaster" a diviziei, în care propaga în mijlocul ostaşilor — spre marea mâhnire a lui Irineu Nesterovici, rectorul seminarului duhovnicesc, — idei revoluţionare.

---

1) I. Oksman, „Moştenirea Literară", 1934, nr, 16—18, p. 657 şi urm.
2) M. Ţiavlovski, „Vremennik", 1941, vol. VI, p. 41—50.
3) *Cartea amintirilor despre Puşkin*, red. de M. Ţiavlovski, Moscova, 1931, p. 169.

www.dacoromanica.ro

Ramificaţiile societăţii secrete în garnizoana din Basarabia prezintă un interes deosebit. La început masonii — viitorii „decabrişti", din Sudul Rusiei, făceau parte din filiala „Alianţei Prosperării" din Tulcin din Podolia, unde cartiruia statul-major al armatei a II-a. Din Chişinău, participau generalii Orlov şi Puşcin şi maiorii Raevski şi Constantin Alexandrovici Ohotnikov, un erudit în literatura clasică, care şi-a cumpărat în localitate o vie, murind de tuberculoză, la Moscova, pe la 1823.

Viaţa cercului militar local, descrisă în memoriile lui Liprandi, se concentra în jurul comandantului diviziei a XVI-a, generalul Mihail Feodorovici Orlov, fiul nelegitim al ultimului din fraţii Orlov, din suita Ecaterinei II, şi a polcovnicesei Iaroslavova. El s'a născut în 1788, s'a distins în luptele dela Austerlitz, a fost numit aghiotantul împăratului, a participat la tratativele capitulării Parisului şi a intrat primul, în fruntea oştirilor victorioase, în capitala lui Napoleon. Era unul din comandanţii de elită al armatei, promotor inimos al culturii în rândurile ostăşeşti. Generalul proecta, împreună cu N. I. Turghenev şi contele Mamonov, înfiinţarea unei uniuni de „Salvare" a Rusiei şi a unei asociaţii a „Cavalerilor Ruşi". El a căutat să reformeze, la Moscova, filiala cenaclului literar „Arzamas", a pronunţat la Kiev un discurs revoluţionar la Societatea biblică, a mai inaugurat, la Moscova, o şcoală de belle-arte, iar la Chişinău — şcoala „Lancaster", pentru soldaţi; generalul a clădit aici manejul.

Orlov s'a întâlnit, cu Puşkin, la sfârşitul anului 1820, în sânul familiei Davîdov-Raevski, la Kamenka. Curând după aceasta, în Mai, el s'a căsătorit cu fiica generalului Raevski, Ecaterina Nicolaevna (1797—1885) [1]. Mihail Fe-

---

1) Scrisoarea lui A. Turghenev către Viazemski, „Arhiva din Ostafievo", vol. II, p. 168.

www.dacoromanica.ro

odorovici îl aprecia pe poet, despre care scria lui Viazemski: „Acest tânăr va face mare cinste literaturii ruse“ [1]). Puşkin petrecea, la Chişinău, zile întregi la general, ceea ce nu le plăcea micilor burghezi îngâmfaţi de ranguri. Discuţiile lor animate le înregistrează corespondenţa soţilor Orlov [2]). Familia Raevski a venit în Iulie 1821, în vizită, la Chişinău. Puşkin era prieten cu copiii generalului Raevski: Nicolae, admiratorul lui Byron, şi Alexandru, cărora poetul i-a dedicat poemul *Prizonierul din Caucaz* şi *Demonul* [3]), şi cu surorile lor, Ecaterina Orlova şi Maria (1805—1863) [4]), care s'a măritat apoi cu prinţul Serghei Volkonski, deportat ca „decabrist“ în Siberia, unde l-a urmat nobila sa soţie; Nekrasov a cântat în versuri eroismul ei [5]). Impreună că familia Raevski, a venit la Chişinău admiratorul Mariei, contele Gustav Olizar (1798—1865), care spune în amintirile sale [6]), că Puşkin a dedicat Mariei Raevski poemul *Fântâna din Bahcisarai.* [7]) Olizar era mareşalul nobilimii la Kiev; totuşi, el n'a putut să se căsătorească, cu încântătoarea fată, din cauza duşmăniei de atunci dintre Ruşi şi Poloni. Contele a căutat să-şi aline durerea în depărtarea Crimeii, scriind versuri. Adam Mickiewicz i-a dedicat un sonet, iar Puşkin — o epistolă (1824), folosind

1) „Arhiva Rusă“, 1884.
2) M. Gherşenson, *Istoria tinerei Rusii*, Moscova, 1908, p. 27-28.
3) L. Maikov, *op. cit.*, p. 137 şi urm; „Arhiva Raevski“. Petersburg, 1908, vol. I.
4) Vl. Burţev, *Dragostea secretă a lui Puşkin*, „Rusia Ilustrată“, Paris, 1934, nr. 48.
5) M. Iliina, *Soţiile decabriştilor*, „Vestitorul Istoric“, 1884, nr. 12, şi P. Şcegolev, *Eroismul femeii ruse*, „Vestitorul Istoric“, 1904, nr. 5.
6) *Pamietniki 1798—1865 Gustawa Olizara*, Lvov, 1892, p. 174.
7) A. Şahovskoi a dramatizat poemul într'o trilogie cu balet: *Kerim-Ghirei, Hanul Crimeii* P. Arapov, *Letopiseţul teatrului rusesc*, Petersburg, 1861, p. 361 şi 373. Literatul basarabean Vasile Pobîvaneţ (A. Zaşciuk, *op. cit*, vol. I, p 435), autor de versuri şi proză: *Noapte* (Chişinău), a mai scris poemul *Fatima*, inspirat de *Fântâna din Bahcisarai*, a cărui acţiune se petrece în cetatea Hotin (mss. la N. N. Tolmacevski). In balada *Veronika Desinicka* a scriitorului Stanko Vraz, se observă înrâurirea poemului *Fântâna din Bahcisarai.*

www.dacoromanica.ro

primele ei versuri în poezia: *Calomniatorilor Rusiei* (1831). Olizar, prietenul „dacabriştilor" Muraviov şi Bestujev-Riumin, a fost întemniţat, după răscoala lor, în cetatea Petropavlovsk.

La începutul lunii Aprilie 1821, Puşkin adresează o epistolă lui V. L. Davîdov, povestindu-i în versuri hazlii evenimentele din Chişinău: el vorbeşte de Orlov, de Ipsilanti care îşi continua lupta, de moartea mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni, de spovedania lui Inzov şi a sa proprie, de faptul c'a părăsit aiurerile lui Voltaire, făcând aluzie — credem — la poemul *Gavriliada*... Epistola aminteşte revoluţia din Neapole, încât găsim elemente de apropiere cu capitolul al X-lea din romanul *Evghenii Oneghin.* Poetul scrie la 3 Aprilie, în jurnalul său, despre înmormântarea mitropolitului, decedat la 30 Martie 1821, în vârstă de 75 ani.

* * *

Din statul-major al generalului Orlov făceau parte lt.-colonelul Liprandi, ştabs-căpitanul Ivan Matveevici Druganov, aghiotantul generalului, însurat cu văduva stolnicul Keşco, căpitanul Vasile Feodorovici Kalakuţki, omul de încredere al comandantului, însurat cu frumoasa fiică a moşierului I. Dicescul, maiorul Ohotnikov şi praporşcicul Gorceakov, cei doi din urmă — prietenii lui Puşkin.

Cercul ofiţeresc se completa cu reprezentanţii Comisiei topografice, condusă de colonelul Stepan Ivanovici Bez-Kornilowicz, care a realizat cele mai reuşite hărţi geografice ale Basarabiei din acea vreme. [1]) Pe colonelul,

1) Generalul Bez-Kornilowicz (1771—1824), fost aghiotant al prinţului Volkonski şi moşier în Podolia şi la Suiunduc (jud. Akkerman), a murit de holeră la Chişinău (com. de urmaşele sale, Natalia şi Lidia Poncet); lucrările Comisiei le-a adus la bun sfârşit colonelul de stat-major Gedichen (1827). G. Năstase, *„Descrierea statistică a Bugeacului" şi autorul ei*, „Viaţa Basarabiei", 1937, nr. 5-6, p. 27-37.

www.dacoromanica.ro

îl vizita deseori nepotul său; Alexandru Iosifovici Bez-Kornilowicz (1795—1834), „decabristul". In sânul Comisiei se aflau numeroşi ofiţeri de elită din cadrele statului-major: Mettlercampf, Alexei Pavlovici Poltoraţki şi Weltman, prietenii lui Puşkin, Mihail Lvovici Fanthon de Verrayon, căsătorit la Bucureşti, sub ocârmuirea lui Kiseliov, cu Cleopatra Filipescu şi ajuns popularul guvernator al Basarabiei (1857—1862),[1]) Valerii Timofeevici Kek, la a cărui plecare din Chişinău Puşkin a scris poezia *Prietenilor* (adresată lui Kek, Poltoraţki şi Gorceakov), Lughinin, autorul preţioaselor însemnări despre viaţa locală, doi van der Hoeven, Gasfert, baronul Lieven, fraţii Zubov, Rogovskoi, Mihail Al. Poltoraţki, Andreevski, prinţul Prozorovski, Ruge şi Uşakov.[2]) Printre ofiţerii cari se adunau la Orlov şi Liprandi mai amintim pe M. A. Ianovski, N. S. Tauşev şi Gaevski, mutat disciplinar din regimentul de gardă Semeonovski în urma revoltei împotriva comandantului Schwartz, în care a fost implicat şi generalul Puşcin. La aceste serate nu se juca cărţi, nici nu se dansa, dar se discuta cu multă însufleţire, maiorii Ohotnikov şi Raevski fiind oponenţii lui Puşkin. Veneau Alexandru Ipsilanti şi viitorii săi combatanţi,[3]) iar la Liprandi — şi ceilalţi fruntaşi balcanici. Puşkin, Liprandi şi unii din ofiţeri vizitau casele generalilor Bologovskoi şi Ceremisinov, pe preşedintele tribunalului Nedoba şi pe fraţii Cantacuzino.

Ivan Petrovici Liprandi (1790—1880[4]) era, dintre toţi

---

1) G. Bezviconi, *Semi-mileniul Chişinăului*, „Din trecutul nostru", 1936, nr 31-34, p 63 şi urm. La colecta banilor pentru ridicarea monumentului lui Puşkin la Ţarskoe Selo, basarabenii au donat în 1861... $34^1/_2$ ruble! I. Halippa, *op. cit.*, p. 169.

2) I. Liprandi, *op. cit.*, p. 245.

3) B. Tomaşevski, *Din manuscrisele lui Puşkin*, „Moştenirea Literară," 1934, nr. 16-18, p. 279-280.

4) S. Ştraich, *Prietenul lui Puşkin — Liprandi*, „Krasnaia Novi", 1935, nr. 2, p. 213 şi urm.; P. Sadikov, *I. Liprandi în Basarabia în decada a III-a*, „Vremennik", 1941, vol. VI.

www.dacoromanica.ro

aceştia, prietenul cel mai atrăgător pentru Puşkin; Gorceakov şi Weltman îl întâlneau deseori pe poet la Liprandi, despre care Puşkin scria la 2 Ianuarie 1822 lui Viazemski, că-i este bun prieten şi chezăşie adevărată de onoare şi inteligenţă, că el nu este bine văzut de guvern şi nu ţine la rândul său la acesta. Amintim, de asemenea, următoarea notă a poetului (1824):

„Basarabia cunoscută din cea mai adâncă antichitate, trebue să ne intereseze în deosebi (dela Oleg şi Sviatoslav până la Suvorov şi Kutuzov, ea a fost teatrul veşnicelor războaie); dar până în prezent această regiune ne este cunoscută după descrierile greşite ale doi sau trei călători. Nu ştiu, dacă va apare cândva *Descrierea istorică şi statistică* a ei, alcătuită de I. P. Liprandi, care întruneşte adevărata ştiinţă cu destoinicia distinsă a unui ostaş."

La Liprandi, poetul a făcut cunoştinţă cu numeroşi fruntaşi din Sud-Estul european, adăpostiţi la Chişinău. Prin discuţii aprinse, Puşkin căuta să provoace, în aceste întâlniri, pe adversari la vorbe care să-i îmbogăţească cunoştinţele, mai cu seamă cele de istorie şi geografie; el împrumuta, pentru documentare, cărţile necesare din excelenta bibliotecă a aceluiaşi prieten, prima carte luată fiind *Ovidiu*.

Ivan Petrovici [1]) era fiul directorului general al făbricilor, originar din Piemont. El s'a ilustrat în războiul împotriva lui Napoleon, când a ajuns şeful poliţiei de campanie şi al celei politice secrete în Franţa. Liprandi a fost mutat în Decembrie 1818, în urma unui duel, la Chişinău, unde îl găsim în Ianuarie 1820 lt.-colonel al regimentului Kamciatski, transferat un an mai târziu în regimentul Iakut-

1) Fratele său, Pavel (1796-1864), general de infanterie, a comandat diferite unităţi în războaiele împotriva Turcilor, în anii 1828-1829 şi 1853-1854. „Antologia Militară", 1900, nr. 12, p. 213-235.

www.dacoromanica.ro

ski de sub comanda lui Orlov, înaintat în 1826 la gradul de colonel şi retras din servicul în 1832, ca general.

Lt.-colonelul Liprandi a devenit curând după aşezarea sa în Basarabia, un admirabil cunoscător al problemelor din Sud-Estul european. Generalul Sabaneev l-a însărcinat cu descrierea graniţei turco-ruseşti, iar în 1821, i-a încredinţat supravegherea eteriştilor refugiaţi.[1]) El a urmărit atent desfăşurarea evenimentelor locale până la 1827, când a adresat la 23 Septembrie din Sculeni, raportul,[2]) în care descria situaţia politică şi economică a Moldovei. Odată cu izbucnirea războiului ruso-turc din anul următor, colonelul a fost numit şeful serviciului secret din Principatele Dunărene, de unde l-a expulsat nu demult — din Iaşi — Ioan-Vodă Sturdza; i s'a încredinţat, chiar, însoţirea acestui domnitor din capitala Moldovei în surghiunul din Basarabia.[3]) Ivan Petrovici, activând în statul-major al generalului Kiseliov şi, astfel, părăsind Chişinăul, s'a căsătorit, în Muntenia, cu Zoie Nicolae Samurcaş († 1877).[4])

Liprandi a primit în Decembrie 1821, din partea generalului Orlov, misiunea de a ancheta regimentele 31 şi 32 de vânători, la Akkerman şi Ismail.[5]) Puşkin l-a însoţit în această călătorie. Prietenii au vizitat, la Palanca, turnul cetăţii de odinioară. Ei s'au întreţinut, la Akkerman, cu coloneii Nepenin şi Curtot; cel dintâi l-a supărat pe poet, interesându-se dacă el era autorul lui „Buianov" ?[6]) Puşkin a rămas plăcut impresionat de întâlnirile cu Tardent, pe care l-a vizitat la Şabo, şi cu generalul Tucikov, din Ismail, unde călătorii au revăzut pe generalul San-

1) P. Sadikov, *op. cit.*, p. 271.
2) „Arhiva Rusă", 1877, nr. 8, p. 470—473.
3) M. Drăghici, *Istoria Moldovei pe timp de 500 ani*, Iaşi, 1857, II, p. 172.
4) *Răscoala decabriştilor*, *op. cit.*, p. 343.
5) I. Liprandi, *op. cit.*, p. 215 şi urm.
6) Eroul poemului *Vecinul primejdios* al lui V. L. Puşkin (1770 — 1830), unchiul poetului.

www.dacoromanica.ro

ders,[1]) comandantul cetăţii. Ei au vizitat cetatea şi cazinoul local, au trecut, apoi, la Bolgrad,[2]) călătorind prin stepele verzi ale Bugeacului, cântate într'un sonet al lui Mickiewicz, dar şi în următoarele versuri ale lui Puşkin (1828):

In stepele verzi din Bugeac,
Unde Prutul un râu destinat,
Inconjoară al Ruşilor hat,
Intr'un cuib dintre dealuri,
Un cătun fără urmă visează...
Bulgari gospodari îl formează,
Cu copii ce nu-s uşurateci,
Şi trăiesc mulţumiţi şi sălbateci,
Păstrând părinteşti aşezăminte
Şi mâncând doar din muncă fierbinte,
Ne îndrăznind să-şi mai supere chinul,
Despre cum se frământă stăpânii
Şi cum le mână destinul.[3])

Puşkin şi Liprandi au trecut, noaptea, câmpia Cahulului, vestită prin victoria mareşalului Rumianţov obţinută asupra Turcilor (1770); versurile lui Puşkin: *Ciugunul Cahulului*, nu sunt scrise în legătură cu această călătorie, ci invoacă monumentul din Ţarskoe Selo. Prietenii, continuându-şi drumul prin Greceni, Goteşti, localitate care le-a trezit amintirea Goţilor, Leca şi Leova, s'au întors, la Chişinău, fără să întâlnească vreo tabără ţigănească, încât poemul *Ţiganii* nu are nimic comun cu această călătorie prin Sudul Basarabiei; Liprandi[4]) adaugă, că poe-

1) Despre F. I. Sanders († 1836), comp. F. Wiegel, *op. cit.* I, p. 7—8, şi VII, p. 22.
2) A. Kolomiiţev, *Casa din Bolgrad în care au locuit Puşkin şi Liprandi*, „Arhiva Rusă", 1900, nr. 1.
3) Traducere de Sergiu M. Nica. (Dragomir Petrescu, *Antologia Bugeacului*, 1938)
4) *Op. cit.*, p. 220.

www.dacoromanica.ro

tul putea să vadă taberele ţigăneşti în mahalalele Chişinăului, lângă dealul Râşcani şi în apropierea morii lui Pruncul. Printre rezultatele acestui drum prin câmpia Bugeacului, sunt unele din adnotările lui Puşkin, la traducerea *Insemnărilor despre compania dela Prut a lui Petru cel Mare*, de Moreau de Brasey, publicătă în „Contemporanul" din 1837.[1])

Puşkin a vizitat, de asemenea, împreună cu Liprandi, venind de astă dată în Ianuarie 1824, din Odessa, Tiraspolul şi cetatea Bender, unde Nikola Iskra,[2]) un bătrân de vreo 135 ani, i-a vorbit despre Carol al XII-lea, dar n'a putut să-i spună nimic despre hatmanul Mazepa. Mai târziu, în 1828, documentându-se din *Istoria Ucrainei* a lui D. Bantâş-Kamenski, poetul a scris poemul *Poltava*,[3]) folosind în încheiere impresiile personale din excursia la Bender. Puţin reuşită a fost vizita sa la Căuşeni, unde autorul *Fântânei din Bahcisarai* căuta în zadar ruinele palatelor

---

1) *Opere*, red. I. Oksman, Moscova, 1936, vol. V., p. 476 şi urm.

2) A nu se confunda cu polcovnicul Iskra, prietenul lui Kociubei, decapitaţi în 1708 de Mazepa.

3) Acest poem deschide drumul povestirilor ucrainene ale lui Gogol, iar Rudolf Gotschal se inspiră din el în tragedia sa: *Mazepa;* comp. nuvela lui Gheorghe Asaki: *Mazepa*, precum şi rev. „Icoana Lumii", 1841, 45, şi „Calendarul" din 1859.

Contrar afirmaţiilor contemporane (D. Bantâş-Kamenski, *op. cit.*, vol. III, p. 124; N. Markevici, *Istoria Ucrainei*, vol. II, p. 505 ş. a), Puşkin spune în poem, că în zadar călătorul trist ar fi căutat în tabăra suedeză dela Varniţa, de lângă Bender, mormântul lui Mazepa. In romanul anonim *Mazepa* (1859) se povesteşte de asemenea că hatmanul a murit la Varniţa, unde lui A. Afanasiev-Ciujbinski (*Călătoria în Rusia de Sud*, 1863, p. 388 şi 405) i se arată mormântul său. Realitatea este, că Mazepa, mort în 1710, e înmormântat în biserica sf. Gheorghe din Galaţi (Nicolae Costin, *Letopiseţele Moldovei*, Bucureşti, 1872, vol. II, p. 69-70; M. Kogălniceanu, *Fragments tirés des chroniques Moldaves et Valaques pour servir à l'histoire de Pierre le Grand, Charles XII etc.*, Iaşi, 1845, p. 91—92; Dim. Asaki, *Impresii de călătorie in ţările Caucazului*, Iaşi, 1858, p. 7—8; N. Kostomarov, numai în ediţia II; comp. *Mazepa şi Mazepiştii*, Petersburg, 1885, p. 582—583). A. Iaţimirski, *Paralele şi fragmente româneşti, op. cit.*, p. 1 şi urm.

www.dacoromanica.ro

şi ale fântânelor hanilor. El s'a grăbit, decepţionat, să se întoarcă la Odessa,[1]) fără să-l vadă pe Raevski, întemniţat la Tiraspol, de teamă — poate — ca această întâlnire să nu provoace discuţii periculoase. Interesul lui Puşkin faţă de trecutul acestei regiuni n'a încetat odată cu plecarea sa din Sud. Războiul ruso-turc şi pacea dela Adrianopole i-au inspirat, astfel, poeziile: *Scutul lui Oleg*, în 1829, şi *Suntem iarăşi încununaţi de slavă*, în 1830.

Personalitatea lui Liprandi apare în realitatea noilor cercetări, întreprinse de P. Sadikov, S. Ştraich şi alţii, într'o lumină demonică de provocator — membru al asociaţiei secrete şi agent al serviciului politic, amic, dar — poate — şi trădător al maiorului Raevski, fiindcă unii bănuesc că lt.-colonelul executa încă, la Chişinău, anumite sarcini ingrate.[2]) Ivan Petrovici rămânea cu toate acestea prietenul sincer al lui Puşkin, pe care îl ferea de diverse neplăceri provocate de năravul înflăcărat al acestuia, iar poetul îi manifesta, la rândul său, o consideraţie deosebită. Weltman credea, că povestirea *Impuşcătura* (1830)[3]) a fost sugerată, lui Puşkin, de Liprandi, eroul ei, Silvio, deşi ucis în bătălia dela Sculeni în timpul retragerii eteriştilor, găsind totuşi multe trăsături comune cu acest prieten al autorului; Ivan Petrovici a protestat, însă, împotriva acestei presupuneri a lui Weltman.[4])

Colonelul Liprandi a locuit câţiva ani mai târziu la Odessa, fiind în serviciul general-guvernatorului Voronţov, iar mai apoi — în capitală — funcţionar cu însărcinări speciale la ministerul afacerilor interne (dela 1840) şi la administraţia domeniilor statului (dela 1856). El a obser-

1) A. Kapnist, „Arhiva Rusă", 1899, nr. 98, p. 242—244.
2) P. Şcegolev, *Decabriştii*, *op. cit.*, p. 25—26.
3) L. Grossman, *Fondul istoric al povestirii „Impuşcătura"*, „Lumea Nouă", 1929, nr. 5, p. 208—223.
4) *Op. cit.*, p. 228.

www.dacoromanica.ro

vat vreme de un an, din însărcinarea ministrului de interne Perovski, cenaclul politic al lui Petraşevski,[1]) prezentând la 20 Aprilie 1849 lui Dubelt ispisocul acelor membri cari urmau să fie arestaţi; memoriul înaintat comisiei de anchetă,[2]) a contribuit la condamnarea acuzaţilor, printre cari şi a scriitorului Dostoevski, deportat apoi. Lui Liprandi i se datoreşte, de asemenea, intensificarea prigoanei împotriva sectarilor (raskolnicilor).[3])

* * *

Să ne întoarcem, însă, cu câtva timp înapoi, la perioada când în Petersburg şi în Moscova s'au închegat asociaţiile progresiste. Cea mai importantă din ele era „Alianţa Salvării sau a fiilor adevăraţi şi credincioşi ai Patriei". Colonelul Pestel a elaborat statutele ei. In sânul societăţii a fost invitat şi generalul Orlov, care tocmai atunci proecta, la rândul său, înfiinţarea unei asociaţii similare. Dar, tratativele care el le-a dus cu Al. Muraviov au eşuat, deoarece generalul ţinea la înfiinţarea unei organizaţii de supraveghere a corupţiei şi a dezordinelor interne, iar mai apoi — aflând că împăratul intenţiona să restabilească, sub presiunea asociaţiei secrete polone, statul polon, — el a decis să opună organizaţia sa tendinţelor poloneze.

„Alianţa Salvării" n'a existat vreme îndelungată. Intrigile au provocat reorganizarea acestui cerc de discuţii

---

1) *Procesul Petraşevţilor, ed.* Academiei (1937 şi 1941).
2) „Arhiva Rusă", 1872.
3) I. Liprandi a publicat numeroase scrieri, printre care: *Câteva observaţii la Lexiconul enciclopedic militar*, „Maiak", 1841, part. XIX-XX (se vorbeşte despre eterie, Kirdjali, Ipsilanti ş. a.); *Chestiunea sârbească*, „Albina Nordului", 1859, nr. 54 şi 56; *Chestiunea Orientului şi Bulgaria* (1868); *Bulgaria* (1877); *O privire asupra operaţiilor militare pe Dunăre* (1878) ş. a.; articole în „Arhiva Rusă", „Vechimea Rusă", „Lecturile Societăţii de istorie şi antichităţi din Moscova" ş. a. Cărţile lui Liprandi cu privire la trecutul Basarabiei au fost cumpărate de Biblioteca Municipală din Chişinău, unde le-am cercetat.

www.dacoromanica.ro

libere, în „Alianța Prosperării" (Soiuz Blagodenstvia), amintită mai sus, a cărei membri și-au fixat prima adunare generală la 1 Ianuarie 1822, la Moscova. Iakușkin, viitorul „decabrist", a fost trimis ca să invite pe reprezentanții mișcării din Tulcin și Chișinău. Generalul Orlov și Ohotnikov au plecat la Moscova, unde adunarea l-a proclamat, pe general, președinte al conferinței. El a propus, atunci, întemeierea unei tipografii și litografii clandestine, ceea ce a fost respins de majoritate, urmând disolvarea „Alianței". Numai câțiva membri ai ei, printre cari maiorul Raevski, la Chișinău, au continuat activitatea efectivă.

In 1822, pe ruinele „Alianțelor", la Petersburg s'a format „Societatea Secretă de Nord", iar la Tulcin — „Societatea Secretă de Sud", condusă de Pestel. Acesta nu inspiră încredere conspiratorilor din Petersburg, mulți aducându-și aminte de tatăl său — crudul general-guvernator al Siberiei, și bănuindu-l de a fi un „autocrat șiret, un Bonaparte, iar nu un Washington". Intre organizații nu s'a stabilit o unitate de idei, cei din Nord sprijinind principiile monarhiei constituționale în conformitate cu *Constituția* lui Muraviov, pe când cei din Sud preferau republica, după modelul directoratului din Franța, întemeindu-și năzuințele pe programul elaborat de Pestel: *Russkaia Pravda* (Adevărul Rusesc). *Constituția* lui Muraviov prevedea cu toate acestea, în unele privințe, o largă descentralizare — o federație a 14 provincii, pe când Pestel preconiza, doar, restabilirea Poloniei, în granițele ei istorice. Probabil de aceea, trimis în Basarabia ca să cerceteze la fața locului răzmirița eteristă din 1821, el s'a pronunțat în defavorul Grecilor răsculați.

Societățile se potriveau în dorința lor de a organiza o revoluție și de a instaura un guvern provizoriu, la cârma țării. In sensul arătat militau și alte asociații similare,

www.dacoromanica.ro

printre acestea „Alianța Slavă", înființată în 1825 de frații-ofițeri Borisov și polonul Lublinski, cari preconizau o federație a opt state slave (printre ele Serbia, înglobând Muntenia și Moldova, — proect repetat mai târziu de M. Bakunin). Dar numai loja masonică, cu legăturile personale ale membrilor ei cu alte asociații secrete, a avut o înrâurire asupra desfășurării evenimentelor din Chișinău [1].

In capitala Basarabiei, masonii îi ziceau comandantului garnizoanei, lui Orlov, — „părinte". El păstra față de asociațiile secrete o atitudine mai mult decât binevoitoare. Altfel, le vedea generalul Ivan Vasilievici Sabaneev (┼1829),[2] omul apropiat marelui duce Constantin Pavlovici și comandantul corpului VI de armată, care locuia, spre norocul tuturora, la Tiraspol, de unde își exprima nemulțumirea față de dezordinea din armata II-a, prin mesagii adresate generalului Kiseliov, supraveghind între timp pe Orlov și bănuind pe maiorul Raevski [3]. Cât privește guvernatorul plenipotențiar al Basarabiei, Inzov, vechi mason în loja „Globul de aur" din Hamburg, el răspundea la toate interpelările oficiale foarte liniștitor.

Răzmirița grecească a atras, asupra Basarabiei, atenția lumii întregi. Agenții secreți ai guvernului observau viața ofițerimii locale (— inspiratorii răscoalei eteriste, Ipsilanti și Cantacuzino, erau și ei ofițeri ruși) și — mai cu seamă — orice pas al poetului exilat, Pușkin. Tot ce se petrecea în loja masonică se denunța imediat la Petersburg. Divulgarea tainelor a devenit cu atât mai ușoară, cu cât componența asociației nu presupunea selecție: în societate

---

1) Despre Societatea Slavilor uniți și Societatea „decabriștilor" de Sud, comp. scrierile recente ale M. Necikina.

2) Intrat în serviciul militar în 1787, iar la 12-XII-1823 înaintat la gradul de general de infanterie, Sabaneev a participat, în calitate de șef de stat-major, la alcătuirea tratatului de pace din București (1812). A. Zabloțki-Desiatovski, *op. cit.*, vol. I, p. 98 ș. a.

3) *Ibidem*, p. 157—158.

www.dacoromanica.ro

s'au strecurat, astfel, un oarecare elveţian Miiterhofer, sosit din Iaşi, farmacistul Meigler şi, chiar, un individ suspect, Joseph Rosenberg, fostul slujitor al ducelui Anhalt-Koethen şi al prinţesei Bacciochi, sora lui Napoleon [1]). Intâmplări neprevăzute au grăbit desfăşurarea evenimentelor...

Liprandi povesteşte, cum Efrem, arhimandritul bulgar, dorind să intre în lojă, a fost adus în casa lui Kaţiki, care se afla pe o piaţă din apropierea soborului vechi. Arhimandritul, venind acolo, a trimis trăsura sa acasă, ceea ce nu corespundea obiceiului vremii. Când Bulgarii au zărit peste câtva timp, că preacuviosul lor părinte, legat la ochi, era dus de numeroşi oameni în beci, ei i-au sărit în ajutor — de altfel bănuind demult acest „loc necurat", — „salvând" pe aspirantul la demnităţile masonice, care, în noua lui postură de mucenic, a trebuit să blagoslovească pe eliberatorii săi. Incidentul a stârnit la Chişinău mult haz, dar a dăunat — la centru — reputaţiei generalului Puşcin.

Prinţul P. M. Volkonski, şeful statului-major al împăratului, s'a adresat generalului Inzov, cerându-i lămuriri, în privinţa funcţionării lojei din Chişinău, care ar fi condusă — după rapoartele agenţilor secreţi — de prinţul Suţo, iar, la Ismail, de generalul Tucikov, cu participarea în mijlocul membrilor asociaţiei a străinilor Helias de Foy şi Toring, precum şi a poetului Puşkin. Cunoaştem, de altfel, scrisoarea contelui Langeron către prinţul Goliţîn, ministrul cultelor, vorbind despre interogarea prinţului Suţo, a lui Hangerli şi a lui Nicolae Sklavo,[2]) şi răspunsul lui Inzov,[3]) favorabil generalului Puşcin şi lui Puşkin în special, pe care ocrotitorul său îl scotea din cauză; Helias de Foy era un emigrant din Spania, care întreţinea clubul din

1) F. Wiegel, *op. cit.*, VI, p. 148.
2) „Arhiva Rusă", 1871, nr. 11.
3) „Vechimea Rusă". 1883, nr. 12, p. 654—657.

www.dacoromanica.ro

Ismail (viitorul „cazinou", în care pe atunci — credem — se strângeau masonii din Sudul Basarabiei); Riouff de Torenc, baron francez, locuia în localitate, fiind căsătorit cu sora şambelanului Iancu Balş; mai era cunoscut elveţianul Tardent, dar nu exista niciun „Toring". Din acest răspuns a lui Inzov s'a aflat, totuşi, că afirmaţia generalului Puşcin cu privire la aprobarea formală a funcţionării lojei nu corespundea realităţii, încât generalul Kiseliov, şeful statului-major din Tulcin, a fost trimis, la sfârşitul lui Noembrie 1821, la Chişinău, ca să ancheteze cazul.

Situaţia masonilor s'a agravat. Puşcin, prevenit de Inzov şi ca să se conformeze cu adresa acestuia către Volkonski, a mutat în noaptea de 9 Decembrie atributele lojei la locuinţa sa, declarând apartamentul din casa lui Kaţiki de închiriat. Generalul Kiseliov n'a găsit la Chişinău nimic compromiţător şi a prezentat pe iniţiatorii lojei—Maximovici, Curtot şi alţii, ca nişte ofiţeri aşezaţi.[1]) Deşi înrâurirea lui Sabaneev este vădită[2]), totuşi unii leagă dezastrul lojei de călătoria lui Liprandi la Petersburg,[3]) care corespundea cu înlăturatea lui Orlov dela comandă si cu punerea în retragere a generalului Puşcin. Şi Wiegel făcea aluzie la activitatea dubioasă a lui Liprandi, vorbind de cunoştinţa sa cu Vidocq, faimosul şef al aşa zisei brigăzi *de sûrté* din Paris, fost hoţ, ale cărui memorii s'au publicat în ruseşte în 1826.[4]) Poate şi Puşkin a bănuit ceva, N. Alexeev scriindu-i la 30 Octombrie 1826: „Liprandi te salută; el trăieşte aici, ca şi în trecut, destul de larg şi ca un alt Cagliostro, Dumnezeu ştie de

1) I. Iakuşkin (*Notitele unui decabrist*, Londra, 1862, p. 46) afirmă că generalul Kiseliov ştia despre existenţa societăţii secrete, fără să atribue o importanţă acestui fapt.
2) A. Zabloţki-Desiatovski, *op. cit*, vol. I, p. 158 ş. a.
3) P. Sadikov, *op. cit.*, p. 284.
4) Insemnările lui Puşkin, în *Opere*, red. I. Oksman, Moscova, 1936, vol. V, p 72.

www.dacoromanica.ro

unde la banii." Reamintim, de asemenea, planul însemnărilor autobiografice ale poetului, din 1833, în care el scria: „Liprandi, anul 12, *mort de sa femme, le rénégat...*"

Din pricina lojei din Chişinău a urmat, în orice caz, ordinul din 1 August 1822, prin care s'au desfiinţat *toate* lojile masonice din Rusia. S'au mai adus aminte de zvonurile persistente despre propaganda revoluţionară a maiorului Raevski: el ar fi cumpărat ostaşilor din şcoala „Lancaster", cu banii proprii, nu numai cizme, dar şi abecedare în care figurau nume ca Brutus şi Cassius. Discuţiile sale în mijlocul prietenilor, dar şi al subalternilor, au avut darul să atragă urgia generalului Sabaneev.

Liprandi[1]) înşiră micile învinuiri care se aduceau lui Orlov, recunoscând că ele nu prezentau importanţă; printre acestea, figura ospăţul de Anul Nou 1822 oferit, în acelaşi local, ofiţerilor şi trupei, când la un loc de răspundere au fost puşi doi subofiţeri daţi în judecată împreună cu un maior-brută, care i-a maltratat; faptul s'a datorat lipsei de vigilenţă a maiorului Gaevski, şi el cu un „trecut politic." Dar tot pe atunci, maiorul Iumin a raportat lui Sabaneev, despre existenţa unei „cărţi verzi" a asociaţiei secrete „Alianţa prosperării", în care s'au iscălit în timpul manevrelor, numeroşi ofiţeri, primul fiind Andrei Grigorievici Nepenin (1787—1845), colonelul său, căsătorit recent la Akkerman cu fata moşieriţei Arsenieva; s'a iscălit, de asemenea, maiorul Kalm. Pe Orlov, îl făceau vinovat de toate acestea şi chiar de faptul că printre colaboratorii săi se găseau generalii liberali — Puşcin şi D. N. Bologovskoi, deşi, cel dintâi, se afla în Basarabia încă înainte de venirea în localitate a lui Orlov, iar cel de al doilea fusese mutat la Chişinău fără vreo înrîurire din partea sa. O abatere mai gravă a fost înregistrată

---

1) *Op. cit.*, p. 235 şi urm.

www.dacoromanica.ro

curând, când Orlov, aflând, despre indisciplina unei unități a regimentului Kamciatski,[1]) care s'a opus căpitanului său la pedepsirea intendentului trupei, a plecat totuși la Kiev, unde trebuia să nască soția sa, Generalul Pușcin nu s'a grăbit nici el să ancheteze cazul, venind între timp în localitate Sabaneev insuși, înștiințat de aghiotant, căpitanul I. N. Radici, viitor polițai al Chișinăului și general. In asemenea condiții, îndată ce Pușcin a cerut la 15 Martie 1822 un concediu, i s'a pus în vedere că armata se afla pe picior de campanie, urmând ștergerea lui din cadrele efective ale oștirii. Pavel Sergheevici Pușcin a trăit, apoi, ca moșier în regiunea Novgorodului și a murit, în 1865, în Odessa.

Liprandi semnalează influența binefăcătoare a liberalismului generalului Orlov, care a adus o destindere în atmosfera protestatară a elitei ofițerimii chișinăunene, ferind-o de spiritul conspirativ înrădăcinat între viitorii „decabriști" din Tulcin, unde complotau chiar aghiotanții șefilor armatei a II-a. Atitudinea generalului față de ostași a oprit cu totul, pe de altă parte, obiceiul răspândit în această regiune mărginașe, de a se refugia la nevoie peste graniță. A urmat totuși, în curând, înlocuirea lui Orlov din postul de comandă, în care a fost numit generalul Nilus. Era numai un început de disgrație: după răscoala „decabriștilor", l-a salvat faptul că era fratele prințului Alexei Orlov, un intim al împăratului. Mihail Feodorovici trăia retras la Moscova, ocupându-se cu întreprinderi industriale și scriind despre credit; întrunea în jurul său pe intelectualii de seama lui Homiakov, Ceaadaev, Granovski, I. Turghenev, Polonski, iar, pentru divertisment, s'a înscris ca simplu voluntar în oastea care lupta în Caucaz.

1) A. Zabloțki - Desiatovski, *op. cit.*, vol. I, p. 158 ș. a.

www.dacoromanica.ro

El a murit în 1842, în memorabila zi când a păşit în fruntea armatelor în capitala Franţei.

Puţin mai înainte a fost arestat la Chişinău, la 6 Februarie 1822, maiorul Raevski, „primul decabrist". El a fost întemniţat la Tiraspol, spre a fi interogat de Sabaneev; acolo, l-a vizitat Liprandi, câteva luni mai târziu. Vladimir Feodosievici i-a înmânat versurile *Cântăreţul în temniţă* şi epistolele lui Puşkin şi altor prieteni.[1]) Cercetat în Ianuarie 1826 la Petersburg, în legătură cu răscoala „decabriştilor", el a fost deportat în satul Olonki de lângă Irkutsk. Raevski a vizitat, în 1858, pe foştii săi prieteni din Chişinău, pe Liprandi şi pe senatorul van der Hoeven.[2]) Bakunin a vorbit, doi ani mai târziu, despre el, într'o scrisoare către Herzen, admirându-i inteligenţa.[3]) „Primul decabrist" a murit la Olonki, în 1872.

Conspiraţia ofiţerimii n'a rămas o taină pentru împăratul Alexandru I. Generalii Benckendroff[4]) şi de Witt, comandantul coloniilor militare din Sudul Rusiei, vorbeau în rapoartele lor, din 1821 şi 1825, despre asociaţia secretă, conspiraţia fiind denunţată de căpitanul Maiboroda şi de subofiţerul Şervud. Impăratul nu mai era visătorul tânăr, pătruns de ideile perceptorului său, republicanul de La Harpe. A doua perioadă a domniei sale se desfăşura în umbra despoticului general Arakceev, a arhimandritului Fotie şi a altor reacţionari. Suveranul recunoştea cu amărăciune faţă de Lubianovski, că Rusiei i s'a dat destulă glorie, dar s'a făcut puţin pentru traiul intern al ţării. Alexandru I, plecând în Sudul Rusiei, a contramandat manevrele armatei dela Belaia Ţerkovi, lângă Kiev, dar

1) Ciorna răspunsului lui Puşkin, în *Opere*, ed. Vengherov, vol. VI, p. 178.
2) „Contemporanul", 1912, nr. 12, p. 287—300.
3) *Scrisorile lui M. Bakunin către A. Herzen*, red. de M. Dragomanov, Petersburg, 1906, p. 150.
4) „Arhiva Rusă", 1875, nr. 3, p. 423.

www.dacoromanica.ro

a vorbit milostiv cu fostul său aghiotant, Serghei Volkonski, unul din fruntaşii conspiraţiei. Impăratul a murit la 19 Noembrie 1825, retras în depărtarea Taganrogului, întru câtva misterios pentru opinia publică a Rusiei. Legenda romantică învăluia pe „Sfinxul din Nord" şi, undeva în pustietatea Siberiei, se credea, că bătrânul Feodor Kozmici[1]) era suveranul dezamăgit.

Contesa Roxandra Edling s'a grăbit să plece, dela moşia basarabeană Manzîr, la Taganrog, ca să-şi plângă prietenul şi ocrotitorul, Numai Grecii localnici priveau cu nădejde la fratele celui răposat, Constantin,[2]) moştenitorul tronului, care, din copilărie, a învăţat greceşte, fiind candidatul la domnie în Bizanţul din „proectul grecesc" al bunicii sale, Ecaterina II. Marele duce părea, însă, în resemnarea din Varşovia, o umbră a părintelui său de tristă memorie, Pavel I.

La Iaşi, bântuia, în Noembrie 1825, ciuma. Atmosfera din Chişinău era apăsătoare. Veştile ajungeau cu întârziere mare. Vice-guvernatorul Wiegel a primit la 26 Noembrie, din partea contelui Voronţov, confirmarea oficială a ştirii morţii suveranului. In ziua sf. Nicolae, la 6 Decembrie 1825, în curtea mitropoliei oştirea în frunte cu generalul Jeltuhin a depus jurământul lui Constantin. Şase zile mai târziu a avut loc un parastas,[3])

Intre timp, între Varşovia şi Petersburg, curieri grăbiţi schimbau mesagiile dintre Constantin, care refuzase domnia, şi Nicolae, fratele mai mic, care i-a depus jurământul. La 14 Decembrie 1825 a izbucnit răscoala „decabriştilor" împotriva noului împărat, Nicolae I...

La Chişinău,[4]) arhiepiscopul Dimitrie Sulima a primit

1) In şirul unei polemici lungi, găsim şi lucrarea lui P. N. Krupenski, *Taina împăratului* (1927).
2) F. Wiegel, *op. cit.*, VII, p. 29.
3) *Ibidem*, VII, p. 30 şi urm.
4) Arhivele Statului din Chişinău.

www.dacoromanica.ro

abia la 23 Decembrie 1825 actele necesare: manifestul defunctului suveran, abdicarea lui Constantin şi manifestul de suire pe tron a lui Nicolae I. S'a răspândit zvonul despre o răscoală în armata II-a, a cărei două divizii se aflau în Basarabia. Intr'adevăr, deşi Pestel a fost arestat în ajunul răscoalei, încă în urma denunţului căpitanului Maiboroda, cazul său fiind cercetat de generalii Cernîşiov şi Kiseliov, totuşi, când la 25 Decembrie s'a aflat despre nereuşita răscoalei din Petersburg, la Belaia Ţerkovi s'a încercat o rebeliune, condusă de S. Muraviov-Apostol şi M. Bestujiev-Riumin. La 26 Decembrie, la Chişinău, au fost citite manifestele imperiale, iar la 28 Decembrie s'a depus jurământul noului suveran.

In legătură cu răscoala „decabriştilor", a sosit în taină, din Odessa, la Chişinău S. V. Safonov, funcţionarul de încredere al general-guvernatorului Voronţov, care, împreună cu poliţaiul Radici, a arestat la 11 Ianuarie, pe Liprandi. Era singurul basarabean arestat: Raevski, Orlov, Puşcin, nu mai erau aici, iar Ohotnikov murise. Wiegel şi-a exprimat, în memorii,[1]) nemulţumirea de neîncrederea manifestată de Voronţov, deşi prietenia sa cu numeroşi „decabrişti" justifica această precauţie. Liprandi a stat arestat, vreme de peste o lună, împreună cu scriitorul Griboedov în clădirea statului-major din Petersburg; colonelul N. Komarov[2]) l-a denunţat, declarându-l membru al „Alianţei Prosperării", ceea ce bănuia şi S. Volkonski.

In Iulie 1826, cinci din capii răscoalei: Pestel, poetul Rileev, Kahovski, S. Muraviov-Apostol şi M. Bestujiev-Riumin au fost executaţi, iar ceilalţi — deportaţi[3]). Din 115 persoane implicate în proces, 51 erau masoni[4]).

---

1) *Op. cit.*, VII, p. 34.
2) P. Sadikov, *op. cit.*, p. 275..
3) Comp. şi: *Memoriei decabriştilor*, ed. Academiei, 1926.
4) V. Semevski, *Ideile politice şi sociale ale decabriştilor*, Petersburg, 1909.

www.dacoromanica.ro

Printre cei executaţi, colonelul Pestel a vizitat de trei ori Chişinăul,[1]) ca să ancheteze mişcarea eteristă. Puşkin se afla, din fericire, înzăpezit la moşia Mihailovskoe.[2])

VI. Varfolomeu şi fiica sa

Iordache Varfolomeu, fruntaşul vestit din Basarabia de altădată, imortalizat în versurile lui Puşkin adresate lui Wiegel, a fost omul specific al acelor vremuri tulburi. Plin de vanitatea parvenitului îmbogăţit, el s'a înconjurat cu luxul pretenţios, care trebuia să-i asigure, printr'o largă ospitalitate, prietenia şi sprijinul noii stăpâniri, lăsând uitării trecutul său prea dubios.

Iordache Kiriac Varfolomeu s'a născut în 1764[3]) şi — după cum o povestesc Liprandi şi Weltman — tânăr a stat ca ciubucciu pe scăricica butcii[4]) prinţului Moruzi. Cât a ţinut războiul dintre Ruşi şi Turci în anii 1806—1812, el s'a ocupat de întreprinderi negustoreşti, care se extindeau pe măsură ce se îmbogăţea puţin scrupulosul antreprenor, om primitiv, dar cunoscător al moravurilor şi al limbii ruseşti. Fostul ciubucciu a primit, în Moldova, modestul grad boieresc de clucer, iar când după pace, temându-se de răzbunarea turcească, el s'a hotărît să se aşeze în părţile dintre Prut şi Nistru asigurându-şi averea sub pavăza rusească, boierinaşul a mai cerut domnitorului Scarlat Callimachi să-i hărăzească, în schimbul unei mulţumiri băneşti, rangul mai mare de vel-sărdar. La orânduirea noii provincii, când se simţea lipsa de elemente locale la

1) N. Silvanski, *Pestel în faţa supremului tribunal penal*, Bîloe", 1902, nr. 2.
2) Despre Puşkin, în cadrul ideilor revoluţionare ale „decabriştilor", comp. articolul lui S. A. Dangulov: *Tradiţii Puşkiniene în arta rusă*, „Veac Nou", Bucureşti, 15-II-1947.
3) G. Bezviconi, *Boierimea*, *op. cit.*, vol. I. p. 145.
4) Trăsurii.

www.dacoromanica.ro

conducere, „Egor Kirillovici Varfolomei“ a ajuns, după şase ani de trudă, asesor colegial şi sfetnic din partea coroanei la tribunalul civil al regiunii.

Zvonurile cele mai alarmante menţineau, după încheierea păcii, atmosfera de nesiguranţă în provincie. Pescuitorilor în ape tulburi, aceasta le convenea de minune, încât chiar Varfolomeu născoci ştirea că în Basarabia, în urma stabilirii ocârmuirii ruse, se vor seculariza moşiile mănăstirilor străine. Cum el era arendaşul acestor proprietăţi şi vechilul prea cuvioşilor egumeni din vechea Moldovă, sărdarul i-a sfătuit, pentru salvarea averii bisericeşti, să-i cedeze fictiv pământul, actele de camuflare păzind pe monahii moldoveni şi greci de expropriere. După ce şi-au înstrăinat averile, mult s'au mirat călugării, când statul le ocroti năzuinţele cele mai lacome, în dorinţa de a sprijini biserica pravoslavnică din Moldova şi din Orientul Mijlociu. Nu mai era vorba de expropriere: prietenul lor Varfolomeu a refuzat, însă, să le retrocedeze avutul. Sfinţii duhovnici, înşelaţi, dar în neputinţă de a se plânge asupra propriei lor intenţii de a călca legea care nici nu apăruse, n'au găsit nimic mai bun decât să blesteme pe necinstitul vechil, pe el şi pe urmaşii săi, până la a şaptea generaţie. Mitropolitul Moldovei Veniamin Kostaki şi-a îngăduit numai în parte să adreseze plângeri în Noembrie 1813, Septembrie 1816, Martie 1820, dar şi după 1825[1]), cerând guvernatorului Basarabiei, iar în cele din urmă — cancelarului Rusiei, să contribuie la restituirea mănăstirilor, a moşilor Criuleni, Buciuşca şi Munceşti din ţinutul Orheiului, pe care Varfolomeu le ţinea în nedreaptă stăpânire, printr'un „schimb amăgitoriu“. Dar aceste inter-

1) C. Erbiceanu, *Istoria mitropoliei Moldaviei şi Sucevei*, Bucureşti, 1888, p. 88, 222, 354, 356 - 359 şi 390; ultima petiţie e arătată greşit din 1821. A. Sava, *Corespondenţa lui I. Kogălniceanu*, „Arhiva Românească“, 1943, vol. IX, p. 18.

www.dacoromanica.ro

venţii, deşi pledate la Petersburg de vornicul Mihail Sturdza, viitor domnitor, n'au avut succesul deplin.

In Basarabia, Varfolomeu şi-a continuat afacerile într'un stil mai mare. El întreţinea, între altele, monopolul băuturilor, care l-a adus la falimentul dezastruos [1]). Nenorocirea se tăinui până la o vreme, prin intervenţii şi ploconuri, iar demnitarul desnădăjduit şi-a căutat, în grabă, un ginere cu legături în lumea mare, ca prin această asociere la beneficii, să-şi salveze avutul de ruina completă.

Din căsătoria cu Maria (1785—1841), fata şatrarului Dimitrie Ursache, Vorfolomeu avea o fiică, Pulheriţa, născută pe hotarul veacurilor al XVIII-lea şi al XIX-lea. Acestei fete i se zicea: „perla cuconiţelor chişinăunene", şi împăratul însuşi a onorat-o cu un dans.

Era în primăvara anului 1818, când Alexandru I a trecut prin Basarabia ca să-l întâlnească, la Cernăuţi, pe împăratul Austriei. La 28 Aprilie, într'o sală special amenajată lângă casa lui Todoraşcu Krupenski, în umbra unei colonade imense decorate cu verdeaţă, suveranul a asistat la primul bal local, dat în cinstea înaltului oaspete. Atmosfera de linşte apăsătoare a societăţii abia ieşite din ermitajul oriental, l-a obosit pe „Sfinxul din Nord" obişnuit cu ritmul vibrant al petrecerilor din Petersburg şi Viena. Suveranul a ascultat pe vestiţii lăutari moldoveni, pe Barbu Lăutaru şi pe Năstase ot Botoşani, aduşi, de dincolo de Prut, de postelnicul Mavrocordat şi de boierii Plaghino şi Pantazoglu, veniţi ca să-l salute din partea domnitorului Moldovei. Ei cântau, fără îndoială, acea muzică, pe care unii o numesc chiar „ungurească", aparţinând mai târziu lui Liszt şi Brams, deşi — o spune contemporanul nostru, istoricul artelor van Loon, — melodiile puteau să fie inventate de ţiganii lăutari din Basarabia. La bal, dansul

---

2) F. Wiegel, *op. cit.*, VI, p. 110 şi urm.

www.dacoromanica.ro

l-a deschis strălucitul general Miloradovici[1]), care dansase cu zece ani mai înainte în Principatele Dunărene, încât cuconițele îl porecliseră nu numai „le sauveur", dar și „le sauțeur de Bucarest". Impăratul a apărut, într'o poloneză, cu soția guvernatorului plenipotențiar, Victoria-Octavia Stanislavovna Bahmeteva (+ 1826), născută contesa Potocka, în prima căsătorie — Choiseul - Gouffier, datorită căreia serbarea a avut o înfățișare mai europeană. Privind dansul local — „mititica", suveranul a întrebat întru câtva mirat:

„Est-il possible que ce „mititiki" puisse amuser ces dames et ces messieurs?".

El a invitat, apoi, la un dans pe frumoasa Pulherița Varfolomeu. Naiva fată a sărdarului n'a putut, de sigur, să producă o impresie vie asupra lui Alexandru; întrebată, dacă ea frecventează balurile (era primul ei bal), Pulcherița a răspuns:

„Non, sire, parce que ma tante Elise ne se porte pas bien".

Era tot ce-au înregistrat contemporanii[2]). Dar pentru „perla cuconițelor", și mai cu seamă pentru orgoliosul ei părinte, „dansul imperial" a însemnat mult, îndreptățind atribuirea poeziei lui Pușkin: *Fecioara*, Pulheriței.

Ofițerul Alexandru Fomici Weltman (1800—1860)[3]) a descris, în amintirile sale, pe fiica lui Varfolomeu. Fiu de

---

1) Monumentul-crucea înălțat pe dealul mitropoliei din București, în cinstea ostașilor ruși din războiul din 1806—1812, amintind pe Miloradovici, a fost scos în timpul „sistematizării" capitalei. Datorită intervenției lui Dinu Rosetti, F C. Inculeț și G. D. Florescu, monumentul a fost așezat lângă Muzeul Municipal din București, fiind părăsit după distrugerea clădirii muzeului, într'un loc viran din apropiere.

2) A. Weltman, *op. cit.*, p. 105-106, și A. N. Mihailovski-Danilevski, *Din amintiri*, „Arhiva Rusă", 1897, vol. 91, p. 69 și urm.

3) Arhiva lui Weltman a fost predată Muzeului „Rumianțov", astăzi Biblioteca „Lenin", din Moscova. Inainte de a fi editate de L. Maikov (1899), *Amintirile basarabene* ale lui Weltman au apărut în „Vestitorul Europei", 1881.

www.dacoromanica.ro

ofiţer din gardă, de origine suedeză, Weltman a fost un literat de talent şi istoric-arheolog erudit, autor al unor preţioase amintiri şi al *Schiţei istoriei antice a Basarabiei* (1828). El a început să scrie la Chişinău, unde a sosit în ajunul vizitei împăratului Alexandru I; prima lui creaţie literară a fost *Iancu-ciobanul*, inspirată de tradiţiile locale despre un uriaş şi un cioban. Numit în Comisia topografică şi colindând mereu prin regiune, tânărul şi-a luat numele de *Strannik* — pelerin, intitulându-şi astfel antologia de scrieri în care au apărut două fragmente ale povestirii *Iancu-ciobanul* (1831, vol. I, p. 96 şi 98). Weltman mai era autorul versurilor hazlii despre viaţa locală. El a descris familia Varfolomeu în nuvela *Doi maiori*, [1]) folosind episodurile traiului basarabean şi în alte opere, scrise cu mult talent, dar fără profunzimea cuvenită.

Weltman o considera pe Pulheriţa Varfolomeu un fenomen inexplicabil al naturii, un splendid automat. Era o fată plină de sânge, foarte frumoasă, dar cu totul simplă, încât ea vorbea puţin, răspunzând la curtoazie cu zâmbete graţioase şi răspândind în jurul său atmosfera de taină ademenitoare. Lui Puşkin i-a plăcut Pulheriţa, dar şi ospitalitatea părinţilor, — mărturiseşte Weltman, care îi atribue poetului nişte versuri pline de admiraţie, la adresa ei. Cum Weltman nu-şi aducea aminte versurile [2]), unii comentatori respingeau părerea lui L. Maikov [3]), că populara poezie *Fecioara* ar fi dedicată Pulheriţei; scrisă, însă, în 1821, tocmai atunci când poetul era amorezat de tânăra Varfolomeu, poezia ne redă fidel chipul ei de fecioară mândră, în aparenţă, care atrăgea inimile tuturora, fără să le răspundă la sentimentele de dragoste. Prea marea ambiţie şi răceala fetei a trezit, cu timpul, ironia răzbunătoare a

1) Moskvitianin", 1848, nr. 1.
2) *Op. cit.*, p. 124.
3) *Ibidem*, p. 105-106.

www.dacoromanica.ro

lui Puşkin, care a scris în încheierea faimoasei epistole lui Wiegel, în Octombrie 1823 din Odessa:

„Pulheriţei V. declaraţi-i în taină, că mi-am pierdut capul din cauza ei şi că voi fi numit în curând executor şi gentilhomme ca prietenul Zavalievski“.

Pentru a-şi satisface orgoliul, Iordache Varfolomeu a început să clădească, pe la 1823, marele palat din strada Moscovei, — strada principală de mai târziu a oraşului, — adevărat conac, zidit în stilul preferat al Basarabiei de altădată — „empire turc“, şi terminat vreo doi ani mai târziu, pentru a nu fi vizitat de Puşkin, nici locuit de familia sărdarului.[1]) Varfolomeu a alăturat, puţin mai înainte, la vechea sa casă o sală spaţioasă, pictată foarte pestriţ, în care a început să organizeze baluri şi ospăţuri, încât basarabenii de mai târziu, forţând versurile din *Evghenii Oneghin*, ziceau:

Dădea o sută de baluri pe an
Şi s'a ruinat în sfârşit.

Puşkin se interesa mult de aceste baluri. S'a păstrat bileţelul adresat de poet, în Ianuarie 1823, prietenului său, ofiţerul Vladimir Petrovici Gorceakov:[2])

Cu un perete fraget iarna
Spre poartă calea mi-a 'ngrădit.
Pân' ce în faţa mea cărări
Cumva eu mi-oi bătători,

---

1) Palatul aparţinea mai târziu nobilimii locale şi era închiriat pentru locuinţa guvernatorului Basarabiei. Alexandru II a semnat, acolo, declararea războiului din 1877. Clădirea a fost distrusă în Iulie 1941, în timpul cotropirii hitleriste.

2) Gorceakov (1800—1867) a fost numit în Noembrie 1820 la Chişinău, în calitate de kwartirmeister la statul-major al diviziei a XVI-a de infanterie, fiind detaşat în Mai 1822 la Comisia topografică. S. Şeremetev, *V. P. Gorceakov*, Petersburg, 1891; *Scrisorile lui Puşkin*, red. de B. Modzalevski, 1926, vol. I, p. 236; fragmente din jurnalul său, *Cartea amintirilor despre Puşkin*, red. de M. Ţiavlovski, Moscova, 1931, p. 52—207, S. Gessen, *op. cit.*, p. 137 şi urm.

www.dacoromanica.ro

In casă stau şi trândăvesc ;
Tu însă, sufletul meu,
Vezi, află Luni ce-o să fie
Ce-o va spune Varfolomeu.[1]

Puşkin aminteşte „casa pestriţă" a lui Varfolomeu în epistola lui Wiegel. Poetului îi plăceau mâncările alese ale sărdăresei Maria Dimitrievna, care-i aducea aminte pe negustoresele moscovite. El asculta de asemenea — povesteşte Gorceakov — orchestra ţigănească a gazdelor, cântând *Mititica*, *Sârbeasca*, şi romanţele ţigancelor: *Te iubesc peste măsură* şi *Arde-mă, frige-mă, pe cărbune pune-mă*. Puşkin — am putea zice — era într'o oarecare măsură unul din primii folklorişti moldoveni;[2] el a folosit, printre altele, cântecul din urmă în poemul *Ţiganii*. Despre acest cântec al Zamfirei — după cum povesteşte Liprandi — poetul vorbea cu maiorul Raevski şi-l amintea, bucurându-se de succesul său, în scrisoarea către Viazemski (25 Septembrie 1825, din Mihailovskoe); el sublinia, că textul era o traducere foarte apropiată de original şi alătura melodia primitivă, pentru a fi arătată compozitorului Wielhorski. *Cântecul Zamfirei* a mai fost redat, în muzică, de compozitorul Gavriil Muzicescu[3]) şi de Serghei Rahmaninov, în opera într'un act: *Alecu*, alcătuită de V. Nemirovici-Dancenko, după poemul lui Puşkin;[4]) de asemenea, compozitorul sovietic Vasilenko a scris un balet: *Ţiganii*.

Pribegia marilor boieri la Chişinău pe vremea răzmiriţei eteriste, n'a mărit grosul invitaţilor lui Varfolomeu,

1) „Buletinul Moscovei", 1858, nr. 19, p. 81. Reproducem traducerea lui N. Costenco.

2) D. Caracostea, *Balada poporană română*, curs, 1932—1933, p. 78.

3) Muzicenko, originar din Ismail, 1847—1903, profesor la conservatorul din Iaşi.

4) Comp. şi: „Buletinul Moscovei", 1858, nr. 19, p. 80; A. Iaţi-

www.dacoromanica.ro

umplând în schimb saloanele lui Matei Krupenski.[1]) Sărdarul s'a decepţionat şi el de petrecerile costisitoare, care n'au dus la rezultatul dorit: căsătoria fetei sale cu un ginere autoritar. El ademenea în zadar pe Gorceakov, care aştepta asemenea declaraţii din partea Pulheriţei.

N. Alexeev scria, în Octombrie 1826, lui Puşkin, că Pulheriţa a îmbătrânit şi trăieşte în sărăcie. Weltman a reîntâlnit, doi ani mai târziu, pe „mireasa veşnică", în grădina publică din Chişinău: ea rămăsese aproape neschimbată, numai faţa părea puţin ştearsă. Datorită grijei lui Alexeev, căruia contele Voronţov îi încredinţase afacerile bătrânului Iordache, starea materială a familiei Varfolomeu s'a îmbunătăţit pe la 1830.[2])

Trecut-au anii şi Pulheriţa, — „dumnezeiaşul" Chişinăului de odinioară, a început să-şi caute, la rândul ei, un soţ. Prin oraşul adormit a trecut, pe atunci, doftorul Constantin Mano (1797—1855)[3],) consulul grec din Odessa, rămas văduv în urma morţii soţiei sale, Eliza, fata cărturarului Iacovache Rizo. Doftorul şi-a adus aminte de farmecul fecioarei din vremea eteriei, pe când el se afla refugiat la Chişinău. Mano a cerut pe la 1835, pe Pulheriţa, de soţie.

Ziua cununiei a mai înscris pe răbojul vieţii provinciale o lovitură năprasnică dată nefericitei fete. Tradiţia răuvoitoare povesteşte, că farmacistul ar fi încurcat în acea memorabilă zi, doctoriile prescrise de Mano: un reconfortant pentru el şi un purgativ pentru vlădică...

---

mirski, *Cântecul Zamfirei în „Ţiganii" şi hora ţigănească*, „Veştile Secţiei limbii şi literaturii ruse a Academiei de Ştiinţe", Petersburg, 1899, vol. IV, cart. 1, p. 334; F. C. Inculeţ a auzit şi el acest cântec, în judeţul Cahul (E. Negovski, *Elementul românesc în opera lui Puşkin*, „Viaţa Basarabiei", I—II, 1937, p. 75: vezi şi p. 26 şi 46).

1) I. Liprandi, *op. cit.*, p. 201.

2) Scrisoarea lui Alexeev către Puşkin, din 14-I-1831.

3) C. Mano, *Documente din sec. XVI—XIX privitoare la familia Mano*, Bucureşti, 1907, p. 297.

www.dacoromanica.ro

Scriitorul basarabean N. Gherbanovski spune, că Pulherița Mano a murit în 1868, păstrând, până la sfârșitul vieții, poeziile pe care i le-a dedicat Pușkin. El reproduce, de asemenea, niște versuri apocrife, care nu sunt, totuși, străine stărilor sufletești ale poetului însuși. Putem să mai adăugăm, că Pulherița figurează pe ispisocul femeilor de care a fost amorezat Pușkin.[1])

Cât privește pe bătrânul Varfolomeu, el a mai trăit un timp îndelungat. Numirea contelui Voronțov în postul de general-guvernatorul Novorosiei și Basarabiei a înlăturat posibilitatea tăinuirii falimentului său. Sărdarul a fost silit în 1823 să închirieze chiar casa sa „pestriță" statului-major al contelui, ca să încaseze chiria anuală de 12.000 lei. In această casă nu prea spațioasă și cam joasă, unde mobilierul tuturor timpurilor și stilurilor în gustul oriental, dar și în acel european, se amesteca într'un haos de neînchipuit, s'a mutat vice-guvernatorul Wiegel[2]). Spre nenorocirea proprietarului, în sala mare s'a prăbușit tavanul, ceea ce a încordat și mai mult relațiile sale cu oficialitatea. Wiegel i-a părut lui Varfolomeu cam prostuț, încât sărdarul a cerut să i se încredințeze cercetarea cazului său: a urmat aplicarea sechestrului. O comisie specială ancheta falimentul sărdarului încă vreme îndelungată; astfel, N. Alexeev scria trei ani mai târziu lui Pușkin:

„Vorbesc deseori despre tine cu Iacov Saburov, care face parte, împreună cu mine, din comisia pentru afacerile lui Varfolomeu"...

Poetul a răspuns la aceasta, la 1 Decembrie 1826, din Pskov:

---

1) Ciorna predată Academiei, între manuscrisele intime ale lui Pușkin, de fiul poetului, generalul A. Pușkin († 1914). E de observat, totuși, că în ajunul căsătoriei sale, cu Natalia Goncearova, Pușkin scria prințesei Viazemski: „Căsătoria mea cu Natalia (care, în paranteze, este dragostea mea a 113-a) este hotărîtă".

2) *Op. cit*, VI, p. 94.

www.dacoromanica.ro

„Iarăşi Rhein-wein, iarăşi Champagne. Şi Puşcin, şi Varfolomeu, şi totul"...

La dezastrul material, îmbunătăţit întru câtva în 1830, s'a asociat acel moral, izvorît dintr'o boală grea căpătată în tinereţe. Iordache Varfolomeu a văzut începutul tuturor relelor în blestemul călugărilor. El s'a stins încet, într'o atmosferă asemănătoare celei descrise de Tolstoi în *Moartea lui Ivan Iliici*. Izbăvirea de chinurile groaznice i-a venit la 4 Iunie 1842.

Sărdarul neastâmpărat şi-a găsit ultimul loc de odihnă, sub o urnă — simbol al veşniciei, în cimitirul central din Chişinău, în apropierea mormintelor familiilor Katakazi şi Krupenski.

„Nimic nu-i mai adevărat decât aceasta: că tot ce se naşte trebue să moară".

Sunt cuvintele săpate în marmora rece a monumentului funerar.

VII. Costache Stamati

Costache Stamati[1]) era fiul paharnicului Toma Stamati, traducătorul legendelor despre Maica Domnului, culese de cărturarul ucrainean Ioanikie Goliatovski. Ispravnic în ţinutul Hotinului, Toma a rămas, după pacea din 1812, în Basarabia, unde s'au aşezat şi copiii săi: Costache, născut în 1786, Gheorghe, născut în 1802, viitor funcţionar puţin însemnat şi moşier, şi o fiică, măritată mai târziu cu maiorul Mihail Şonin, veteranul luptelor din Caucaz. Unchiul paharnicului, cultul mitropolit Iacov Stamati, discipolul stareţului Paisie Velicikovski, a avut grijă de educaţia lui Costache, care a ajuns cu timpul, în Basarabia, consilier titular şi cavaler al ordinului „Ana". Impreună cu Zamfirache Ralli, Iancu Pruncul, Sandulache Feodosiev,

1) G. Bezviconi, *C. Stamati, op. cit.*

www.dacoromanica.ro

el conducea la alegerile locale gruparea boierinaşilor, ceeace a făcut pe Wiegel[1]) să-l amintească pe nedrept printre ciocoi.

Faptul că Stamati a ajuns scriitor se datoreşte în deosebi întâlnirii sale cu literatul Svinin. După primul ocârmuitor al Basarabiei, octogenarul Scarlat Sturdza, în postul de guvernator a fost numit olandezul Hartingh, soţul nepoatei sale, un general fără legături în capitală. Hartingh, despărţindu-se de soţie, a tras ura puternicei sale rudenii, iar boierimea i-a stânjenit activitatea la faţa locului. Ca să cunoască starea reală a lucrurilor şi ca să descrie Basarabia şi obiceiurile pământului revendicate de boierime şi contestate, ca ceva haotic, de Hartingh, a fost însărcinat în 1815 Pavel Svinin[2]), un funcţionar al ministerului afacerilor străine. Boierimea, aşteptând la rândul ei o anchetă şi un inspector, a înţeles greşit trimiterea acestui funcţionar, iar atitudinea sa arogantă a adâncit convingerea băştinaşilor despre însemnătatea misiunii „revizorului", încât eroarea a şi pătruns în istorie, cu toată lipsa de logică: inspecţia unei regiuni şi a unui general de un consilier de curte.

Pavel Petrovici Svinin (1788—1839) — poet, istoric, chiar diplomat şi pictor, avea un cusur mare: minciunomania lui a devenit clasică;[3]) Puşkin l-a satirizat în a sa *Colecţie de insecte* şi în povestirea *Micul Mincinos*, Krîlov a scris fabula *Mincinosul*, A. Izmailov l-a zugrăvit

1) *Op. cit.*, *VI*, p. 144.
2) Autorul *Descrierii regiunii Basarabia* (1816), „Notiţele Societăţii de istorie şi antichităţi din Odessa", 1867, vol. VI, p. 175-321.
3) A. Saitov, în „Arhiva din Ostafievo", vol. I, p. 508—511; C. Mihailov, *Puşkin şi Gogol*, „Niva", 1913, nr. 25—26; N. Lerner, despre *Revizorul* sugerat de Puşkin, în *Puşkin*, ed. Vengherov, vol. VI, p 217—218; *Jurnalul lui Puşkin*, red. de B. Modzalevski, 1923, p. 106—108 si 147—150; P. Şcegolev, *Scrisori inedite către Puşkin*, *op. cit.*, p. 601—602.

www.dacoromanica.ro

în persoana lui „Pavluşa — fruntea de aramă"[1]), din fabula sa *Mincinosul*, iar Viazemski i-a dedicat o epigramă[2]). Dar şi mai interesant este faptul, că Gogol l-a imortalizat pe Svinin şi faimoasa lui „inspecţie" în Basarabia, în comedia *Revizorul*. Dela 1831 s'au început relaţiile lui Gogol cu Puşkin, care i-a sugerat subiectele capodoperelor *Revizorul* şi *Suflete moarte*. Puşkin a schiţat subiectul comediei,[3]) vorbind de Krispin—Svinin, pe care Gogol l-a botezat: Hlestakov. Acesta, sosind într'un orăşel, unde era aşteptată o inspecţie, a fost luat drept revizorul venit incognito (faptul autentic i s'a întâmplat lui Puşkin în 1833). Poetul a strâns, la Chişinău, un material bogat despre şederea recentă acolo a lui Svinin, care a întrecut însă gluma: el nu numai a primit jalbe, dar a mai dat ordine, care puteau fi răstălmăcite în diferite sensuri...

„La sosirea sa în Basarabia, — povesteşte Liprandi — P. P. Svinin nu ştiu din ce cauză, după vreo recomandaţie sau cu ocazia găzduirii în casa lui Stamati (aceasta a fost cu doi ani înainte de venirea mea în Basarabia), s'a împrietenit cu fratele mai mare (tatăl şi mama lor erau morţi)[4]) şi a obţinut dela A. N. Bahmetev[5]) permisiunea ca acesta să-l însoţească în călătoria sa prin Basarabia. Rezultatul acestei călătorii a fost, printre altele, stabilirea locului de exil, a lui Ovidiu, la Akkerman, Se

1) *Opere complete*, 1849, 155—157.

2) Parodia lui Viazemski: *Ce folos spune Svinin cu socoteala;* „Svinin se bălătoceşte în noroi şi scrie versuri"; epigrama sa, în *Viaţa şi operele lui Pogodin*, de N. Barsukov, vol. I, p. 313. O satiră din 1825, o aminteşte I. Sneghirev; „Vechimea Rusă", 1914, XII; I. Vîsoţki, *Măruntişurile trecutului literar*, „Arhiva Rusă", 1915, II.

3) *Opere*, red. I. Oksman, Moscova, 1936, vol. IV, p. 515.

4) Toma Stamati a murit în 1817, la un an *după* vizita lui Svinin, iar soţia sa a încetat din viaţă, aşa dar, la 14 Ianuarie 1813, în Moldova, iar nu pe la 1847, în vârstă de 88 ani; comp. scrisoarea paharnicului *Toma*, iar nu *Ion* Stamati, în *Documente basarabene*, de L. Boga (Chişinău, 1928, II, p. 26).

5) Guvernatorul plenipotenţiar.

www.dacoromanica.ro

spune, că Svinin l-ar fi convins pe Stamati, că are talent literar şi l-a încurajat să pornească pe acest drum. In grădiniţa din dosul casei lui Stamati a fost înălţată o mică coloană în amintirea lui Pavel Petrovici, iar deasupra ei s'a aşezat un bust de gips al lui Anacreon, cu inscripţia: *In amintirea lui P. P. Svinin.* Stamati a pornit să scrie cu atâta îndrăzneală, încât începuse să traducă în limba moldovenească tragediile lui Voltaire şi Racine."

B. Hasdeu vorbeşte despre relaţiile lui Stamati cu Svinin:

Cunoscutul nostru călător P. P. Svinin, plimbându-se acum *douăzeci* de ani în împrejurimile Neamţului, împreună cu scriitorul moldovean C. T. Stamati, a zis *tânărului* său însoţitor: „Aici totul este plin de parfumul tainic al antichităţii."[1])

După unele indicaţii,[2]) Stamati ar fi tradus, încă în 1813, *Galatea* de Florian. Totuşi, traducerile sale moldoveneşti sunau destul de ciudat, pentru urechea rusească, ceea ce semnalează Gorceakov şi Liprandi, care descrie cum la o serată la generalul Bologovskoi, Stamati a citit, în prezenţa lui Puşkin, traducerea sa a *Fedrei.* Şi mai stranie părea lui Puşkin admiraţia lui Stamati faţă de Svinin. Intre ei nu s'a închegat o prietenie, dar aceasta n'a împiedecat pe Puşkin să viziteze casa lui Stamati mult mai des decât am putea crede din memoriile lui Liprandi. Ne-o spune în jurnalul său ofiţerul Feodor Nicolaevici Lughinin (1805—1884),[3]) detaşat în Comisia topografică din Basarabia.

---

1) Menţionând aceste rânduri, E. Dvoicenco *(Completări la „Viaţa şi opera lui C. Stamati"*, „Preocupari Literare", Bucureşti, 1939, nr. 4, p. 6) trebuia să specifice că „tânărul" însoţitor era cu doi ani mai în vârstă decât Svinin, că B. Hasdeu, născut în 1838, scria aceasta cu vreo *40 ani* mai târziu şi că rămâne de văzut, dacă Svinin a ajuns în împrejurimile Neamţului

2) *Ibidem.*

3) „Moştenirea Literară", 1934, nr. 16—18, p. 666 şi urm.

www.dacoromanica.ro

La 22 Mai 1822, Lughinin a vizitat, împreună cu căpitanul Mettlercampf, familia Stamati. Tânărul a împrumutat din biblioteca lui Costache romanul *Atala* de Chateaubriand, operele lui August von Kotzebue, *Voyage du jeune Anacharsis en Grèce* de Barthélemy şi *L'art d'aimer* de Ovidiu. Venind dela Stamati, Lughinin nota deseori în jurnal diverse ştiri despre Moldova. In grădina publică şi în saloanele familiilor Ralli şi Stamati, ofiţerul îl întâlnea pe Puşkin, care era nedespărţit de căpitanul de gardă Pavel Catargi, fiul generalului Ilie Filip Catargi,[1]) mort chiar în acel an la Chişinău; căsătorit cu fata lui Grigore Al. Ghika-Vodă, generalul s'a aşezat în 1792 în Rusia, unde şi-a crescut copiii: Pavel, Petre, general, şi Ecaterina, măritată cu brigadierul Teodor Beim,[2]) — părinţii Elenei colonel Solovkin, admirată de Puşkin, şi ai Mariei colonel P. Lişin.

La Stamati, prietenii dansau deseori, în acompaniamentul pianului. Lughinin observă, că la Chişinău aproape toţi vorbeau franţuzeşte; doamnelor le plăceau muzica şi dansurile, cam aceleaşi ca şi la Moscova: mazurca, écossesa, cadrilul, valsul... Mihail Fanthon de Verrayon, prietenul lui Lughinin, vorbea bine moldoveneşte, încât autorul însemnărilor şi-a cumpărat o gramatică, ca să înveţe şi el această limbă. Lughinin şi căpitanul Catargi au părăsit oraşul la 19 Iunie.

M. Şonin, nepotul de soră al lui C. Stamati, afirmă că în casa lor Puşkin ar fi început să scrie, sub impresia unei tabere ţigăneşti văzută prin apropiere, poemul *Ţiganii*. Stamati a tradus din operele lui Puşkin poemul *Prizonierul din Caucaz*, intitulându-l *Prizonierul la Cerkezi şi fe-*

---

1) Văr al doilea al lui Petrache Catargi, proprietarul târgului Bălţi.

2) D. Bantâş-Kamenski, *Călătorie în Moldova, Valahia şi Serbia*, Moscova, 1810, scrisoarea XV.

www.dacoromanica.ro

cioara cerkeză, iar în multe din scrierile sale se observă o înrâurire a creației pușkiniene.[1]) Este interesant de menționat faptul, ca Liprandi[2]) atribue lui Pușkin culegerea unor tradiții moldovenești: *Duca*, din veacul al XVI-lea, și *Dafna și Dabija*, din 1663, de care s'a ocupat și cărturarul basarabean Alexandru Hâjdeu (1811—1872)[3]), prietenul lui Stamati, care putea să fie izvorul comun al informației. Mare admirator al lui Pușkin, ale cărui opere le-a procurat în prima ediție prin mama sa, Valeria[4]), Alexandru Hâjdeu a dedicat o poezie, la moartea poetului, publicând-o în revista moscovită „Telescop".[5]) B. Hasdeu (1838—1907), fiul lui Alexandru, a început să scrie sub influența operelor lui Pușkin,[6]) tipărind la bătrânețe, în *Sic cogito*, autograful spiritului (!) marelui poet rus.

Găsim în ciornele lui Pușkin[7]) ispisocul unor persoane:

1) E. Dvoicenco, „Revista Fundațiilor Regale", X, 1937, p. 79. Influența poemului *Țiganii* se simte în *Roman din Vrancea*, iar a povestirii *Supraveghetorul de stație*, în *Gafița blestemată de părinți*, pe când poemele lui Stamati: *Ciubăr-Vodă* și *Dragoș* poartă imaginea bogăției folklorice a lui *Ruslan și Liudmila*. Stamati consacră și el versuri lui Napoleon.

2) *Op cit.*, p. 224.

3) G. Bezviconi, *C. Stamati, op. cit.*, p. 61; *Duca*, „Vestitorul Istoric", 1830, apoi: *Domnia Arnăutului*, „Columna lui Traian", 1871, nr. 16/78 și urm.; *Dabija-Vodă*, „Dacia literară", 1840, p. 479, și ed. II, vol. I, p. 348—349; I. Vulcan, „Panteonul Român", Pesta, 1869, p. 133—136; N. Iorga, *Istoria literaturii române în sec. XIX*, București, *1907, vol. II, p. 41—42.*

4) I. Halippa, *op cit.*, p. 167 și urm. S'au mai abonat pentru prima ediție a operelor lui Pușkin, șaptesprezece basarabeni, printre cari: președintele tribunalului civil I. P. Hotiaev, consilierul I. D. Jadanov, consilierul de curte Iordache Matei Râșcanu, secretarul colegial Nic. Hrist. Ghero, funcționarul sârb Milanovici și alții.

5) P. Draganov, *op. cit.*, p. 233, comp. ziarul „Bessarabeț", 26—V—1898.

6) E. Dvoicenco, „Revista Fundațiilor Regale", X, 1937, comp.: *Domnița Voichița, Domnița Roxana, Răzvan și Vidra, Ursita*, care pare a fi sugerată de *Cântecul despre înțeleptul Oleg*, *Adevăratul poet*, care amintește poezia *Poet și gloată*, apărarea în legătură cu învinuirea de atentat la bunele moravuri, în nuvela *Duduca mămuca*, vezi răspunsul lui Pușkin cu privire la *Contele Nulin*, etc. Comp. și: A. Hâjdeu, *Moldovencei, Poezii inedite*, Chișinău, 1930.

7) *Opere*, ed. 1912, vol, III, p. 364—365, comp. *Pușkin și con-*

www.dacoromanica.ro

„Stam. Sandul. Carp. Cal. Plon. Papad. Comend. Evst. Gub. V. Gub." — „Stam" ar fi „Stamati", deoarece „Stamo" n'ar fi cerut prescurtare; „Sandul" este Sandulache Feodosiev, ori fiica sa: Sofica Sandulache; „Carp" — poate „Carpuz", numele moşierului din Ocolina (Soroca); „Cal" — „Calipso"; „Papad" — „Papandopulo", amintit de poet în scrisoarea către Viazemski, din 2 Ianuarie 1822; urmează; „Comandant", „Guvernator" şi „Vice-Guvernator". Numele de „Stamati", fără vreo legătură cu scriitorul basarabean, îl găsim amintit în *Cântecele Slavilor Occidentali* de Puşkin [1].

Costache Stamati a murit la moşia sa Ocniţa din judeţul Hotinului, la 12 Septembrie 1869, lăsând o moştenire literară demnă de întreaga preţuire a posterităţii. [2].

VIII. Familia lui Zamfirache Ralli

Când la Stamati, când la Ralli, Lughinin îşi petrecea timpul vesel, întâlnind în saloanele acestor familii pe Puşkin. Bătrânul Zamfirache Ralli era bolnav, chior şi olog. Fiica sa, Ecaterina Stamo,[3]) era o doamnă foarte simpatică;

---

temporanii, vol. IV, p. 21. *Cu mâna lui Puşkin*, ed. „Academiei", 1935, p. 296.

1) In ce priveşte scrisorile „inedite" ale lui Puşkin adresate lui Stamati, care Octav Minar (*Centenarul lui Puşkin*, „Universul", 1937, nr. 29, p. 2) le-ar fi copiat dela romancierul D. Moruzi, acestea nu sunt decât din domeniul fanteziei autorului.

2) G Călinescu, *Istoria literaturii române*, Bucureşti, 1941, p. 229, 232.

Erată: pagina 21, nota 1, rând 6: Linovski. Nota 2: articolul menţionat aparţine lui Costache (Constantin Toma) Stamati, deoarece F. Bruun îl numeşte — „onorabil corespondent Stamati" („Notiţele Societăţii de istorie şi antichităţi din Odessa". 1853, vol. III, p. 458), ceea ce nu poate să se refere la fiul său, Constantin C. Stamati, născut în 1828. Autorul repetă legenda din poemul lui Puşkin.

M. Poleac („Viaţa Basarabiei", I-II 1937, p. 72) aminteşte amintirile chişinăunene ale lui *C. S.* (?): *Tot despre Puşkin*, „Revista pentru toţi", 1857, nr. 11.

3) In text e tipărit greşit (p. 673): Stamati.

www.dacoromanica.ro

pe sora ei, tânărul o numeşte: Marifi. Unul din fraţii Ralli îl vizitează pe Lughinin, iar în sânul acestei familii apare mereu căpitanul Mettlercampf.

Zamfirache[1]) Emanoil Ralli nu era, propriu zis, prea bătrân. El s'a născut în 1769 şi despre originea sa nu se ştia nimic precis[2]). Era căsătorit cu o bucovineancă de familie bună, Smaranda D. Arbure, care, murind în 1815 la Chişinău, i-a lăsat numeroşi copii: Grigore, la 1821 în vârstă de 24 ani, mort în 1835; Ioan, de 22 ani, ofiţer, moşier la Iurceni şi Dolna, epitrop onorar al liceului regional din Chişinău, căsătorit cu Ana Pavlovna Poltoraţki,[3]) mort în 1858; Mihail, de 14 ani, ştabs-căpitan de ulani ai regimentului Iamburgski, mort în 1861; Manole, de 13 ani, mort tânăr; Constantin, de 10 ani, mort în 1856, tatăl revoluţionarului şi publicistului Zamfir Ralli-Arbore (1848—1933)[4]); Ecaterina, de 23 ani, Maria, de 19 ani, şi Elena (1813—1874), măritată cu baronul Stârcea din Bucovina. Liprandi, care povesteşte că poetul vizita deseori casa Ralli, aminteşte numai despre cei trei fii mai mari ai lui Zamfirache, din cari unul era mai cu seamă un tânăr foarte de treabă.

Zamfirache Ralli era căminar, apoi — asesor colegial, deputat în Sfatul Suprem al Basarabiei, moşier în ţinutul Orheiului, la Dolna, Iurceni, Vărzăreşti, Gaureni şi alte sate. Wiegel îl descrie în *Observaţiile* sale, ca pe un om înflăcărat, dar mărginit şi fără principii, care în colaborare cu medelnicerul V. Rosetti-Bălănescu şi Sandulache Feodosiev conducea opoziţia boierinaşilor. Generalul Inzov i-a împiedecat, de aceea, participarea la alegerile nobilimii, din iarna 1821. Bătrânul a murit la 22 Decem-

1) Zaharie, iar nu „Zamfiraki-Ralli".
2) G. Bezviconi, *Boierimea*, *op. cit.*, vol. I, p. 172.
3) Sora ofiţerului A. P. Poltoraţki şi vara lui M. Bakunin.
4) G. Bezviconi, „Analele Moldovei", Iaşi, 1943.

www.dacoromanica.ro

brie 1831 şi e înmormântat, ca şi ceilalţi membri ai familiei sale, la cimitirul Râşcani din Chişinău.

Zamfir Constantinovici Ralli-Arbore a lăsat nişte amintiri familiale[1]), scrise într'un spirit romantic, după cele povestite de mătuşa sa, Ecaterina Stamo. El atribue lui Puşkin o influenţă liberală asupra tatălui său Constantin Ralli. Tinerii Ralli îl însoţeau pe poet, pe când acesta colinda plaiurile basarabene şi, credem şi noi, prin apropierea moşiei lor, Iurcenii, într'o tabără, Puşkin a găsit pe eroii poemului său *Ţiganii*.

Puşkin vorbeşte în versurile hazlii ale faimoasei epistole către Wiegel, din Octombrie 1823, despre cei „trei frumoşi dragi", cari nu sunt decât fraţii Ralli. Din scrisoarea care urmează aflăm că Wiegel, admirând frumuseţea acestor tineri, i-a cerut poetului părerea despre ei. Puşkin i-a recomandat prietenului, pe cel mai tânăr. Fratele mai mare, e cam prostuţ. Poetul roagă pe Wiegel să-i îmbrăţişeze prieteneşte din partea sa, precum şi pe sora lor, căreia să-i spună că „Puşkin sărută mânuţele Maiguine şi-i doreşte fericire pe pământ, tăcând despre ceruri, despre care n'a primit încă destule informaţii". Poetul încheie scrisoarea, amintind pe Pulheriţa Varfolomeu, salutând prieteneşte pe verii Poltoraţki şi pe Alexeev şi întrebând unde se află Liprandi? Din această scrisoare aflăm cine era „Maiguine", încât putem astfel descifra şi o alta scrisoare a lui Puşkin, adresată în Noembrie 1823, din Odessa, surorile Ralli: Ecaterina Stamo şi Maria-Maiguine:

„Oui, sans doute je les ai devinées, les deux femmes charmantes qui ont daigné se ressouvenir de l'hermite d'Od(essa), ci-devant hermite de Kichenef. J'ai baisé mille fois ces lignes qui m'ont rappelé tant de folie, de tourment, d'esprit, de grâce, de soirées, de mazourka etc. Mon

1) „Anii trecuţi" 1908, nr. 7, p. 1—6.

www.dacoromanica.ro

Dieu que vous êtes cruelle, Madame, de croire que je puis m'amuser là où je ne puis ni vous rencontrer ni vous oublier. Hélas, aimable Maiguine, loin de vous tout malaise, tout maussade, mes facultés s'anéantissent, j'ai perdu jusqu'au talent des carricatures, quoique la famille du Prince Mourouzi[1]) soit si bien digne de m'en inspirer. Je n'ai qu'une idée — celle de revenir encore à vos pieds et de vous consacrer, comme le disait ce bon homme de poëte, le petit bout de vie qui me reste... Vous reppelez-vous de la petite correction que vous avez faite dans la feuille de l'Arétin — mon Dieu, si vous la répétiez ici! Mais est-il vrai que vous comptez venir à Odessa — venez au nom du ciel, nous aurons pour vous attirer bals, opèra italien, soirées, concerts, sigisbées, soupirants, tout ce qui vous plaira; je contreferai le singe, je médirai et je vous dessinerai M-me de... dans les 36 postures de l'Arétin.

„A propos de l'Arétin je vous dirai que jè suis devenu chaste et vertueux, c'est à dire en paroles, car ma conduite a toujours été telle. C'est un véritable plaisir de me voir et de m'entendre parler — cela vous engagera-t-il à presser votre arrivée. Encore une fois, venez au nom du ciel, et pardonnez moi des libertés avec lesquelles j'écris à celles qui ont trop d'esprit pour être prudes mais que j'aime et que je respecte de par mon coeur.

„Quand à vous, charmante boudeuse, dont l'écriture m'a fait palpiter (quoique par grand hasard elle ne fût point contrefaite) ne dites pas que vous connaissez mon caractère; vous ne m'eussiez pas affligé en faisant semblant de douter de mon dévouement et de mes regrets. Devinez qui, à votre tour.

„S. qui passait pour avoir des goûts anti-physiques l'a à passer un fil par le trou d'une aiguille en mouillant

1) Familia dragomanului Dimitrie Moruzi, decapitat în 1812 al cărui secretar a fost soțul Ecaterinei Stamo.

www.dacoromanica.ro

le bout — A. dit de lui qu'il excellait partout où il fallait de la patience et de la salive —

Această scrisoare ne aduce aminte de o altă epistolă a poetului, adresată din Odessa la Chişinău, unei „necunoscute", — credem — aceleeaşi Maiguine. Nu găsim motive de a împărtăşi părerea,[1]) care datează scrisoarea din 1822, adresând-o Ecaterinei Raevski-Orlov:

„Ce n'est pas pour vous braver que je vous écris, mais j'ai eu la faiblesse de vous avouer une passion ridicule et je veux m'en expliquer franchement. Ne feignez rien, ce serai indigne de vous — la coquetterie serait une cruauté frivole et surtout bien inutile — votre colère, je n'y croirai pas plus — en quoi puis-je vous offenser; je vous aime avec tant d'élan de tendresse, si peu de privauté — que votre orgueil même ne peut en être blessé.

„Si j'avais des espérances, cela ne serait pas la veille de votre départ que j'aurais attendu pour me déclarer. N'attribuez mon aveu qu'à une exaltation dont je n'étais plus le maître, qui allait jusqu'à la défaillance, Je ne demande rien, je ne sais moi-même ce que je veux ..,cependant je vous..."

Din aceste scrisori aflăm legăturile dintre Puşkin şi Maiguine. adică Marioliţa Ralli, pe care Liprandi o descrie ca pe o prietenă a Pulheriţei Varfolomeu, dar mai tânără şi mai frumoasă decât fata sărdarului. Maria Ralli s'a măritat la 18 Octombrie 1823 cu căpitanul regimentului Seleghinski Feodor Davidovici Mettlercampf, pe care Liprandi îl numeşte baron. Mettlercampf s'a născut în 1797, dintr'o familie de freiherri din Hamburg, a crescut în Anglia, a trecut apoi în serviciul rusesc, unde a ajuns ajutorul şefului Comisiei topografice din Basarabia; el a luptat, ca maior, în războiul împotriva Turcilor din anii

1) Alexandru de Ribas, „Vremennik", 1936, I.

www.dacoromanica.ro

1828—1829, iar în 1836 era lt.-colonel şi a cerut să fie înscris în cadrele nobilimii basarabene.[1]) Căsnicia sa cu Maria Ralli a fost nefericită, tânăra murind în 1830.[2]) Liprandi spune, că în casa Ralli, din strada Căuşeni, între străzile Galbenă şi Gubernskaia (Puşkin), vecină cu conacul „pestriţ" al lui Varfolomeu, se organizau serate muzicale. La Ralli, locuia un oarecare consilier de curte C. P. L-ca (Lecca ?), în vârstă de vreo 40 ani, cam extravagant, totdeauna rumenit şi pe care Puşkin îl considera „wiegelist" ; era un pianist virtuos, profesor de muzică al Marioliţei.[3])

Pe Ecaterina Stamo a descris-o Liprandi, dar şi nepotul ei Z. C. Ralli-Arbore. Era o femeie măruntică, cu faţa smadă, trăsături expresive, cu ochii mari şi frumoşi, foarte inteligentă, amabilă, destul de citită şi preferând să discute cu Puşkin chestiuni mai serioase. Soţul Ecaterinei, Apostolache Stamo, român din Macedonia, fiul sulgerului Ioan[4]) Stamo, deşi arătat la 1821 în vârstă de 50 ani, s'a născut în realitate la 1755.[5]) Apostolache era altădată secretarul dragomanului Sublimei Porţi, Dimitrie Moruzi, şi — după cum o povesteşte contele Langeron[6]) — ajuta în brânci, în 1811, la Bucureşti, pe Galib Reis-Efendi a se sui pe cal. Când, în urma păcii din 1812, Moruzi şi-a găsit sfârşitul tragic, Stamo, amestecat în tratativele de pace, s'a grăbit să se refugieze în Rusia. El a cerut în 1814, printr'o petiţie către împărat, susţinută la Petersburg de rudele Moruzeştilor, să i se acorde cetăţenia rusească, iar la 2 Septembrie, a aceluiaşi an, Apostolache a fost încadrat la ministerul afacerilor străine, obţinând gradul

---

1) G. Bezviconi, *Boierimea, op. cit.*, vol. II, p. 197.
2) Com. de Vl. S. Illiaşenko, strănepotul Mariei Mettlercampf.
3) I. Liprandi, *op. cit.*, p. 196.
4) Nu Constantin.
5) G. Bezviconi, *Boierimea, op. cit.*, vol. I, p. 176.
6) *Journal des campagnes*, „Documente Hurmuzaki", Bucureşti, 1889, supl. I, vol. III, p. 353.

www.dacoromanica.ro

de consilier de curte. Guvernul l-a ataşat, în 1816, ca translator confidenţial pe lângă faimosul Manuc-Bei,[1]) agentul secret al Rusiei aşezat în Basarabia şi cunoscut, de Stamo, încă din timpul tratativelor de pace din Bucureşti. Beiul a murit, însă, în anul următor, încât Stamo a rămas la Chişinău, unde s'a însurat cu fata căminarului Ralli. Liprandi îl aprecia pe Apostolache Ivanovici, pentru cultura şi ideile sale progresiste. Stamo părea mai tânăr, deoarece se îmbrăca elegant. In jurul său, se adunau Grecii, ceea ce a făcut pe Puşkin să-l poreclească „bellier conducteur". Apostolache, ajuns consilier de stat şi ales în 1825 deputat al Sfatului Suprem din Basarabia, a încetat din viaţă în 1830. Văduva sa, s'a măritat nouă ani mai târziu cu maiorul Al. B. Matias şi a murit în 1869.

Liprandi[2]) mai aminteşte printre femeile care au atras, la Chişinău, atenţia lui Puşkin, pe Maria Petrovna Schreiber, o fată în vârstă de 17 ani, fiica preşedintelui administraţiei sanitare; pe Elena Solovkina, nepoata generalului Catargi; pe Victoria Waker (Vacar), la 1821 în vârstă de 18 ani, fata stolnicului Ioan Keşco,[3]) crescută împreună cu Maria Eichfeldt într'un pension din Odessa şi măritată cu lt.-colonelul Felix Waker; şi pe prietena Victoriei, Sofica Feodosiev, mai mult cunoscută sub numele greşit de „Anica Sandulache", ce i s'a atribuit de Liprandi; acesta spune, că drăgălaşa fetiţă, pe care Puşkin o iubea pentru sburdălnicia sa şi faţa smadă, s'a măritat, apoi, cu Catargi, proprietarul târgului Bălţi. E vorba, aşa dar, de Sofia Alexandrovna Catargi, fiica lui Sandulache Feodosiev,[4]) deputat în Sfatul Suprem. Ea s'a născut, probabil, înainte de 1811; Alexeev scria, în

1). G. Bezviconi, *Manuc-Bei*, „Din trecutul nostru", 1938, nr. 54—55, p. 36—37.
2) *Op cit.*, p. 198 şi urm.
3) G. Bezviconi, *Boierimea*, *op. cit.*, vol. I, p. 81.
4) *Ibidem*, vol. I, p. 133.

www.dacoromanica.ro

1826, lui Puşkin, că „Sandulache" s'a măritat cu Iordache Catargi (1797—1871), feciorul lui Petrache, deputat în Sfatul Suprem şi proprietar al târgului Bălţi, amintit de Wiegel. Iordache a primit o educaţie îngrijită la Lipsca şi a ajuns mareşal judeţean al nobilimii, dar era în totul supus autoritarei sale soţii, una din cucoanele mari ale Basarabiei de odinioară, decedată la 28 Ianuarie 1893, fără să amintească vreodată de Puşkin.

Bartenev[1]) semnalează mai mult din auzite, între femeile admirate de Puşkin la Chişinău, pe Rosetti, ale cărei picioruşe poetul le-ar fi cântat în primul capitol al lui *Evghenii Oneghin*, şi pe Casuca Pruncul. „Tradiţiile locale" mai vorbesc de Adelaida Alecsandri, un nume necunoscut în acea vreme,[2]) căreia Puşkin i-ar fi dedicat versuri pline de elogii, semnându-le: „1 Aprilie".

Casandra Pruncul era fiica faimosului deputat al Sfatului Suprem, Iancu Pruncul, fost căminar moldovean, cu multe rosturi în treburile Basarabiei[3]). Acest fruntaş foarte inteligent şi şiret, bun cunoscător al legislaţiei locale, — spune Liprandi, a avut mai mulţi copii:[4]) Iordache, aşezat în Moldova; Alexandru, la 1821 în vârstă de 26 ani, considerat de contemporani „le moins mauvais" din fraţi, ispravnic la Hotin, mort de timpuriu; Pavel, de 24 ani, cărturar moldovean, prieten cu scriitorul C. Negruzzi[5]), Scarlat, Constantin şi Casuca, măritată de câţiva ani cu Iordache Palladi, de care s'a despărţit, căsătorindu-se apoi cu Henri Izycki. Scarlat Pruncul s'a născut în 1798, a ajuns consilier titular şi sfetnic la judecătorie, ales în 1875 preşedinte al biroului de hotărnicie. El a încercat să-şi pu-

---

1) *Op. cit.*, p. 99.
2) G. Bezviconi, *Boierimea, op. cit.*, vol. I, p. 33.
3) Idem, *Familia Krupenski, op. cit.*, p. 21 şi urm.
4) Idem, *Boierimea, op. cit*, vol. I, p. 271.
5) Idem, *C. Negruzzi scriitor basarabean*, extras din „Cetatea Moldovei", Iaşi, II-III, 1942, p. 22.

www.dacoromanica.ro

blice amintiri despre Puşkin (dar protestul vehement al lui Gorceakov a pus capăt povestirilor sale)[1]), cum că poetul l-ar fi provocat la duel, Pruncul scăpând prin fugă la moşia Slobozia. Calificând amintirile lui Scarlat Ivanovici ca o „calomnie şi minciună“, Gorceakov însuşi recunoştea că Prunculeştii intâlneau pe poet la seratele lui Varfolomeu, la cazinou, la restaurantul cu biliard al lui Antonio, încât minciuna nu era aşa de odioasă şi nu era cazul, ca bătrânaşul basarabean să fie atât de bârfit. El a murit în Decembrie 1876, după ce şi-a cheltuit, în tinereţe, întreaga avere. A fost înmormântat pe socoteala societăţii[2]). Era un fruntaş popular al Chişinăului de altădată, despre care, în termeni calzi, vorbeşte *Necrologul* din 20 Decembrie 1876 din „Buletinul Gubernial al Basarabiei“ (nr. 99), amintind de cunoştinţa sa cu Puşkin.

Printre persoanele vizitate, la Chişinău, de poet, Liprandi[3]) mai aminteşte pe Ivan Dimitrievici Străjescu, ştabs-rotmistr în rezervă, sfetnic al secţiei penale, iar dela 1821 — ispravnic de Hotin, pe Tarsiţa Keşco, la care locuia Vladimir Raevski, şi pe doamna Mayait din Odessa, fondatoare, la Chişinău, a primului pension de fete. Credem, că Tarsiţei Keşco, fata spătarului Manolache Kostaki şi străbunica reginei Serbiei Natalia Obrenovici, Puşkin a dedicat versurile satirice ale *Jocului* său, care încep cu următoarele cuvinte:

Eşti pedepsită astăzi...

Constantin Danzas (1800—1870), colegul de şcoală şi martorul ultimului duel al lui Puşkin, atribuia, această strofă puţin măgulitoare, vestitei Bogdănese[4]), căreia îi

---

1) „Vestitorul Istoric“, 1883, nr. 5, p. 384.

2) L. Maţeevici, în antologia lui V Iakovlev, *op. cit.*, p. 55—56. Comp. şi: *Arhiva Voronţov*, XXXVIII, p. 307 şi urm.

3) *Op. cit.*, p. 200.

4) Explicaţiile lui Danzas, notate de Annenkov, le-a publicat P. Efremov, în ed. 1903, vol. I, p. 444, şi vol. VIII, p. 177. Comp. ed. Academiei, 1912, vol. III, p. 49.

www.dacoromanica.ro

mai era consacrată o altă strofă a *Jocului* puşkinian. Danzas nu stăruia, însă, în presupunerea sa, motivând-o doar prin faptul, că în versuri era vorba de o „văduviţă". Eroarea lui Danzas se explică uşor, deoarece el era în acea epocă ofiţer de pionieri la Bender şi venea numai în vizită la Chişinău. Tarsiţa Keşco se potrivea ca vârstă cu Bogdăneasa: avea vreo 50 de ani; soţul ei, stolnicul Ioan Keşco, a murit în 1817, iar puţin mai târziu ea s'a măritat cu ofiţerul Druganov[1]. Versurile lui Puşkin fac aluzie la aceste împrejurări...

IX. Poemul „Ţiganii"

Incă fratele lui Puşkin spunea, că poetul a dispărut odată din Chişinău şi a lipsit mai multe zile, colindând cu o tabără ţigănească pe meleagurile Basarabiei[2]. Această aventură s'ar fi legat de satele familiei Ralli, Dolna şi Iurceni, unde el ar fi cunoscut pe a sa Zamfira, fata unui buli-baş, rătăcind cu tabăra ei până la Vărzăreştii Noi. Aşa ne-a povestit baroana Elena Hübsch von Grossthal (†1939), moşieriţa din Vărzăreşti, nepoata lui Mihail Zamfirache Ralli, spunând că la Iurceni ar fi trăit un ţigan — după tradiţie — urmaşul lui Puşkin. Z. C. Ralli-Arbore[3] afirma că poetul ar fi însoţit pe tatăl său, Constantin Ralli, la moşie, dar vârsta lui Constantin nu prea se potriveşte, încât putea să fie unul din fraţii mai mari. Este sigur, însă, că aici trebue să căutăm izvorul de inspiraţie al poemului *Ţiganii*, cu eroul *Alecu* — Alexandru Puşkin, iar nu în legendele cu ţiganca Şecora, ori cu taberele din Bugeac[4]. Putem să mai adăugăm, că numele eroinei era

---

1) G. Bezviconi, *Boierimea, op. cit.*, vol. I, p. 81 şi vol. II, p. 108.
2) L. Maikov, *op. cit.*, p. 8.
3) *Op. cit.*, p. 2—3.
4) P. Annenkov, *Material*, ed. II, p. 83, şi A. Iaţimirski, *Puşkin în Basarabia, Opere*, ed. Vengherov, vol. II, p. 173.

www.dacoromanica.ro

Mariula şi că, caracterul autobiografic al poemului reiese chiar din versurile lui Puşkin, adnotate în volumaşul poemului (1827), aparţinând lui Viazemski[1]):

După mulţimile lor leneşe
In pustietăţi am hoinărit adesea,
Hrana lor simplă am împărţit
Şi adormeam în faţa focurilor lor;
In mersul încet îmi plăcea
Sgomotul voios al cântecelor lor
Şi îndelung, al Mariulei dragi,
Repetam numele gingaş.

Poetul a reluat acelaşi motiv în *Evghenii Oneghin* (strofa V, cap. VIII) şi în poezia *Ţiganii* (1830), arătată ca o „traducere din englezeşte", ca să excludă apropieri personale.

Poemul *Ţiganii,* meditat la Chişinău, rămâne cel mai puternic fragment al creaţiei basarabene a lui Puşkin. Inceput în toamna anului 1823 la Odessa, intercalându-se între ciornele capitolelor II şi III ale lui *Evghenii Oneghin,* poemul a fost terminat la 10 Octombrie 1824, la moşia Mihailovskoe.[2]) Un desemn al ciornelor reprezintă o şatră ţigănească, ursul şi viitoarea Zamfira, atunci „Mariana", deoarece planul poemului suna:

„Bătrânul, fecioara, Alecu şi Mariana, dimineaţa, ursul, spovedania, omorul, izgonirea..."

Poetul intenţiona să publice poemul cu epigraful următor:

„Suntem oameni liniştiţi, fetele noastre ţin la libertate — ce-ai de făcut la noi? — *Cântec moldovenesc.*"

Cel dintâi fragment al poemului a apărut în „Steaua Polară" din 1825, iar cântecul Zamfirei — în „Telegraful

1) Ed. Academiei, 1912, vol. III, p. 435.
2) Scrisoarea către Viazemski.

www.dacoromanica.ro

Moscovei" (Noembrie 1825, part. 6, nr. XXI, p. 69), cu „alăturarea notelor melodiei primitive a acestui cântec, auzit, de poet, în Basarabia." Prima ediţie integrală a poemului datează din 1827, la Moscova, indicându-se anul scrierii operei: 1824. Vinieta dela prima pagină, a trezit suspiciunea şefului jandarmilor, cazul fiind anchetat confidenţial.[1])

S'a păstrat de asemenea ciorna prefeţei lui Puşkin despre Ţigani, în care poetul scria printre altele:

„In Moldova, Ţiganii sunt numeroşi şi alcătuesc o bună parte a populaţiei, deosebindu-se prin sălbătăcie şi sărăcie; dar e mai cu seamă interesant, că în Basarabia şi Moldova starea de şerbie există numai între ei; acolo nu sunt şerbi decât aceşti adepţi vestiţi ai libertăţii primitive. Aceasta nu-i împiedecă, totuşi, să ducă o viaţă sălbatecă de hoinari, descrisă destul de real în această povestire. Dăjdile lor alcătuesc venitul în afară de bir al soţiei Gospodarului. Ei se deosebesc, de ceilalţi, prin puritatea morală: ei nu-şi fac meşteşug, de pildă, din înşelăciune. De altmintrelea, ei sunt tot aşa de primitivi, săraci, dornici de muzică şi se ocupă cu aceleaşi meserii brutale."

Puşkin, puţin plictisit la început de noul său poem, a avut o amplă corespondenţă şi multe discuţii în legătură cu această scriere.[2]) A. Turghenev, Rîleev. N. Raevski admirau poemul. Răsunau, totuşi, unele critici din partea lui Jukovski, Karamzin, Viazemski,[3]) chiar a lui Rîleev, ceea ce a trezit nemulţumirea poetului:

„Despre *Ţiganii*, o doamnă a spus, că în tot poemul numai un om este cinstit, şi acela — ursul. Răposatul

---

1) *Dosarele Secţiei III, a cancelariei imperiale despre A. S. Puşkin*, ed. de I. Balaşov, Petersburg, 1906, p. 257—261. B. Tomaşevski, în „Vremennik", 1936, vol. II, pag. 294.

2) Ed. Academiei, 1912, vol. III, p. 438 şi urm.

3) Epigrama lui Puşkin: *Prozaic şi poet.*

www.dacoromanica.ro

Rîleev se revolta, de ce Alecu mână pe urs şi încă strânge banii dela publicul spectator. Viazemski a repetat această observaţie. Rîleev m'a rugat să fac din Alecu măcar un fierar, ceea ce ar fi mult mai onorabil. Ar fi şi mai bine să-l fac un funcţionar sau moşier, iar nu ţigan. In cazul acesta, într'adevăr, n'ar fi nici întregul poem; *ma tanto meglio...*"

G. Vinogradov cercetând *drumul lui* „*Puşkin spre realism*",[1]) subliniază că numai poemele *Prizonierul din Caucaz* şi *Fântâna din Bahcisarai* sunt în întregime poeme romantice. Poemul *Ţiganii*, păstrând un oarecare romantism, cedează în ce priveşte eroul şi mediul, constituind o punte între primele capitole ale lui *Evghenii Oneghin*. Critica actuală[2]) recunoaşte misterul care planează în jurul lui Alecu, — tipul creat în afară de mediul său, apropiindu-l astfel de Oneghin. Acest *mister* a cauzat nehotărîrea elogiilor la adresa poemului, semnalată de Belinski. Se vorbea de Byron, de Ţigani etc., fără să se pătrundă în miez. Viazemski a scris o recenzie mai serioasă în „Telegraful Moscovei" (1827 nr. 10), iar Nadejdin a şi adresat o critică vehementă („Telescop", 1831). Netemeinicia observaţiilor supăra pe autor,[3]) care regreta că el însuşi nu poate să-şi analizeze opera. Numai după moartea poetului, criticul Varnhagen von Ense s'a pronunţat cu o mai mare profunzime asupra acestei creaţii puternice şi originale.[4]) O prezentare serioasă a poemului aparţine lui Belinski, în 1841[5]), iar Dostoevski a precizat, în vestitul său discurs din 1880, adâncimea şi puterea ideii acestei opere, repetată, apoi, în *Evghenii Oneghin*.

---

1) „Moştenirea Literară", 1934, nr. 16—18, p. 71—72.
2) *Ibidem*, A. Ţeitlin, *Moştenirea lui Puşkin*, *p. 23*.
3) L. Maikov, *op. cit.*, p. 349
4) „Fiul Patriei", 1839, comp. „Jahrbücher für wissenschatliche Kritik".
5) *Opere*, vol. VIII, p. 469—473.

www.dacoromanica.ro

Este interesantă soarta poemului *Ţiganii* în străinătate. Prima traducere franceză apare în 1828, iar a doua — este traducerea moldovenească a lui Alexandru Donici. Cunoaştem, apoi, traducerile franceze ale lui Elim Meşcerski (1845, dramatizată, în antologia „Les roses noires"), H. Dupont (1847, în proză), Mérimée (1852, în *Nouvelles*) şi E. de Porry (1857, fragmente în antologia „Fleurs de Russie", 1870). Cele dintâi traduceri germane de Schmidt şi Lippert, apar în 1840, cea polonă — de Daszkowski, în 1845, iar cea italiană — de Delatre, în 1856. Dacă ne gândim la Prosper Mérimée, admiratorul lui Puşkin, din opera căruia scriitorul francez a mai tradus *Dama de pică* (1849), vom observa, că izvorul inspiraţiei nuvelei sale *Carmen*, este din *Ţiganii* lui Puşkin; de aici provine şi textul lui Meiehac şi Halévy, pentru renumita operă a lui Georges Bizet. Să ne mai aducem aminte de *Literarische Bilder aus Russland* din 1837, de H. Henig, (1790—1869), sub inspiraţia cărora Varnhagen von Ense nota: „nepotul lui Goethe scrie o operă după poemul lui Puşkin *Ţigani*,"[1]); de romanul *Les frères Zemganno* (1879) de Edmond Goncourt, cu o ţigancă în genul Zamfirei; de poetul ceh Karl-Ignate Macha (1810—1836), care a scris si el *Ţiganii*, după Puşkin, ca şi Müller von der Wehr (1823—1881), criticul ceh Machal găsind asemănări cu poemul puşkinian şi la *Goar*, de S. Halec. Inrâurirea lui Puşkin asupra lui Mérimée, Goncourt, Alexandre Dumas, traducătorul poemului *Călăreţul de aramă* (1865), se propagă şi prin apreciatul lor prieten, marele romancier Ivan Turghenev, care trăia în străinătate, în sânul familiei cântăreţei Paulina Viardot, fata tenorului Garcia, sora Mariei Malibran şi mama violonistului Paul Viardot. Turghenev a tradus, în colaborare cu scriitorul Louis Viardot,

1) M. Alexeev, *Puşkin în Occident*, „Vremennik", 1937, vol. III, p. 127.

www.dacoromanica.ro

soţul Paulinei, câteva opere ale lui Puşkin: *Poemes dramatiques* (1862). Poemul *Ţiganii* a produs asupra lui Turgheaev o impresie vie, încât în romanul său: *Cuibul nobilimii*, aflăm o notă — considerată de comentatori — autobiografică: la Paris, amantul scrie soţiei eroului romanului, Lavreţki: „Noi vom cânta iarăşi cântecul poetului vostru Puşkin, pe care m'ai învăţat: *Soţ bătrân, soţ hăin*". E vorba, aşa dar, de acelaşi cântec al Zamfirei: *Arde-mă, frige-mă*, considerat de unii[1]) drept embrionul inspiraţiei întregului poem *Ţiganii*:

Soţ bătrân, soţ hăin,
Tăie-mă, frige-mă,
Pe cărbune arde-mă,
Tare sunt, nu-mi-i frică de chin,
Nu te pot suferi,
Te urăsc,
Pe altul iubesc
Şi iubind pot muri...

Aflându-se la Bucureşti, pe timpul războiului Crimeii, marele Lev Tolstoi scria la 9 Iulie 1854, în *Jurnalul intim*[2]:

„Les Tziganes de Pouchkine m'ont frappé; chose étrange, j'e ne les comprenais pas jusqu'à présent."

Despre traducerea moldovenească a poemului *Ţiganii*, aparţinând lui Alexandru Donici (1806—1866)[3]), aflăm din articolul lui Alexandru Hâjdeu: *Literaţii basarabeni*, publicat în 1835 în revista moscovită „Telescop" (p. 608—614). Pe când Puşkin se afla în Chişinău, Donici învăţa la şcoala militară din Petersburg, încât ei nu s'au cunoscut[4]); literatul basarabean a tradus totuşi, mai târziu,

1) Părerea lui Viaceslav Ivanov, în *Puşkiniada*.
2) Ed. Paris, 1926
3) G. Bezviconi, *C Stamati, op. cit.*, p. 48—52.
4) Scriitorul Leonid Dobronravov (Leon Donici), care nici nu

www.dacoromanica.ro

fabulele lui Krilov, iar pe la 1835 traducea poemul *Ţiganii*, publicat în 1837, în tipografia lui Eliade-Rădulescu din Bucureşti, şi dedicat kniazului A. N. Cantacuzino; Vasile Alecsandri[1]) a folosit unele versuri ale poemului, în *Istoria unui galben*, iar şi mai înainte, Iacov Hinculov (Hâncu) a reprodus, un fragment din poem, în a sa: *Adunare de scrieri şi traduceri în proză şi versuri pentru exerciţii în limba valaho-moldavă* (Petersburg, 1840, p. 93). Profesorul Nicolae Iorga a retipărit poemul în 1908, la Vălenii de Munte, iar Al. Iepure l-a studiat comparativ cu originalul, în „Arhiva" (1931, vol. 38, nr. 2—4, p. 107—140), criticând unele schimbări şi omisiuni admise de Donici. Au urmat apoi traducerile făcute de A. Bortkievici şi C. Iordachescu, în „Adevărul Literar" (30-III-1924), de studentul Ioan Popovici (în broşură, Chişinău, 1930) şi de Ioan Buzdugan, în „Gândirea" (1935, nr. 6, p. 295—299, şi nr. 7, p. 371—374). Lui Donici i se atribuia greşit traducerea unei poezii inexistente a lui Puşkin: *Căruţa poştei*;[2]) el a mai imitat din versurile poemului *Ţiganii* al lui Puşkin poezia *Păsărica mică*[3]).

Interesul faţă de opera lui Puşkin, în Principatele Dunărene, era mare. In Biblioteca Academiei Române aflăm

era înrudit cu Alexandru Donici, a scris o schiţă cu totul fantezistă: *A. Puşkin în Basarabia*, dedicând-o „umbrei strămoşului meu Alexandru Donici" (comp. G. Cardaş, *Poeţii şi prozatorii Basarabiei*, Bucureşti, 1937, p. 601—608) şi vorbind despre prietenia dintre Puşkin şi Donici. Mare admirator al lui Puşkin, Dobronravov a consacrat poetului, în ziarul „Basarabia", trei articole: *Uriaşul şi exilatul* (18-VIII-1920), *Calipso* (traducere, 31-VIII-1920), şi *Soţia scriitorului* (26-I-1921).

1) V. Alecsandri ar fi tradus poemul *Ţiganii* în franţuzeşte (L. Marian, *Contribuţii la istoria literaturii româneşti în veac. XIX*, 1927, p. 85).

2) C. Negruzzi, „Trompeta Carpaţilor", 1866, şi „Convorbiri Literare", nr. 5, 1—V—1867, p. 66.

3) A. Iaţimirski, *Cântecul Zamfirei*, *op. cit.*, amintind de Hinculov, autorul menţionează, că în acelaşi timp, în „Almanahul Odessei pe anul 1840" (p. 66—67) apare povestirea literatului Radul Curalescu, despre haiducul Tunzu, în care ţiganca Stesea repetă începutul cântecului Zamfirei.

www.dacoromanica.ro

cele dintâi ediţii ale scrierilor celebrului poet: *Ruslan şi Liudmila* (Petersburg, 1820), *Prizonierul din Caucaz* (1822), *Ţiganii* (1827), *Fraţii tâlhari* (1827), *Poltava* (1829), *Fântâna din Bahcisarai* (1830), *Boris Godunov* (1831), *Oeuvres choisies*, traduceri de Dupont (Paris, 1847), antologia poeziilor apărute în ruseşte la Lipsca (1858) şi altele.

In „Calendariu pentru ducatul Bucovinei pentru anul mântuirii 1854", apărut la Lvov, găsim povestirea *Rătăcire*, o prelucrare a naraţiunii lui Puşkin: *Viscolul*, a cărei traducere s'a publicat în revista „Lectura" din Bucureşti (1907, nr. 2)[1]. Din traducerile româneşti mai recente amintim: versurile din revistele „România" (1884), „Flacăra" (1922), „Lamura" (1924), precum şi *Fata căpitanului*[2], traducere de Grozescu, în revista „Familia" şi în broşură (1900), G. Rareş („Romanele alese") G. Botez („Biblioteca ideală", nr. 4) şi I. Răcăciuni (1938), *Dubrovski*,—de Vlădescu (1909), *Haremul* (adică *Fântâna din Bahcisarai)*, — de G. Carp („Biblioteca Lumen", nr. 63, 1910), *Dama de pică*, — de I. Constantinescu-Delabaia („Biblioteca Minerva", nr. 201, 1915), *Nuvele alese*, — de I. Hussar (Craiova, „Biblioteca de popularizare pentru literatură, ştiinţă şi artă", nr. 9), *Boris Godunov*, — de Grigore Avakian şi I. Dimitriu (Bucureşti, 1937), (scena V-a, de Titus Hotnog, în „Anuarul liceului Naţional din Iaşi", 1935—1936), *Duelul*, — de P. Stănescu (Biblioteca „Lectura, floarea literaturilor străine", nr. 104). La Iaşi a mai apărut tipărită în ruseşte, dar cu caractere latine: *Povestea despre ţarul Saltan*, al cărei subiect l-a preocupat pe Puşkin la Chişinău.[3]) Basarabeanul Alexe Mateevici (1888—1917) a tradus în anul morţii sale poezia *Poetul*[4]). Revista „Viaţa Basarabiei" a

---

1) L. Marian, *op. cit.*, p. 86 şi urm.
2) O traducere anonimă din 1875, menţionată în *Dicţionarul Enciclopedic Rus*, de prof. A. Kirpicinikov (vol. 50, p. 849).
3) A. Kirpicinikov, *op. cit.*, p. 843.
4) V. Ţepordei, *A. Mateevici*, 1937, p. 22.

www.dacoromanica.ro

publicat mai multe traduceri din opera lui Puşkin, comemorând centenarul morţii poetului (I-II 1937), apoi — *Elegie* (IV 1932), de I. Popovici; versuri (V 1935), de N. Costenco, care mai adaugă: *Prologul* din *Ruslan şi Liudmila* (XII 1936), *Şalul negru, Unui poet, Stanţe* şi *Prorocul* (I-II 1937) [1]; *Inecatul* (I-II 1937), de S. Sîrbu; *Nopţi egiptene* (III-IV 1937), de S. Nica; *Călăreţul de aramă* (V-VI 1937), de R. Donici, care are în manuscris traducerea poemului *Fraţii tâlhari.* Dela 16 Septembrie 1932, în Bucureşti au apărut câteva numere ale revistei „Nadejdea", publicând în numerele 1 şi 5 (1 Ianuarie 1933) următoarele traduceri, de Nadejda Mihailova: *Mozart şi Salieri, Noapte de iarnă, Drum de iarnă, Tu* şi *Regele Saitan.* [2])

Suntem departe de a aminti *toate* traducerile româneşti din scrierile lui Puşkin. Ne scapă titlul atâtor versuri publicate de Cesar Stoika, Vladimir Cavarnali şi unii poeţi din Buceac, de numeroşi autori cari au tipărit traducerile lor în periodicele româneşti de după 23 August 1944.

Calitativ, unele din traduceri, făcute uneori din limbi străine originalui, ar merita repetarea epigramei literatului Sobolevski;

O sărmană jertfă a doi copii ai iadului,
Te-a ucis Dantès şi te editează Ghennadi.

... Ele omoară opera lui Puşkin! Totuşi, trebue să recunoaştem, că Alexandru Donici şi Costache Negruzzi

---

1) Filosoful Vasile Conta a tradus *Profetul* din franţuzeşte: *Poezii şi culegeri postume*, Bucureşti, 1940, p. 45. Această poezie, *Prorocul*, a tradus-o în August 1913 Pan. Halippa, în „Cuvânt Moldovenesc", p. 30-32. De asemenea, în aceeaşi revistă, Ion Rezeneanul (I. Pelivan) a tradus *Povestea peştelui şi-a pescarului* (XII 1914, p. 23-24).

2) Comp. şi M. Grebencea, *Incercare de a traduce din Puşkin în l. moldovenească*, Petersburg, 1902, şi „Gazeta Cărţilor", 15—28 Februarie 1935.

www.dacoromanica.ro

sunt, alături de câțiva literați poloni, germani, francezi și italieni, primii traducători merituoși ai scrierilor lui Pușkin, cu mult înainte de cărturarii celorlalte popoare din Balcani.

X. Iancu Russo

Nu se știe când s'a născut Iancu Rusu;[1]) el primul și-a luat numele de Russo. Actele Comisiei nobilimii basarabene, din 1821,[2]) îl așează înaintea fratelui său Dinu: „Iancu Toma, fiul lui Russo, fără grad, nu ocupă slujbă, locuește în ținutul Orheiului, necăsătorit, stăpânește, în ținutul Orheiului, pământ pe care se află 40 de familii de săteni, afară de aceasta mai are cinci corturi de țigani-șerbi".

Liprandi amintește pe Stamati și pe frații Russo în vizită la Zamfirache Ralli; el crede, că Dinu e fratele mai mare, probabil deoarece e căsătorit. Iancu are — după părerea sa — vreo 30 de ani, încât el s'a născut pe la 1790.

Liprandi mai întâlnea, pe frații Russo, la generalul Bologovskoi, unde Stamati și-a citit traducerea din *Fedra*. Frații erau foarte originali, deși opuși, în totul, unul altuia; erau bogați. Dinu era căsătorit, locuia la țară și numai iarna venea la Chișinău. El purta la început haine moldovenești, iar, cu timpul, și-a modernizat costumul, păstrându-și totuși unele lucruri din portul național. Era ursuz, vorbea moldovenește, puțin grecește și mai prost rusește. Era ispravnic al unui ținut, când împăratul a sosit în Basarabia, la 1818; el s'a grăbit să-l întâmpine și a ars — în loc de lemne de foc — părțile întregi ale unei mori, fiindcă nu înțelegea să facă focul pentru suveran cu lemne simple.

Frații Russo au participat la frământările vieții ob-

1) G. Bezviconi, *C. Stamati, op. cit.*, p. 66 și urm.
2) Idem, *Boierimea, op. cit.*, vol. I, p. 273.

www.dacoromanica.ro

ştești a Basarabiei din primii ani ai constituirii ocârmuirii locale. Dinu a fost deputat în Sfatul Suprem, asesor colegial, moşier la Pănăşeşti şi Pârleşti în ţinutul Orheiului. Wiegel vorbeşte destul de sceptic, în *Observaţiile* sale, despre el, ca şi despre ceilalţi deputaţi ai Sfatului. In anii 1825—1828, Dinu a fost mareşal al nobilimii în ţinutul Orheiului. Am văzut o epigramă la adresa lui, atribuită lui Puşkin, care ar fi avut un conflict cu Russo, din cauza unui ţigan şerb pedepsit de moşier.[1])

Liprandi numeşte greşit pe fraţii Russo: feciorii lui Iacov Russo. Erau fiii paharnicului Toma Rusu, urmaş al unei vechi familii băştinaşe, căsătorit cu Smaranda, fata banului Darie Donici.

Iancu a crescut în străinătate, unde a petrecut vreo 15 ani, mai cu seamă la Paris. Il găsim în 1822, trecut pe lista vizitatorilor din Karlsbad. Era ceva neobişnuit pentru acea vreme, când compatrioţii săi ajungeau cu greu până *la Viana*. El vorbea bine franţuzeşte. Era destul de gras, puţin roşcovan, cu faţa largă, care înfăţişa o mărginire şi satisfacţie de sine, — adaugă Liprandi, influenţat de părerea lui Puşkin, care avea însă alte motive ca să nu-l sufere pe Russo; se îmbrăca elegant şi bine, purtând un baston, din cauza unei răni la picior, primită la un duel în Franţa. Vorbea încet, aruncând praf în ochii contemporanilor cu numele câtorva scriitori francezi. Curta femeile şi căuta totdeauna convorbirile serioase. Nu-i plăcea să petreacă la mese bogate, nu juca cărţi şi nu bea decât apă; mai vorbea despre vegetarianism, sprijinind teoriile cu autoritatea pilduitoare a lui Cuvier şi Humboldt, încât nu era de mirare că întrunea totul ce-l desgusta pe Puşkin. Ei se întâlneau la vice-guvernatorul Krupenski, la Stamo, Ralli, Liprandi, Bologovskoi, Stama-

1) Com. de generalul Leontovici, care ar fi citit-o în „Arhiva Rusă“, din 1892.

www.dacoromanica.ro

ti... Ceea ce era şi mai supărător, pentru Puşkin, era că Russo nu-l urmărea cu admiraţia sa, după exemplul majorităţii tineretului din Chişinău. Generalul Bologovskoi, cunoscând această antipatie, ca să-l provoace pe Puşkin, a spus odată — în lipsa lui Russo — câteva elogii la adresa lui.

„C'est notre Jean Jacques Rousseau" — a răspuns Costache Stamati, măgulit pentru prietenul său. Puşkin a răspuns, însă, supărat:

„E adevărat, că el este Ioan, că el este Iacov (aici e greşit), că el este Russo, dar nu Jean-Jacques Rousseau, ci simplu: un prost roşcovan" (roux sot).

Am explicat cauzele acestei antipatii şi nu trebue să judecăm prea aspru nici pe Puşkin: scriitorii se ceartă şi astăzi între ei.

Iancu Russo era moşier la Ivancea, în ţinutul Orheiului. N. Iorga îl aminteşte, în a sa *Istorie a Românilor*,[1]) ca pe un om citit. El a înlocuit, în primul Sfat Suprem (până la 1822), pe deputatul Sandulache Feodosiev, a participat în comisia de revizuire a nobilimii pentru alegeiile din 1821, când a fost ales consilier în ţinutul Orheiului, candidând la următoarele alegeri la deputăţie, dar alegându-se numai cu postul de membru în biroul de hotărnicie (1825—1828). Iancu a primit o decoraţie, deoarece el figurează: cavaler, când e trimis de basarabeni, în 1826, într'o delegaţie împreună cu Iancu Pruncul şi Iordache Dimitriu, la împărat. El a trecut mai târziu în Moldova, unde arenda moşii (vânzând cereale la Constantinopol şi Viena) şi unde s'a căsătorit cu Maria Lapierre.

Cauza plecării lui Iancu din Basarabia poate să fie legătura cu verişoara sa din familia Donici. Poate să fie, la mijloc, o tragedie, deoarece fiul său, Alecu, vorbind

1) Vol. VIII, p. 284.

www.dacoromanica.ro

despre holera din 1831, care — după cum o spune călătorul Anatole Demidov — a zeciuit şi populaţia Iaşilor, adaugă: „eu care am avut nenorocirea de a rămâne singur viu din patruzeci de persoane ce locuiau într'o casă...“ In orice caz, când acest copil nelegitim, Alecu (1819—1859), viitor apreciat scriitor moldovean, a crescut, Iancu Russo a părăsit regiunea natală şi s'a aşezat în Moldova, iar pe feciorul său l-a trimis să înveţe la institutul François Naville din Vernier de lângă Geneva.

Iancu Russo şi-a scris testamentul la 13 Iulie 1844, în Iaşi. A murit, în acelaşi an, la Galaţi, unde el se ocupa şi cu avocatura.

XI. Negruzzi şi Calipso

Nu se ştie precis când s'a născut scriitorul Costache Negruzzi, deşi anul 1808 pare a fi cel mai potrivit.[1]) Din opera sa, dar şi din faptul că părinţii săi s'au căsătorit în 1807, s'ar deduce acelaşi lucru; doar o mărturie,[2]) pe care am văzut-o la nepotul scriitorului generalul M. Negruzzi din Iaşi, pomeneşte de anul 1800, ca fiind cel al naşterii lui.

Paharnicul Dinu Negruzzi († 1826), tatal scriitorului, a fost proprietarul Şirăuţilor de Sus din ţinutul Hotinului, iar fratele lui Dinu, Manolache (1789—1849), — la Târnova din ţinutul Sorocii. Urmaşi ai lui Grigore Negruţ, coborâtor din Ifrim Ignat din Zmeiani, Negruzzeştii se trăgeau, doar, prin femei din Neniul, vornic de poartă de pe vremea lui Vasile-Vodă Lupu, descendenţa lor arătată

---

1) G. Bezviconi, *C. Negruzzi scriitor basarabean*, „Cetatea Moldovei“, II-III, 1942.

2) Semnată de S. Catargi, T. Balş, G. Asaki ş. a. Pornind dela prezumţia eronată, că Negruzzi s'a născut în 1800, E. Gane publică o lucrare greşită ca fond şi slabă în cunoaşterea mediului: *Motive moldoveneşti în creaţia poetică a lui Puşkin*, „Viaţa Basarabiei“, VI-VII, 1933.

www.dacoromanica.ro

în cartea VI-a a nobilimii basarabene fiind inexactă. Dinu a pribegit, la izbucnirea răzmiriţei eteriste, împreună cu fiul său Costache, în Basarabia, unde ei şi-au petrecut viaţa fie la ţară, fie la Chişinău.

„Era curios — scrie Costache Negruzzi, în volumul *Păcatele tinereţelor*,[1]) — a vedea cineva atunci capitala Basarabiei, atât de deşartă şi de tăcută, cât se făcuse de vie şi de sgomotoasă. Plină de lume, de oameni cari trăiau de azi pe mâine, cari nu ştiau de se vor mai întoarce la vetrele lor, aceşti oameni mulţumiţi că şi-au scăpat zilele, se deprinseseră cu ideia că n'o să mai găsească în urmă decât cenuşă şi, neavând ce face alta, hotărîră a amorţi suferinţa prin vesela petrecere, care cel puţin îi făcea să uite nenorocirea. De aceea, nu vedeai alta decât plimbări, muzici, mese, intrigi amoroase."

Negruzzi notează aceste rânduri în Septembrie 1839, în *Scrisoarea VII-a*: *Calipso*, care nu este decât o desvoltare a epizodului din *Catacombele monastirii Neamţului*[2]) şi ne lămureşte, unde şi când s'au cunoscut Puşkin şi Negruzzi. Dacă Costache s'ar fi născut în 1800, aşa dar numai cu un an mai târziu decât celebrul poet, el ar fi avut pe vremea eteriei vârsta trecută de 20 ani şi în haosul pestriţ al Chişinăului nu ar fi rămas neobservat. Era, aşa dar, adolescentul, asupra căruia apropierea lui Puşkin a produs o impresie neştearsă, dar care n'a avut nici un rol în viaţa poetului şi a celor din jurul său. Influenţa nu era reciprocă, constituind, doar, pentru Negruzzi punctul de pornire ca literat. In sfârşit, nici primele încercări scriitoriceşti ale lui Negruzzi: *Zăbăvile mele în Basarabia, în anii 1821, 1822, 1823, în satul Şirăuţi, din raiaoa Hotinu*, nici celălalt caiet din 1823, cu *Rânduiala slujbei cu pomenirea marelui Domn şi Impărat a toată*

1) Iaşi, 1857.
2) VIII 1839, „Albina Românească", 26—X—1839, nr. 85, p. 347

www.dacoromanica.ro

Rossii Nicolai Pavlovici, nu lasă de presupus o vârstă mai mare, precum şi cele scrise, de autor, mai târziu, despre Puşkin şi Calipso. In amintirile aceste ale unui tânăr visător, aflăm pe Calipso, care vine, la Chişinău, *prin Iaşi*; ea este o fată *înaltă* şi cu chip *îngeresc*. Puşkin îi dedică poezia *Şalul negru*. In Noembrie *1824*, Calipso se refugiază la mănăstirea Neamţu, unde moare trei ani mai târziu.

Adevărata Calipso din amintirile lui Liprandi [1]) şi Wiegel [2]), a venit, din Constantinopol, prin Odessa. Era măruntică, cu un piept puţin desvoltat, faţa lungă, ascuţită, totdeauna rumenită, cu nasul mare, care părea că împarte faţa în două, un păr frumos şi ochi mari cari scânteiau, ca în poezia lui Puşkin. Aşa o desenează poetul. Părerea că grecoaica nu era frumoasă o sprijine şi poezia umoristică contemporană: *Jocul*, care o aşează într'o pereche cu Harutiun Marcarovici Hudobaşev [3]), un caraghios armean, fostul şef de poştă din Odessa, nevoit să se retragă, la Chişinău, din pricina unei bătăi în stradă cu un berbec... Dar, această împerechiere a lui Hudobaşev cu grecoaica se mai explică prin glumele lui Puşkin, care compara pe Harutiun Marcarovici cu armeanul din poezia *Şalul negru*; Hudobaşev răspundea la aceasta, că nu-i mare lucru să fii poet şi că fratele său, Alexandru, e şi el istoric.

Versurile *Jocului* se atribue, pe nedrept lui Puşkin, deşi autorul poeziei trăieşte, încă, pe la 1860 la Moscova [4]).

---

1) S. Gessen, *op. cit*, p. 246.
2) *Op. cit.*, VI, p. 122
3) G. Bezviconi, *Armenii în Basarabia*, *op. cit.*, p. 14, L. Mateevici publică în „Vestitorul Istoric", (V, 1883) portretul său în versuri, com. de C. Triastovski. S. Gessen, *op. cit.*, p. 140 şi 195.
4) Această observaţie a lui Liprandi a fost făcută, credem, pe la 1861, sau chiar mai înainte, în legătură cu scrierea ori cu publicarea primei lucrări a lui Bartenev, în „Russkaia Reci", apărând în 1866, în „Arhiva Rusă" (p. 1158), în continuare a ediţiei a II-a a lucrării lui

www.dacoromanica.ro

Din text reiese, că aceste versuri sunt scrise *după* plecarea poetului din Chişinău. Mai există câteva strofe, scrise în acelaşi ritm, care le amintim — spre deosebire de cele care urmează — sub titlul generic de *Jocul* lui Puşkin. Iată aceste versuri nepuşkiniene:

Muzică a lui Varfolomeu, [1]
Aşează-te mai repede în cerc,
Instrumentele acordează mai vioi
Şi cântă cu slavă jocul.
Păstrând legăturile intime,
Fiecare să-şi aleagă o doamnă:
In perechea întâia Katakazi [2]
Cu modesta nevastă a lui Schina. [3]
Iar tu invită pe a lui soţie,
Vice-Krupenski în retragere, [4]
Daţi-vă mâinile, încingeţi hora,
Şi jucaţi jocul părintesc.
Roznovanu, [5]*, căciula mare,* [6]

Bartenev: *Puşkin în Sudul Rusiei.* Poate, autorul acestor versuri este Weltman, decedat la 11 Ianuarie 1860, la Moscova.

L. Maţeevici, „Vestitorul Istoric", V, 1883, şi în antologia lui Iakovlev, p. 83, com. de bătrânul bibliotecar C. L. Triasţovski. Varianta publicată de noi, în „Din trecutul nostru" (1934, nr. 7—8, p. 14—15), ne-a comunicat-o I. M. Parhomovici, dela care a auzit-o şi I. N. Halippa (*op. cit.*, p. 141), care şi el citează versul „Roznovanu", în loc de „Mihalache", spre deosebire de Maţeevici. Adnotările la textul nostru le-a făcut G. D. Krupenski († 1940), nepotul lui Todoraşcu Krupenski. Varianta lui Liprandi a reprodus-o M. Ţiavlosvki, în vol. *Puşkin*, ed. Muzeului Literar de Stat, Moscova, 1936, p. 553.

1) Acţiunea nu se petrece la Varfolomeu, orchestra lui cântând la toate petrecerile mai mari.

2) Guvernatorul.

3) In unele variante: *Stamo.* E vorba de Sevastiţa Schina, iar nu de Ecaterina Stamo.

4) Matei Krupenski, vice-guvernatorul, retras din post în Octombrie 1823, prin urmare *după* plecarea lui Puşkin din localitate.

5) Iordache Rosetti-Roznovanu, iar nu un oarecare „Mihalache".

6) Text moldovenesc.

www.dacoromanica.ro

Cu Bogdăneasa,[1] *poftim,*[2]
Semeț joacă Sandulache[3]
Impreună cu madam Coroi.[4]
In perechea cincea, pentru frumusețe,
Hudobașev cu Polihroneasa[5]
— Nasuri de becațe.
Todorașcu, frate-Krupenski,[6]
El a invitat-o pe Ebreia,[7]
Țanțoș îl seconda Stamati,[8]
Conducând pe Tarsița.[9]
Pulherița[10] *cu piciorușe ușoare.*
Dumnezeiașul nostru din Chișinău,[11]
Stai, frumoaso, puțintel,
Dansează cu b a b a c a[12] *jocul.*

Deși poezia *Șalul negru* n'a fost dedicată grecoaicei Calipso, totuși Negruzzi are întru câtva dreptate, legând versurile de persoana ei: Wiegel afirmă și el că *Șalul negru* era o romanță cântată de grecoaică. Acest *Cântec moldovenesc* îl reproducem, însă, nu în traducerea lui Negruzzi, ci într'o redactare recentă a poetului Nicolae Costenco:

La șalul cel negru mă uit, ca nebun,
Mâhnirea din suflet nu pot s'o îmbun.
Când tânăr eram și prea'ncrezător

---

1) Smaranda Bogdan.
2) Text moldovenesc.
3) Sandulache Feodosiev.
4) Soția paharnicului Vasile Coroi, refugiată la Chișinău pe vremea eteriei.
5) Calipso Polihroni.
6) Todorașcu Krupenski, fratele vice-guvernatorului.
7) Maria Eichfeldt, poreclită „Ebreia",
8) Costache Stamati.
9) Tarsița Katakazi, sora guvernatorului.
10) Pulherița Vorfolomeu.
11) Mai târziu se spunea: Dumnezeiașul nostru *învechit*.
12) Text moldovenesc; Iordache Vorfolomeu.

www.dacoromanica.ro

O fată de grec am iubit plin de dor.
Fecioara frumoasă la sân mă'ncălzi,
Dar n'a trecut mult până'să văd neagra zi.
Prieteni chemasem odată, de-un hram —
Şi-mi bate altu'n uşă, pe care nu-l vroiam:
„Petreci cu tovarăşii", — şopti în năvală,
„Grecoaica ta, însă, cu altul te'nşală".
Eu galbeni i-am dat şi l-am blestemat,
Pe robul meu cel credincios l-am strigat.
Ieşirăm; ca vântul sburam pe-armăsar,
Şi jalea în piept amuţi de amar.
De cum au dat ochii de-al dragostei prag,
Văd negru 'nainte, n'am văzduh să trag...
Şi intru 'n iatacul din fund, dar — aman!
Pe necredincioasă-o alintă-un armean.
Doar roşu-am văzut: bărdagul sclipi...
Sărutul să-l mântue nu dovedi.
Eu trupul trunchiat în picioare-l călcam
Şi mut, la copila ca varul priveam.
Ţin minte şi ruga... şi sânge curgea...
A murit şi grecoaica şi dragostea mea.
Din cap şalul negru atunci i-am luat,
Oţelul de sânge l-am şters şi-am plecat;
Iar robul, când seara cădea'ncetişor,
In Dunăre 'mpinse cadavrele lor.
De-atunci eu ochi dulci mai mult nu sărut,
De vesele nopţi parcă nici n'am ştiut.
La şalul negru mă uit, ca nebun,
Şi chinul din suflet nu pot să-l îmbun.

Asupra acestei poezii există o mulţime de păreri, sigur fiind numai faptul că Puşkin s'a inspirat, în creaţia lui, din poezia poporană moldovenească. Cercetătorii traducerilor lui Negruzzi din scrierile lui Puşkin, comparând textul lui Negruzzi cu nişte variante populare culese, de

www.dacoromanica.ro

A. Iaţimirski [1]) şi alţii, câteva decenii după moartea lui Negruzzi, găsesc că traducerea sa se apropie mai mult de varianta populară decât de poezia lui Puşkin. Este, cu toate acestea, mult mai probabil, că cele două-trei variante culese „din popor" pe la 1899, să aibă ele ca izvor poezia lui Negruzzi, din 1837, „popularizată" de cântăreţii mai recenţi. G. Panu [2]) scria, că acest cântec era pe buzele tuturora, iar N. Iorga adăuga: [3]) „ştiu pe de rost acel început puternic"... Romancierul Duiliu Zamfirescu a debutat şi el la 1880, in „Literatorul", prelucrând acelaşi motiv al poeziei *Şalul negru*, în *Levante şi Kalavryta*, transportând, însă, acţiunea în Grecia. [4]) Cu atât mai slabă e afirmaţia [5]), că poezia este tradusă din franţuzeşte, după Charles Durand, nu însă direct din textul lui Puşkin. Prima traducere franceză a făcut-o V. L. Puşkin, unchiul poetului, în 1824 [6]), traducerea lui Paul de Julvécourt apărând în acelaşi an cu cea a lui Negruzzi, iar cea a lui Durand — abia patru ani *după* Negruzzi [7]). Prima traducere germană s'a publicat în 1840 [8]), iar traducerile en-

---

1) *„Şalul negru" lui Puşkin şi cântecul românesc*, „Veştile Secţiei limbii şi literaturii ruse a Academiei de Ştiinţe", Petersburg, 1906. Comp şi: A. David, *Contribuţii la vechea lirică românească: „Şalul negru"*, „Viaţa Basarabiei, I-II, 1934. Despre originea balcanică a poeziei: M. Pricopie, „Convorbiri Literare", X-XI, 1933, p. 851.

2) *Amintiri dela Junimea*, Bucureşti, 1908, vol, I, p. 276.

3) *Istoria literaturii române, op. cit.*, vol. I, p. 248.

4) E. Dvoicenco, „Revista Fundaţiilor Regale", X, 1937, p. 77.

5) C. Negruzzi, *Opere complete*, Bucureşti, 1909, vol. III. Teoria că Negruzzi nu cunoştea limba rusească, este netemeinică. El a tradus, în colaborare cu Al. Donici, unele satire ale lui Antioh Cantemir (1844) şi a revăzut *Descrierea Moldovei* lui Dimitrie Cantemir (1851), folosind probabil ediţia rusească a lui P. Levşin (Moscova, 1789), iar în 1856, datorită cunoştinţelor sale de limbă rusească, a fost ataşat la beizadea Gr. Sturdza, comisarul Sublimei Porţi la delimitarea graniţei Moldovei.

6) „Bulletin du Nord", nr. 1.

7) O traducere românească, a lui I. Broşu (1907), din nemţeşte, semnalează L. Marian (*op. cit.*, 85).

8) Comp. „Le Glaneur moldo-valaque", 1841, p. 82.

www.dacoromanica.ro

glezeşti — a poeziei *Şalul negru* şi a poemului *Ţiganii*, le găsim în „Targum" (Petersburg, 1835).

In orice caz, Negruzzi însuşi dovedeşte, prin faptul că atribue greşit poezia grecoaicei Calipso, că n'a cunoscut varianta ei poporană. Dovada, însă, că poezia n'a fost inspirată lui Puşkin de Calipso, este şi mai simplă: grecoaica a sosit la Chişinău abia în 1821, iar poezia datează din 14 Noembrie 1820, pe când Liprandi o cunoştea încă din Octombrie a aceluiaşi an. Gorceakov[1]) nota de asemenea, în Noembrie 1820, în jurnalul său:

„Dimineaţa aceasta s'a vorbit mult despre *Şalul negru*, scris, zilele acestea, de Puşkin".

Facsimilul poeziei s'a publicat în 1936;[2]) autograful ei se găseşte în albumul S. D. Ponomariova (1800—1824), căreia a fost donat de A. Izmailov, redactorul revistei „Blagonamerennîi", care l-a primit dela autor. In această revistă, poezia purta o notă: „Tipărit cu greşeli în nr. 5 al revistei „Fiul Patriei" (1821). Puşkin scria despre aceste versuri, la 27 Iulie 1821, fratelui său: „*Şalul negru* îţi place — ai dreptate, dar dracul ştie cum au tipărit-o. Cine a tipărit-o? miroase a Glinka".

Poezia, în ce priveşte inspiraţia ei, n'a putut, aşa dar, să aibă nimic comun cu grecoaica Calipso, deşi nu se exclude posibilitatea ca acest cântec să-i fie cunoscut şi ei. V. Tepliakov[3]) şi P. Bartenev[4]) credeau, că versurile *Şalului negru* au sorgintea într'un cântec moldovenesc al chelneriţei Marionila dela „Cazinoul Verde" din Chişinău[5]), pe când Liprandi susţinea că această romanţă s'a

---

1) S. Gessen, *op. cit.*, p. 139.
2) *Puşkin*, ed. Muzeului Literar de Stat, *op. cit.*, p. 295—296.
3) „Obşcezanimatelnîi Vestnik", 1857, nr. 6.
4) *Op. cit.*, p. 1130.
5) Cazinoul se afla în grădina publică, în locul unde acum 10—20 de ani se găsea o fotografie. Când, în faţa lui, s'a clădit biserica seminarului duhovnicesc, cazinoul a fost mutat în celălalt colţ al grădinii, cu faţada tot spre strada principală, ajungând faimosul „club al

www.dacoromanica.ro

cântat de lăutarii lui Varfolomeu. De altfel, putea să fie o romanţă destul de răspândită în acea vreme. Faptul are puţină importanţă, deoarece poezia, publicată în revista „Fiul Patriei", este arătată ca un *Cântec moldovenesc*, poetul însuşi povestind în 1825, la N. Karamzin, c'ar fi auzit-o într'o cârciumă evreiască, c'ar fi găsit pe Alecu şi Zamfira din poemul *Ţiganii* într'o şatră ţigănească şi că întâmplările în legătură cu tâlharul Kirdjali i le-ar fi povestit un grec din Chişinău [1]). Melodia *Şalului negru*, modernizată, a fost redată, la 1823, în *Cantata* compozitorului A. N. Verstovski şi executată, la Moscova, de cântăreţul Bulahov. Contesa Olga St.-Priest cerea, doi ani mai târziu, viitorului „decabrist" D. I. Zavalişin [2]) să-i procure romanţa *Şalul negru* a unui *oarecare* Puşkin, pe care o cânta aşa de frumos Bulahov [3]).

Pe Puşkin, Calipso nu-l atrăgea prin frumuseţea ei. Puşkin nici nu era amorezat de grecoaică, afirmă Liprandi. Era o curtezană din Orient, amantă a beizadelei Telemac Hangerli, despre care Wiegel zice, totuşi, că dacă ar fi trăit în veacul lui Pericle, atunci numele ei ni s'ar fi păstrat în istorie împreună cu cel al Frinei şi al Laisei. Pe poet,

---

nobilimii". Liprandi povesteşte, că acest cazinou îl vizitau cei cari nu făceau menaj acasă, mai cu seamă în timp ce restaurantul era întreţinut de faimosul Tardiff, pribegit din Petersburg (unde până la 1812 el era proprietarul „Hotel de l'Europe") la Odessa, la confratele său Oton, apoi la Chişinău (1822—1825). Pe acest bucătar, cât de renumit, tot atât de beţiv, ajuns în serviciul lui Kiseliov, la Tulcin, apoi — al lui Gorceakov, Liprandi şi Wiegel, Puşkin îl descrie într'un bileţel în versuri, adresat unui prieten (1822). La cazinou, societatea se răcorea vara cu dulceţuri cu apă, se organizau mese ocazionale şi baluri, venea ofiţerimea, viitorii eterişti în frunte cu Ipsilanti şi Cantacuzino... Comp. P. Şcegolev, *Puşkin şi Tardiff*, „Zvezda", 1930, VI. p. 232.

1) A. Rosetti-Smirnova, *Notiţe*, „Curierul Nordului," Petersburg, 1893.

2) S. Gessen a publicat memoriile lui Zavalişin, în 1934, în „Leningradul Literar".

3) A. Lazarev a scris *Despre însemnătatea lui Puşkin în muzică*; în „Bessarabeţ", 1899, nr. 133.

www.dacoromanica.ro

grecoaica îl interesa din cauza legendei fermecătoare, cum că ea ar fi fost amanta lui Byron,[1]) ceea ce a determinat şi pe Negruzzi să ajungă printre primii traducători ai versurilor celebrului poet englez. Puşkin confirmă această părere în poezia *Grecoaicei* (1822)[2]) — născută ca să aprindă imaginaţia poeţilor (a cântăreţului Leilei,[3]) mai cu seamă), şi în scrisoarea ce a adresat-o la 5 Aprilie 1823, lui Viazemski:

„Dacă vara ai să mergi la Odessa, te-ai putea întoarce, din drum, prin Chişinău. Am să-ţi fac cunoştinţă cu eroii dela Sculeni şi Secu, combatanţii lui Iordache[4]), şi cu Grecoaica, care s'a sărutat cu Byron."

Poetul aminteşte pe Calipso în ispisocul femeilor de care era amorezat[5]) şi-i închină versurile: *Greaco, te iubesc.*[6])

Dela aceiaşi contemporani ai lui Puşkin aflăm, că tânăra Calipso (avea vârsta de vreo 16 ani, deşi unii spun chiar 13 ani) era fata Polihroniei, văduvă de logo-

---

1) F. Wiegel, *op. cit.*, VI, p. 153, şi P. Bartenev, *op. cit.*, p. 136.
2) „Steaua Polară", 1823, p. 107—108,
3) Eroina poemului *Ghiaurul*, de Byron.
4) Olimpiotul.
5) Donat Academiei; comp. şi: „Obşcezanimatelnii Vestnik", 1857, nr. 11, p. 418—420.
6) Sau *Eleuteria*, comp.: *Opere*, ed. Academiei, 1912, vol. III, p. 201—205. Unii cercetători basarabeni (P. Draganov, *op. cit.*, p. 135) mai atribue grecoaicei versurile: *Ai să-mi ierţi, oare, visurile de gelozie* (1823), pe care puşkinologii competenţi consideră dedicate Amaliei Riznicz din Odessa (G. Zeleneţki, în antologia lui V. Iakovlev, *op. cit.*, p. 137—148, şi P. Şcegolev, *A. Riznicz în poezia lui Puşkin*, „Vestitorul Europei," I, 1904). Poate despre familia doamnei Riznicz scrie contesa M. Kleinmichel: *Din lumea scufundată*, Berlin, p. 34. Fratele doamnei Riznicz, contele Henric Rzewuski (1791—1866), a fost un scriitor de seamă polon, iar surorile, Evelina, s'a măritat cu contele Hanski, apoi cu romancierul Balzac, şi Carolina-Rosalia (1794—1885), — cu contele Sobanski, apoi cu vice-guvernatorul Crimeii şi Basarabiei S. H. Cirkovici († 1846; fostul aghiotant al contelui de Witt, al cărui amantă era Carolina), în sfârşit — cu scriitorul Julles Lacroix. Puşkin a dedicat Carolinei o poezie: *Ce-ţi pasă de numele meu*, iar scriitorul Kraszewski nota în jurnalul său, la 17-VIII-1843, că ea păstra scrisorile lui Chateaubriand, Pitt, Wellington, Lavater, Stael, Puşkin, Mickiewicz etc.

www.dacoromanica.ro

făt din Constantinopol, aventurieră orientală, care se ocupa cu vrăjitorie, magie, hipnotism şi alte îndeletnicìri nu tocmai îngăduite; era căutată, de aceea, de amanţii fără noroc. Calipso nu era primită în societate; trăia foarte modest în două cămăruţe. O vizitau, însă, bărbaţii acasă, amatorii romanţelor ei tragice sau desfrânate, cântate cu o voce armonioasă, plină de arşiţă orientală şi de dor nestins. Dar şi în acest domeniu, o întrecea Roxandra, fata doctorului Dimitrie Samurcaş din Iaşi, care era mai tânără, mai frumoasă şi cânta mai bine. Weltman aminteşte de cântecul Roxandrei: *Prin amorului dulceaţă.*[1])

După ce Puşkin şi Negruzzi au părăsit Chişinăul, sărmana Calipso, o fată destul de energică, s'a adresat printr'o scrisoare marelui duce Constantin, care i-a venit în ajutor printr'o subvenţie şi o recomandaţie către contele Voronţov. Calipso a obţinut, de atunci, acces în societate, dar pentru scurtă vreme, deoarece se apropia sfârşitul ei, descris foarte romantic de Negruzzi. El spune, că în 1824, Calipso s'a retras la mănăstire; însă, N. Alexeev scria la 30 Octombrie 1826,[2]) că grecoaica locuia, bolnavă de tuberculoză, în Chişinău.

Intr'o noapte ploioasă de Noembrie a anului 1826, un orfan pribeag a cerut adăpost la mănăstirea Neamţu. După trei ani de slujbă la mănăstire, „tânărul" a murit, lăsând o scurtă scrisoare, în care cerea iertarea păcatelor...

Era curtezana nefericită Calipso, prietena lui Byron, Puşkin şi Negruzzi, al cărei craniu — zice cel din urmă — se poate vedea în catacombele mănăstirii...[3])

---

1) Roxandra Samurcaş a tradus din nemţeşte în greceşte *Erast* de Gessner, iar din greceşte în moldoveneşte această dramă pastorală a fost tradusă de sărdăreasa Zoiţa Grigoriu. N. Camariano. *„Erast" al lui S. Gessner în literatura greacă şi română*, extras din „Revista Fundaţiilor Regale", 1941, nr. 7, p. 76.

2) „Arhiva Rusă", 1881, şi *Corespondenţa*, ed. Academiei, vol. I, p. 378.

3) Despre Calipso şi Puşkin, după *Păcatele tinereţelor*, de Negruzzi, au scris: G. S. Gore (1839—1909): *Câteva cuvinte despre*

www.dacoromanica.ro

E interesant de cercetat dela cine a învăţat Negruzzi, în Basarabia, limba franceză, în care el se perfecţiona în convorbirile cu Puşkin. Biograful anonim al revistei „Albina Carpaţilor" aminteşte, ca profesor, pe emigrantul francez Rancowitz, probabil indentic cu Ioan Brancowitz, „oratorul" lojei masonice locale. Scriitorul însuşi povesteşte că, la Chişinău, două figuri îi atrăgeau atenţia. Erau un tânăr cu fes roşu[1]) şi o fată *înaltă* (aşa i se părea, deoarece el nu era încă prea înalt), într'un şal negru, cari se plimbau adesea în grădina publică. Li se zicea: Puşkin şi Calipso. Cum se înţelegeau ei, greu de explicat, căci poetul — spune Negruzzi — nu cunoştea limbile greacă şi moldovenească, iar Calipso nu ştia nici ruseşte, nici franţuzeşte. Tânărul Negruzzi a ajuns, astfel, un fel de tâlmaci al lor, traducând poetului, în franţuzeşte, cuvintele grecoaicei. Puşkin ţinea la el şi găsea o plăcere să-i îndrepte greşelile franţuzeşti. Poetul asculta, câteodată, ore întregi pe Calipso şi pe Costache sâsâind greceşte, apoi, recita versurile sale, care le traducea în franţuzeşte. Şi în această povestire literară sunt contraziceri, deoarece nu numai Puşkin cunoştea greceşte şi moldoveneşte, dar şi Calipso mai vorbea turceşte, arabeşte, italieneşte şi franţuzeşte. Aceasta ne-o spune Wiegel, prezentat grecoaicei în 1822, chiar de Puşkin, care nu părea de loc amorezat de ea.

A. S. Puşkin, în „Buletinul Regional al Basarabiei", 29-X-1866, nr. 44; H. S. Kirov, care după studii la liceul din Chişinău, a fost profesor şi judecător de pace: *Grecoaica lui Puşkin*, „Vestitorul Istoric", 1884, vol. XV, p. 337; erată, *ibidem*, vol. XVI, p. 240; comp. şi: „Arhiva Rusă", 1893, nr. 8. Octav Minar, după ce a publicat în „Universul" din 1937 „scrisorile lui Puşkin" către Stamati, promitea în al doilea articol să povestească „după documente inedite *Şalul negru*, epizodul de adâncă pasiune dintre Puşkin şi prinţesa Tatiana Sturdza, poreclită Calipso, fiica vitregă a fostului domnitor al Moldovei, Sandu (?) Sturdza". O mistificare!!

1) Despre fes şi costumul pitoresc al lui Puşkin, vorbesc fratele său, Gorceakov, Zaleneţki ş. a.

www.dacoromanica.ro

Cu toate aceste mici nepotriviri, înrâurirea lui Puşkin asupra *scriitorului* Negruzzi este incontestabilă, iar biografii pe bună dreptate atribue o importanţă deosebită şederii sale în Basarabia.

Scurta-i şedere în Basarabia — scrie E. Lovinescu[1]) — avea să-i fie de folos. Invăţă, mai întâi, limba rusă, cel puţin atât ca să poată traduce din scrierile lui Puşkin sau satirele lui Antioh Cantemir. Cunoaşterea vieţii basarabene îi îngădui, apoi, să scrie nuvela *Skacika* (O alergare de cai)[2]), şi mai multe scrisori, cu o reală coloare locală...

Activitatea literară a lui Negruzzi a început, propriu zis, în 1836, când el a încercat, în „Gazeta Teatrului Naţional" (nr. 10, p. 78), să localizeze balada *Uriaşul*, a lui Victor Hugo:

„In Basarabia, nu departe de Soroca,[3]) într'o câmpie lată se vede o movilă mare, lunguiaţă, numită de locuitori: Mormântul uriaşului. Aceasta mi-a dat ideia acestor versuri, ce sunt imitate din Victor Hugo: *Uriaşul Daciei*".

Moartea lui Puşkin a dat prilej lui Negruzzi, să traducă şi să publice în „Curierul de ambe sexe" (Septembrie 1837, nr. 6, p. 104—112), povestirea lui Puşkin: *Kirdjali*[4]), şi poezia *Şalul negru*, reprodusă în revistele „Curiosul" (1837, nr. 3, p. 81), „Foaia pentru minte" (1838, p. 103) şi „Spicuitorul moldo-român" (VII-IX, 1841, p. 82, odată cu traducerea franceză: *Le châl noir*, de Charles Durand).

Cât priveşte traducerea povestirii despre vestitul haiduc moldovean Kirdjali, ori Cârjaliul, Negruzzi adaugă câteva rânduri:

---

1) *C. Negruzzi*, Bucureşti, 1940, p. 23.
2) „Dacia Literară", 1840, p. 309.
3) Comp. I. Sorokin, *Movila Uriaşului*, legendă, în „Notiţele Comitetului Statistic Regional al Basarabiei", Chişinău, 1864, vol. I, p. 131—133.
4) Traduceri de N. Costenco (R. Radiana), în „Viaţa Basarabiei" I-II, 1937, şi N. Filimon, în „Moldova Socialistă", 8-X-1935, nr. 238.

www.dacoromanica.ro

„Cârjaliul, creat de Puşkin, a fi un tâlhar à la Salvator Rosa, a fost, dimpotrivă, un hoţ foarte nepoetic... Ştim atât, că groaznicul Cârjaliul, care scapă de ţeapa turcească, nu scapă de spânzurătoarea moldovenească, unde se sfârşi foarte prozaiceşte la 1824".

Liprandi vorbeşte şi el despre acest haiduc. Numele de „Kirdjali" aparţinea renumitului aian din Turcia, de pe vremea sultanilor Selim şi Mahmud; dacă el n'ar fi fost ucis, ar fi ajuns paşă, precum Tersenicli-Oglu, Mustafa Bairactar, ori Ali al Ianinei şi Mahomed-Ali al Egiptului. După moartea aianului numeroşi haiduci din ceata sa şi-au însuşit numele său, printre cari şi un bulgar, imortalizat de Puşkin.

Poetul nu-l numeşte pe tânărul funcţionar, care, ca şi un grec[1]), i-a furnizat materialul despre Kirdjali. E vorba — zice Weltman — de Mihail Ivanovici Leks[2]) — „omul excelent", inteligentul şi inimosul şef de cancelarie al lui Inzov şi Voronţov, care mai târziu a ajuns subsecretar de stat la interne. Liprandi adaugă, că cele comunicate poetului de către Leks nu sunt decât anecdote, povestite de acest *causeur* simpatic. Iată însă adevărul:

Cei 600 de arnăuţi, refugiaţi după eterie în Basarabia, au încercat peste vreo două luni o „expediţie" în Moldova. Ei s'au strâns în codrul din Gura-Galbenă, de unde trebuiau să pătrundă peste Prut, în codrii Huşilor şi ai Fălciului. Arnăuţii au fost, însă, trădaţi de o amantă părăsită, încât comandantul cazacilor, Beghidov, a făcut o razie şi a înapoiat pe fugari la Chişinău.[3]) Câţiva arnă-

---

1) A. Rosetti-Smirnova, *op. cit.*

2) Comp. *Puşkin şi contemporanii*, vol. XII, 1909, p. 30; F. Wiegel, *op. cit.*, VI, p. 82,

3) Despre încercarea eteriştilor de a trece Prutul, în vara anului 1823, scrie A. Boldur, *op. cit.*, p. 57. Cu arestarea fugarilor au fost însărcinaţi Bielikowicz, poliţaiul Benderului, şi lt.-colonelul Rukin din Reni, care a prins 195 eterişti, în pădurea dela Gura-Galbenă.

www.dacoromanica.ro

uţi s'au strecurat, totuşi, peste Prut, printre ei şi Kirdjali, care n'a fost rănit în bătălia dela Sculeni, după cum afirmă Puşkin. Măsurile luate de Kuciuk-Paşa, venit la Iaşi, au silit, pe „eterişti", să se întoarcă în Basarabia, unde ei au continuat atacurile nocturne. Guvernul a dispus atunci extrădarea lui Kirdjali, care a fugit, rănind pe Egob-Aga,[1]) şeful postului turcesc din faţa Sculenilor. Chiar dacă n'a sfârşit aşa cum povesteşte Negruzzi, în orice caz, haiducul nu mai era, în viaţă, în 1829.

Observăm, printre altele, că Basarabia este vestită, din cele mai vechi vremuri, prin haiducii ei, isprăvile lor păstrându-se în cântecele poporului. De aici, într'o măsură oarecare, Puşkin s'a inspirat pentru scrierile sale; *Fraţii tâlhari* şi *Dubrovski*. Poemul *Fraţii tâlhari*, scris prin 1822,[2]) a fost distrus de autor[3]); un fragment a apărut, apoi, în 1825, în „Steaua Polară" (p. 359—367), iar un alt fragment a constituit balada *Mirele*, terminată la moşia Mihailovskoe. Acest poem, scris sub înrâurirea lui Schiller şi Byron, rămâne o enigmă a operei lui Puşkin. P. Bartenev, pe temeiul celor povestite de Gorceakov, vorbeşte de impresionanta fugă a hoţilor la Ecaterinoslav, amintită de Puşkin, în *Insemnări critice*.[4]) Este interesant să semnalăm, totuşi, inscripţia de pe prima ciornă: „Mold..."[5]) De altfel, Weltman[6]) spune, că poetul a fost impresionat şi de isprăvile haiducului Ursul, despre care vorbesc Liprandi, Wiegel şi alţii.[7]) Ursul nu era băştinaş, — povesteşte Wiegel — căci Moldovenii n'aveau tragere

---

1) Fiind în 1828 paşă de Isaccea, acesta a predat cetatea Ruşilor

2) Prima amintire, în scrisoarea către Gnedici, din 13-V-1822. Comp. şi scrisoarea Ecaterinei Orlova către fratele ei, A, N. Raevski, din 8-XII-1822 („Bîloe", X, 1906. p. 308).

3) Scrisoarea către A. Bestujev, din 13-I-1823.

4) Scrisoarea către Viazemski, din 11-XI-1823.

5) *Opere*, ed. Academiei, 1912, vol. III, p. 171 ş. a.

6) *Op. cit.*, p. 127-128. Weltman mai scrie despre Ursul în „O sută literaţi ruşi", vol. II.

7) I. Halippa, *op. cit.*, p. 157-159.

www.dacoromanica.ro

de inimă la această meserie; el purta numai o poreclă moldovenească. Impreună cu doi prieteni, haiducul a fost prins în ajun de Paşti, în anul 1823,[1]) într'o mahala a Chişinăului, denumită şi astăzi „Malina" — în jargonul hoţesc — „ascunzişul". El a fost bătut ca pedeapsă, murind fără să îngădue să i se tămăduească rănile. Puşkin a fost martor al acestui sfârşit tragic.

Literatura despre haiducii basarabeni, prin manifestările cărora adesea ţâşnea dorul de libertate al poporului asuprit, este destul de bogată. Inainte de Ursul, sunt amintiţi haiducii Codreanu, la Mohilău, în veacul al XVII-lea, Lăpuşnean, Bujor şi alţii.[2]) La 1833, a pierit în aceleaşi condiţii ca şi Ursul, în piaţa oborului din Chişinău, cel mai însemnat şi ultim haiduc — poet, Tobultoc, care alcătuia şi cânta versurile sale stând chiar în lanţuri.[3]) Poemul lui Puşkin: *Fraţii tâlhari*, dar mai ales *Kirdjali*, poartă o pecete vădită a acestei atmosfere, interesul poetului către subiectul povestirii *Kirdjali* fiind aşa de mare, încât, afară de scrierea amintită, în proză, realizată în 1834, înregistrăm două încercări de a reda aceeaşi naraţiune în versuri.[4])

* * *

Din Negruzzeşti, în Basarabia, a rămas numai unchiul scriitorului Costache, Manolache Negruzzi din Târnova.

1) F. Wiegel, *op. cit.*, VI, p. 132 şi urm., scrie greşit, că Ursul a fost prins în 1824.

2) Schiţe de Olga Nacu şi judele de instrucţie G. G. Koltovskoi (1855-1910); A. Iaţimirski, *Haiducii basarabeni din prima jumătate a veacului XIX*, „Revista Etnografică", 1892.

3) I. Kohl, *Reisen in Sudrussland*, Lipsca, 1841, p. 39-40; A. Zaşciuk, *op. cit.*, vol. I, p 491-492; T. Podoba, *Haiducul basarabean Tobultoc*, Chişinău, 1909. Un poem recent, de Emelian Bucov.

4) N. Izmailov, *Poemul lui Puşkin despre eterişti*, *op. cit.*, p. 347. Versurile din 1821-1822: „Incotro? Din oraş, de sigur"... şi cele din 1828: „In stepele verzi din Bugeac." Despre Kirdjali scrie romancierul polon Czajkowski (Paris, 1859), precum şi H. (Kirov). în „Buletinul Regional al Basarabiei" (1862, nr. 1-2).

www.dacoromanica.ro

Pe moşia sa, s'a refugiat pe vremea holerei din 1848 familia lui Costache, al cărui fiu Iacob Negruzzi, ne-a descris evenimentele, în *Amintirile dela Junimea.*[1]) Dar şi Costache însuşi îşi petrecea, adesea, zilele în Basarabia (1831, 1836—1837, 1838 etc.). El a mai tradus din ruseşte, după P. Saveliev, fragmentul privitor la Principatele Dunărene al *Călătoriei arabului patriarh Macarie, dela Allep la Moscova* („Propăşirea", IX, 1844), iar la moartea prietenului său, fabulistul Alexandru Donici, a publicat un necrolog, în „Trompeta Carpaţilor" (1866), amintind pe Puşkin.

Din opera marelui poet, Negruzzi s'a inspirat, imitând, în poezia *La Maria*[2]) („Curierul Românesc", 6-VIII-1839) versurile dedicate grecoaicei Calipso: „Draga mea, sunt uitate urmele anilor trecuţi", apoi, în *Gelozia* („Propăşirea", 18-VI 1844, nr. 23)[3]) versurile *Ai să-mi ierţi, oare, visările de gelozie.*[4]) Influenţa lui Puşkin se observă şi în cele mai cunoscute opere în proză ale lui Negruzzi,[5]) poemul *Aprodul Purice* („Curierul de ambe sexe", XI, 1837, nr. 10) şi *Alexandru Lăpuşneanu* („Dacia Literară", 1840), un *Boris Godunov*[6]) al literaturii româneşti. Nu credem, ca Negruzzi să fi imitat câteva momente din *proectul* unei satire a lui Puşkin: *Audienţa la Satană* în *Toderică jucătorul de cărţi* (scene din iad).[7]) Poezia sa:

---

1) Bucureşti, 1921, p. 344.

2) E. Lovinescu, *op. cit.*, p. 74, consideră greşit, că poezia e închinată viitoarei soţii a lui Negruzzi, Maria Gane.

3) Semnată cu pseudonimul: Carlu Nervil.

4) E. Dvoicenco, „Revista Fundaţiilor Regale", X, 1937, şi *L'influence de la litétrature russe sur la littérature roumaine moderne*, „Preocupări Literare", 1940, nr. 1. 35.

5) N. Iorga, *Hristoire des relations russo-romaines*, Iaşi, 1917, p. 285.

6) O înrîurire se observă în drama lui Henry von Heiseler: *Copiii lui Godunov* (1923).

7) E. Dvoicenco, *Puşkin şi refugiaţii eteriei la Chişinău*, extras din „Arta şi tehnica grafică", Bucureşti, 1939, caiet 9, p. 5. şi 14.

www.dacoromanica.ro

Melancolia, apărută în „Almanachu literaru pe anul 1839", sub pseudonimul Carlu Nervil, şi retipărită, apoi, de multe ori, are o asemănare cu poezia *Ţintirimul unui sat*, de G. Asaki, inspirată din versurile lui Jukovski, influenţate, la rândul lor, de poezia englezului Gray.[1]) Negruzzi a scris, de asemenea, despre *Slavonisme* („Foaia pentru inimă", 16-XI-1841).

Costache Negruzzi, admirabilul prozator moldovean şi discipolul destoinic al lui Puşkin, a murit, în vârstă de 60 de ani, la 25 August 1868. El este înmormântat la Hermeziu-Trifeştii Vechi din Moldova.[2])

XII. Sârbii în Basarabia

Pribegia Sârbilor în Basarabia la începutul veacului al XIX-lea constitue *prologul* răsmiriţei eteriei. Amintim, mai întâi, pe Caragheorghevici şi Obrenovici, case domnitoare ale Serbiei, a căror rivalitate seculară rămâne plină de legende sângeroase. Cine ar crede, că, Basarabia, a fost pământul pe care s'au oploşit vlăstarii acestor familii, înrudite prin neamurile soţiei lui Alexe Caragheorghevici şi reginei Natalia Obrenovici, fata colonelului basarabean Petre Keşco[3]).

In *Descrierea regiunii Basarabia*, din 1816, Pavel Svinin face câteva observaţii cu privire la Sârbii refugiaţi în 1814, în număr de 72 familii, în Basarabia. Conducătorul lor, voevodul Gheorghe, şi-a ucis în 1787 tatăl, când acela a refuzat să lupte împotriva Turcilor. Sângele ce l-a stropit, i-a adus porecla: Negru-Cara. In timp ce pe câmpiile Moldovei, Suvorov ducea spre victorii oştile ru-

1) E. Lovinescu, *op. cit.*, p. 78-79. Autorul (p. 112) atribue lui Negruzzi traducerea nesemnată a *Odei către Dumnezeu* de Derjavin („Săptămâna". 1853), care trebue să aparţină lui C. Stamati.

2) „Convorbiri Literare", 1-IX-1868.

3) G. Bezviconi, *Boierimea, op. cit*,. vol. I. p. 83, şi *Profiluri de ieri şi de azi*, Bucureşti, 1943, p. 254.

www.dacoromanica.ro

seşti, în Serbia îndepărtată lupta de-acum înainte acel Cara-Gheorghe, care a inspirat lui Puşkin chipul energic şi sângeros din poezia dedicată *Fiicei lui Cara-Gheorghe*.

Bubuitul tunurilor ruseşti a răsunat iarăşi, în 1806, la Dunăre şi acelaşi Cara-Gheorghe a ridicat din nou steagul libertăţii printre Sârbi. După o luptă reuşită de şapte ani, voevodul a fost silit în 1813 să fugă. Cu ajutorul agenţilor diplomatici ruşi, Feodor Nedoba şi Constantin Rodofinikin [1]), precum şi al mitropolitului Leonte Lambrovici, pribeagul a trecut în Austria, de unde s'a refugiat cu familia şi ceilalţi însoţitori, în cetatea Hotinului.

Generalul Kiseliov [2]) a vizitat în ziua de 26 Noembrie 1815, pe Cara-Gheorghe. El scria: „Casa lui se asemăna cu o colibă ţărănească; el locuia cu familia în două camere cu tindă"...

Acest adăpost modest nu putea să satisfacă orgoliul voevodului, încât el s'a bucurat mult, când la Hotin a sosit un sol al Sârbilor: aşa îşi zicea Iordache Olimpiotul, acela care jefuia în 1806 împrejurimile Olimpului, iar mai târziu se lupta cu „bulucul" — trupa sa, pentru libertatea Sârbilor. Liprandi, care povesteşte isprăvile lui Iordache auzite dela tovarăşii săi de arme, îl zugrăveşte în trăsături negative. Weltman menţine aceeaşi părere, pe când Puşkin,[3]) îl alege drept erou al unei scrieri proectate. Corespondenţele apărute în ziarele contemporane; „Buletinul Petersburgului" (11 şi 15 Noembrie 1821), „Journal des Débats" (1-XI-1821) şi „Gazette de France" (6-XI-1821), precum şi istoricii din acea epocă — Pouque-

---

1) Un memoriu al lui Rodofinikin către mareşalul Prozorovski, din 1808, în „Arhiva Rusă", 1888. R. Rosetti, *Arhiva Senatorilor, op. cit.*, vol. XXXI, p. 432, 445, ş. a. Langeron, *op cit.*, p. 134 ş. a.

2) A. Zabloţki-Desiatovski, *op. cit.*, vol. IV, p. 6.

3) S. A. Dangulov, *op. cit.*, p. 6: „Puşkin împărtăşea dreptatea luptei de eliberare a popoarelor balcanice"...

www.dacoromanica.ro

ville[1]) şi Iacovache Rizo-Nerulos[2]) şi-au manifestat simpatia faţă de Olimpiot[3]).

Cu toate acestea, informaţiile lui Liprandi trebuesc luate în consideraţie. Toţi cei cari şi-au încredinţat soarta lui Iordache Olimpiotul, o slugă necredincioasă, şi-au plătit scump încrederea. Cel dintâi a fost voevodul Haiduc Velko, care l-a adăpostit în Serbia; Velko a fost omorît, iar văduva sa, Stana[4]), răpită chiar de Iordache, care a pribegit în Muntenia.

Căpitanul Iordache s'a ridicat la Bucureşti pe vremea lui Karadja-Vodă, vestit prin groaznica „ciumă a lui Karadja". Acest domnitor n'a aşteptat laţul ce-i aducea kapigi-başa din Ţarigrad: el a prădat, în Octombrie 1818 vistieria ţării şi a trecut graniţa, îndreptându-se în Italia. Cum cu un an înainte, Olimpiotul n'a putut să prevadă aceste evenimente, nici să vândă capul lui Karadja, el a părăsit pe gospodar, îndreptându-şi paşii spre Basarabia, unde s'au retras prietenii săi sârbi. Olimpiotul l-a convins pe Cara-Gheorghe, că poporul e gata să se răscoale şi aşteaptă doar întoarcerea sa. Căpitanul însuşi promitea să-i strângă la Cerneţ, lângă Mehadia la graniţa Banatului, o

---

1) *Histoire de la regeneration de la Grèce*, Paris, 1824.

2) *Histoire moderne de la Grèce*, Genève, 1828.

3) In notele profesorului N. Iorga, cu privire la articolul lui G. Bezviconi: *Sârbii în Basarabia la începutul secolului XIX* („Din trecutul nostru", I-III, 1939, p. 17 şi urm.), publicate în „Revista Istorică" din 1942, p. 91-92, citim: acuzaţiile de trădare ce i se aduc nu se potrivesc cu caracterul acestui Român din Balcani; de altfel ca şi celelalte informaţii ale lui Liprandi. Totuşi, acelaşi Iorga scria articolul: *Iordache Olimpiotul, vânzătorul lui Tudor Vladimirescu*, „Analele Academiei Române", 1916, vol. *XXXVIII*, p 447 şi urm. Vezi şi „Buletinul" francez al secţiei istorice, 1916, p. 288, despre Gheorghe Nicolae zis Olimpiot din regiunea Olimpului, născut în 1772 la Vlaho-Livadi. Comp. şi: N. Gioga-Sinefache, despre originea Olimpiotului, în „Revista Istorică Română", 1937; Mihail Lascaris, *Grecii şi sârbii în luptele pentru libertate*, Atena, 1936.

4) M. Romanescu, *Contribuţii la cunoaşterea lui Tudor Vladimirescu*, „Balcania," 1947, vol. V, 1, p. 19.

www.dacoromanica.ro

trupă de 600 arnăuţi. Voevodul i-a încredinţat, pentru aceşti ostaşi, 2000 de galbeni, dar n'a găsit pe arnăuţi la locul stabilit, a fost recunoscut şi ucis la 26 Iunie 1817.

Austriacii l-au prins pe Iordache, care era cât pe ce să fie spânzurat la Bucureşti. L-a salvat dragomanul rus Domnando. Olimpiotul l-a trădat, drept recunoştinţă, pe dragoman. In timpul eteriei, el a iniţiat omorul lui Tudor Vladimirescu, pe care l-a ridicat din tabără. Apoi, trimis de Alexandru Ispilanti, ca să afle soarta tragicei bătălii dela Drăgăşani, căpitanul nu l-a prevenit pe comandant despre fuga fratelui său, Nicolae, ci înainte de sfârşitul luptei, ca nu cumva să nimerească pe spânzurătoarea turcească, ori cea austriacă, el a apucat drumul Basarabiei. Iordache n'a avut norocul să ajungă la Prut şi, împresurat de Turci, şi-a găsit moartea eroică între zidurile mănăstirii Secu.

Puşkin, invitând în 1823 pe Viazemski la Chişinău, promitea să-i facă cunoştinţă cu eroii dela Sculeni şi Secu, combatanţii lui Iordache... Poetul se informa, despre voinic, la Liprandi, ostil Olimpiotului, dar şi la ostaşii sârbi, pe cari îi întâlnea la acelaşi Liprandi: voevozii Vucici, Nenadovici, Jivkovici, fraţii Dimitrie şi Pavel Macedonski; din aceştia, Dimitrie Stepanovici Macedonski, român macedonean, porucic în armata rusă şi translator oficial la Chişinău,[1]) a ajuns un fel de emisar rus pe lângă Tudor Vladimirescu. [2]) Toţi aceşti combatanţi ai lui Cara-Gheorghe s'au mutat, după moartea lui, dela Hotin în capitala Basarabiei, Ei au povestit lui Puşkin isprăvile voevodului sârb, încât printre primele sale poezii chişinăunene găsim, la 5 Octombrie 1820: *Fiicei lui Cara-Gheorghe.*

---

1) G. Bezviconi, *Boierimea, op. cit.*, vol. I, p 68, 114 ş. a. Tatăl generalului român Macedonski şi bunicul poetului simbolist, Alexandru Macedonski.

2) Actele familiale, la Muzeul Municipal din Bucureşti; comp. lucrarea citată a lui Marcel Romanescu.

www.dacoromanica.ro

Liprandi semnalează, cu toate acestea, că poetul n'a cunoscut pe fiica domnitorului, o fetiță de 6—7 ani, care locuia la Hotin.

E posibil ca Pușkin să nu fi cunoscut pe fiicele lui Cara-Gheorghe, dar ele au fost patru și erau mai în vârstă: Savca (†1847), s'a măritat cu Anton Ristici-Pliakici, decedat în 1832, în Basarabia; Sarka (†1852), căsătorită cu voevodul N. Caramarcovici, decedat în 1816 la Hotin; Pola, soția voevodului I. Milanovici (†1812); și Stamenca (†1875), măritată cu D. Ristici (†1834), apoi — cu Ilie Cearapici (†1844)[1]), și căreia, credem, că a fost adresată poezia. Mama fetelor, Elena (†1842), — povestește Liprandi — a venit în 1820, la Chișinău, ca să petreacă la armată pe feciorul ei mai mare, Alexe,[2]) mort în 1831[3]) în al 33-lea an dela naștere, la Chișinău, pe când soția sa, Maria, fata șartarului Nicolae Trohin, mareșal al nobilimii din Hotin,[4]) e înmormântată la Stânenii din ținutul Sorocii, în 1827.[5]) De asemenea, la Chișinău, unde o stradă poartă numele de „Sârbească", a fost crescut până în Iunie 1820, de voevodul Vucici, al doilea fiu al lui Cara-Gheorghe, Alexandru (1806—1885), viitorul domnitor al Serbiei (1842—1858); dar firea nesupusă a înflăcăratului tânăr a silit pe mama sa să-l ducă iarăși la Hotin, unde Alexandru s'a căsătorit, în 1830, cu fata lui Efrem Nenadovici.

Cara-Gheorghe a obținut, la venirea la Hotin, o pensie anuală de 1000 galbeni olandeji, cari îi primea prin guvernatorul suprem al Basarabiei, pe când celorlalți e-

1) Alexa Ivici, *Spițele genealogice ale dinastiilor și domnitorilor sârbi*, Novi Sad, 1928.
2) Bunicul literatului Alexe și a pictorului Bojidar, din Paris.
3) A. Ivici, *ibidem*, spița 18, ca și C. N. Nenadovici, *Viața și activitatea lui Cara-Gheorghe*, Viena, 1883, arată greșit anii vieții lui Alexe: 1801-1830.
4) A. Ivici, *ibidem*, scrie greșit: mareșalul curții ruse.
5) G. Bezviconi, *Boierimea*, *op. cit.*, vol I, p. 137-138.

www.dacoromanica.ro

migranţi li se dădeau ajutoare anuale în valoare de 52.300 ruble. Dintr'o listă de abonaţi la antologia cântecelor eroice — *Serbianca*, a lui Sima Milutinovici, poetul care şedea între anii 1819—1825 la Chişinău, aflăm că acolo mai locuiau mitropolitul Leonte, arhimandritul Spiridon Filipovici de Sundecici, născut în 1779 la Şibenik din Dalmaţia,[1]) dela 1818 stareţul mănăstirii Hârjauca, colonelul I. N. Radici, lt.-colonelul P. F. Dobrianţ, L. Lazarevici, fostul secretar al lui Cara-Gheorghe, I. Djurici, V. Ilici, voevodul E. Nenadovici, familia ultimului kniaz al Valahiei Vechi I. Raşcovici şi alţii. Au subsris, în total, la volumul *Serbianca*, 126 persoane la Chişinău şi 46 — la Akkerman, Hotin şi Ismail.[2]) In timpul şederii lui Puşkin la Chişinău, a venit acolo Afanase I. Stoikovici, profesor de fizică din Harkov. In capitala Basarabiei s'au aşezat, de asemenea, F. Nedoba şi mitropolitul Leonte, cari au uşurat lui Cara-Gheorghe emigrarea în Rusia.

Feodor Ivanovici Nedoba[3]) pare a fi de origine ucraineană. El s'a născut la 8 Iunie 1770 şi a murit la 25 Iulie 1846, la Lohăneşti, moşia sa din apropierea Chişinăului, în drum spre Orhei. Nedoba a luptat în 1791 sub comanda lui Potiomkin împotriva Turcilor, iar în 1797 a ajuns dragoman la consulatul rus din Iaşi, apoi — consu în Moreia; s'a distins, după 1808, ca agent diplomatic înt Principatele Dunărene şi Serbia, fiind detaşat, în urma păcii din Bucureşti, la cancelaria diplomatică a oştirii, condusă de Capodistria, pe care l-a şi însoţit la congresul din Viena. Numit consul la Dubrovnik, el a fost trimis, cu toate acestea, preşedinte de tribunal civil în Basarabia.

---

1) A. Iaţimirski, *Manuscrisele slave şi române din bibliotecile româneşti*, Petersburg, 1905, mss. lui A. Hâjdeu, p. 805 şi urm.
2) A. Soloviov, *Subiecte jugoslave în operele lui Puşkin*, „Antologia lui Puşkin", Belgrad, 1937, p. 45 ş. a.
3) G. Bezviconi, *Boierimea*, *op. cit.*, vol. II. p. 55.

www.dacoromanica.ro

Puşkin, Liprandi, Stamati, fraţii Russo, Stamo vizitau casa lui Nedoba, însurat cu fata colegului său, Barozzi. Feodor Ivanovici s'a retras din serviciu în 1824, înaintat la gradul de consilier efectiv de stat.

Viaţa mitropolitului Leonte Lambrovici[1]) a fost şi mai sbuciumată. El a contribuit mult la consolidarea alianţei sârbo-ruse, fiind decorat de împărat. Cara-Gheorghe, aşezându-se în Basarabia, a început să-l bănuiască pe prea popularul Leonte, care era de obârşie grecească, că el slujeşte intereselor Grecilor. Mitropolitul a trecut în 1818 la supuşenia rusă; el a prezidat apoi, până la 1825, filiala locală a Societăţii biblice, dând o redactare finală traducerii sârbeşti a *Noului Testament,* alcătuită de Stoikovici. Leonte a murit în Chişinău, la 4 Iulie 1831.

Contactul lui Puşkin cu lumea Slavilor din Sud s'a oglindit în ciclul de poezii: *Cântecele Slavilor Occidentali,* apărut în 1835, în „Biblioteca pentru citire". Acest ciclu de poezii a trezit numeroase critici, deoarece el a fost inspirat, propriu zis, de faimoasa carte a lui Prosper Mérimée (1803—1870): *Guzla ou choix des Poésies Illyriques recueillies dans la Dalmatie, la Bosnie, la Croatie et l'Herzogowine* (Strassburg, 1827). „Poeziile ilirice" erau alcătuite, după cum se ştie, de tânărul francez, care a indus în eroare nu numai pe Puşkin, dar şi pe Mickiewicz. Lui Goethe, care s'a arătat mai perspicace în aprecieri, a scris în realitate Mérimée însuşi, că el este autorul poeziilor[2]). Nu trebue să uităm, totuşi, că poetul francez şi-a petrecut câţiva ani din copilărie în Dalmaţia, unde tatăl său era ataşat pe lângă mareşalul Marmont, încât nu era vorba

---

1) I. Halippa, *Vlădicii dela Răsărit cari şi-au găsit adăpost în graniţele eparhiei Chişinăului în mijlocul răzmiriţei greceşti,* „Operele Comisiei Savante guberniale a arhivelor din Basarabia", *op. cit.*, vol. I, p. 45-46.

2) P. Filon, *Mérimée et ses amis*, Paris, 1894.

www.dacoromanica.ro

de o simplă mistificare a cititorilor, cu documentarea culeasă doar din broşurica abatelui Fortis: *Viaggio di Dalmazia* (Veneţia, 1774). Puşkin a cerut, prin S. A. Sobolevski, unele lamuriri dela Merimée, care a devenit cu timpul — după cum am văzut — un sincer admirator al poetului rus. Nici Puşkin n'a folosit întreaga antologie a lui Merimée: el a ales 11 cântece din 29, la care a mai adăugat două cântece din culegerea lui Vuk Karadjici, două cântece originale: *Despre Gheorghe Negru* şi *Voevoda Miloş* şi cântecul *Ianîş Korolevici*, al cărui subiect l-a folosit şi în drama *Rusalka* (1828—1833...). Interesul manifestat de Puşkin şi spiritul de profundă înţelegere a cântecelor Sârbilor, vădesc preocuparea continuă a poetului de folklorul popoarelor Sud-Estului european: Moldoveni, precum şi Slavi Sudici, fie şi Occidentali, legendele acestora fiind culese de el, la Chişinău, dela participanţii luptei de eliberare a popoarelor asuprite împotriva Turcilor[1]).

XIII. Zavera

Puşkin a trăit în Basarabia fenomenul politic cel mai caracteristic al acelei epoci din Sud-Estul Europei: răscoala zaverei, pornită în Februarie 1821 din Chişinău, de societatea secretă grecească: *eteria*. Grecii erau, pe atunci, singurul popor luminat şi cunoscut în Europa, din tot imperiul otoman, căruia i se putea cere să se răscoale pentru libertate, cu atât mai mult cu cât aproape toate popoarele subjugate din Balcani îşi ziceau „Greci" şi erau gata să lupte pentru credinţă *(za veru)*" [2]).

---

1) A. Iaţimirski *Paralele şi fragmente româneşti, op. cit*, p. 16 şi urm.: Puşkin vorbeşte despre strigoi, în *Ţiganii*, *Haiducul Hrizici*, *Marco Iacubovici* şi poezia *Vurdalac* (vârcolac). Iaţimirski stabileşte apropieri între poveştile lui Puşkin şi folklorul românesc (comp. N. Bogdan, N. Şăineanu, Elena Sevastos, I. Slavici, etc.).

2) Ion Ghika, *Scrisori către Alecsandri*, Bucureşti, 1905, p. 107 şi urm.

www.dacoromanica.ro

Poetul Riga, fostul secretar al domnitorului muntean Alexandru Ipsilanti, împreună cu negustorul epiriot Skufa, franc-mason, şi arhimandritul Diceu, au înfiinţat societatea secretă *eteria*, adică „tovărăşia", lăsând să se creadă, că în fruntea ei se afla compatriotul lor, Capodistria, îndrumătorul politicei externe a Rusiei, sau chiar însuşi împăratul Alexandru I. După ce Turcii l-au executat pe Riga, la Belgrad în 1815, propaganda s'a reluat în Principatele Dunărene, unde fanarioţii Alexandru şi Mihail Suţo au ajuns, vreo trei ani mai târziu, la domnie. In Rusia, mişcarea era alimentată de aceiaşi fanarioţi românizaţi, ori de Românii fanariotizaţi, pribegiţi, sub ocrotirea împărăţiei nordice, împreună cu domnitorul Constantin Al. Ipsilanti, mort în 1816 la Kiev; — o pleiadă întreagă de diplomaţi ruso-levantini, localizaţi sub numele ciudat de „basarabeni-veneţieni", ca de pildă Metaxa, fostul ofiţer de marină protejat la Moscova de vistierul Varlaam şi descris de Griboedov [1]). Printre refugiaţi, sprijiniţi la Petersburg cu prea largă înţelegere de predecesori în bejanie, de Sturdzeşti, şi de Capodistria, prezentat de altfel şi el suveranului de Roxandra Sturdza, aflăm pe vanitosul postelnic Kaliarhi,[2]) pe Katakazi, Negri, Bulgari, Minciaki, Persiani, Vlangali, Rodofinikin, Barozzi, Arghiropol, Moruzi, Dabija şi pe mulţi alţi fugiţi în ţara ospitalieră, unde tinerii mai înfipţi au repetat, fără riscuri ţarigradene, cariera primilor dragomani la Sublima Poartă, ajungând în curând la ranguri înalte diplomatice [3]).

Constantin Ipsilanti, ridicat la domnie în vara anului 1807 cu ajutorul oştirii ruseşti, a căutat să asigure viitorul copiilor oamenilor casei sale; pe doi din aceştia, viitorii săi gineri: pe Constantin Anton Katakazi, născut

1) *F. Christin et la princesse Tourkestanov*, Moscova, 1882.
2) F. Wiegel, *op. cit.*, V, p. 131.
3) G. Bezviconi *Eteria*, „Din trecutul nostru", 1935, nr. 25—27.

www.dacoromanica.ro

în 1786, şi pe Alexandru Teodor Negri (1784—1854), arheologul de mai târziu din Odessa,[1]) domnitorul i-a numit postelnic şi spătar, asigurându-i în ţara protectoare grade corespunzătoare — mai înalte. Viitoarea soţie a lui Katakazi, domniţa Ecaterina, s'a născut în 1792 şi era fata lui Ipsilanti din a doua căsătorie, cu Safta Văcărescu, o femeie frumoasă şi energică, care conducea casa ginerelui ei Katakazi în timpul şederii îndelungate la Chişinău. Domniţei i s'a dat numele de Ecaterina, în cinstea mătuşei sale, mama viitorilor domnitori munteni Barbu Ştirbei şi Gheorghe Bibescu; mormântul ei îl găsim la Chişinău, unde Ecaterina Katakazi a murit la 9 Martie 1835.

Când în Basarabia, în urma intrigilor Sturdzeştilor, guvernatorul Hartingh a fost destituit,[2]) iar pe lângă guvernatorul plenipotenţiar, Bahmetev, s'a cerut prezenţa unui guvernator civil, ca să se păstreze principiile autocârmuirii, în urma refuzului de a veni în localitate a grecului Kalagheorghe,[3]) guvernatorul din Ecaterinoslav, în acest post a fost numit la 30 Decembrie 1817 consilierul efectiv de stat Constantin Katakazi, care doar în închipuirea puternicei rubedenii avea ceva comun cu noua regiune. De altfel, Katakazi a rămas, în calitate de ocârmuitor, o figură ştearsă. Wiegel, destul de amabil în *Observaţiile* sale, faţă de acest şef, îi atribue un oarecare rol binefăcător pe vremea ciumei din 1819, dar vorbeşte şi el mai mult de hoardele greceşti care se hrăneau cu lăcomie în casele guvernatorului. „Dictatorul Katakazi" nu era, aşa dar, decât un vers ironic, în plus, al lui Puşkin, care — cu toate desminţirile lui Liprandi — vizita deseori casa

---

1) „Notiţele Societăţii de istorie şi antichităţi din Odessa", 1860, vol. IV, p. 414.

2) G. Bezviconi, *Din vremea lui Al. Sturdza, op. cit.*, p. 18 ş. a.

3) V. Veresaev *(Puşkin în viaţă*, Moscova, 1928, p. 92 şi 94) şi alţi comentatori îl numesc greşit: Karagheorghe.

www.dacoromanica.ro

guvernatorului, ceea ce semnala Gorceakov şi ceea ce putem să desprindem din versurile poetului, din 1821, intitulate: *Sodomul grecesc* (*Jocul* puşkinian). Puşkin a dedicat o altă strofă a acestor versuri hazlii surorii lui Katakazi, Tarsiţa, o fată instruită, dar care nu era nici tânără, nici frumoasă. Poetul a poreclit-o cu multă fineţe: „Genlis a Chişinăului", deoarece în discuţiile ei în favoarea eliberării Grecilor şi în desbateri morale, consacrate educaţiei tineretului, se simţea sentimentalismul dulceag al unei firi nesatisfăcute, specific scrierilor faimoasei contese franceze. Portretele Tarsiţei şi ale guvernatorului le găsim printre desenele chişinăunene ale lui Puşkin.

Rubedeniilor din Petersburg le-a fost greu, în condiţiile din 1821, să-l salveze pe Katakazi de răspunderea pentru evenimentele care au urmat, când s'a declarat că tocmai el, — ocârmuitorul regiunii — „n'a ştiut" nimic despre pregătirea făcută, chiar de cumnaţii săi, la Chişinău, a răscoalei eteriste.[1]) In urma acestor neplăceri, guvernatorul a fost nevoit să trăiască şi mai retras, până la înlocuirea sa din postul de conducere, la 16 August 1825. El a activat în filiala locală a Societăţii biblice, fondată în 1817[2]) şi care număra printre membrii ei pe vlădicii Gavriil, Dimitrie şi Leonte, secondaţi de Inzov, Nedoba, M. Krupenski, Pruncul, Varfolomeu şi Irineu,[3]) dar mai mult se ocupa de treburile familiale, căci mai avea o sumedenie de neamuri înrudite prin mama sa, Elena Thetala, decedată la Chişinău, la 14 Mai 1835, sora lui Meletie, mitropolitul Nicomidiei, şi a Mariei Dimitrie

---

1) G. Bezviconi, *Familia Krupenski, op. cit.*, p. 40.

2) A. Bălţătescu, în „Buletinul Eparhial al Chişinăului", 1872, şi I. Halippa, *Schiţa istorică a învăţământului în Basarabia în prima jumătate a veacului XIX*, „Operele Comisiei savante guberniale a arhivelor din Basarabia", Chişinău, 1902, vol. II, p. 144.

3) M. Alexeev, *Insemnări la „Gavriliada", Puşkin*, ed. Casei Savanţilor din Odessa, 1925, p. 31.

www.dacoromanica.ro

Schina. Astfel, Katakazi, împreună cu Nicolae Vardalah, refugiat din Bucureşti, a fost la 17 Mai 1822 nun la căsătoria vărului său, aga Alexandru Dim. Schina, cu cumnata sa, Maria Ipsilanti, domnişoara de onoare a ţarinei, iar la 28 Iunie a aceluiaşi an,[1]) un alt văr, postelnicul Ioan Schina, a botezat pe fiul guvernatorului, Mihail,[2]) numit aşa în cinstea lui Mihail-Vodă Suţo. O lume întreagă, caracteristică prin specificul ei levantin într'un înţeles bun al cuvântului.[3])

* * *

Toamna şi iarna anului 1820 au început, la Chişinău, sub auspiciile bune. Era cea dintâi perioadă de înflorire a oraşului, care, în noul aşezământ paşnic, s'a desvoltat economiceşte şi s'a înviorat. Aici s'au aşezat boierii înfricoşaţi de răzbunarea Turcilor, dar şi profitorii de războï, cari căutau uitare în sălbătăcia moşiilor îndepărtate dintre Prut şi Nistru. Primitivitatea traiului provincial deschidea porţile unei evoluţii superioare, odată cu înlocuirea îndeletnicirii principale a populaţiei — creşterea vitelor — cu agricultura organizată.

Viaţa se desfăşura într'un ritm accelerat, pe o vreme frumoasă de toamnă. Deodată, la Chişinău au sosit în concediu fraţii Ipsilanti,[4]) cumnaţii guvernatorului; dintre ei, Alexandru, aghiotantul ţarului, era viteazul general de cavalerie, care şi-a pierdut o mână în bătălia dela Dresda, iar Nicolae şi Gheorghe — ofiţeri de gardă. Al patrulea frate, Dimitrie, eroul de mai târziu al luptelor din Moreia, reţinut deocamdată la Kiev ca aghiotant al generalului Raevski, s'a raliat la rebeli mai apoi, trecând prin Chişinău, unde el povestea, la 8 Aprilie, lui

1) Ziarul „Viaţa Basarabiei", 1935, nr, 785, com. de A. Sava.
2) Viitorul guvernator al Kievului (†1891).
3) A. Nekliudov, *Portrete vechi*, Nice, 1933, vol. II.
4) S. Gessen, *op. cit.*, p. 142, 157.

www.dacoromanica.ro

Puşkin nişte zvonuri despre succesele imaginare ale eteriştilor. Intre baluri şi ospăţuri la Chişinău, dar şi la consfătuiri la Sculeni, conspiratorii au pregătit răscoala, care a izbucnit, pe neaşteptate pentru unii, în seara de 22 Februarie 1821. Ipsilanti şi Gheorghe Cantacuzino au trecut Prutul cu paşapoartele cuvenite,[1]) cerând, prin scrisori, scuze generalului Inzov pentru neliniştea pricinuită. Astfel a pornit aventuroasa expediţie pentru salvarea Greciei, Alexandru Ipsilanti promiţând prin manifeste[2]) pedepsirea Turcilor, de o putere uriaşă...

La Iaşi, gospodarul Mihail Suţo, câştigat în favoarea conspiraţiei de ministrul afacerilor străine Iacovache Rizo-Nerulos, a întâmpinat pe eterişti cu onoruri. El nu-şi simţea pământul sub picioare: căsătorit la vârsta de 20 ani cu fata lui Ioan-Vodă Karadja, care îl trimisese la Constantinopol ca reprezentantul său, Suţo s'a văzut primejduit în urma fugii socrului, în Italia. Tânăr foarte frumos, el s'a mai bucurat şi de favorul atotputernicului Helet-Efendi,care l-a ridicat la domnie. Vizirul îl prezenta sultanului ca pe vrăjmaşul lui Karadja, dar Suţo, neîncrezător în milostivenia turcească în împrejurările tulburi ale eteriei, s'a grăbit să scrie împăratului Alexandru şi lui Capodistria, cerând înalta proteguire pentru Moldova — „ţara care în diferite vremuri a datorat mântuirea ei ajutorului şi îndurării ţarului". Mihail-Vodă continua, pe de altă parte, tratativele cu Gheorghe Cantacuzino, locţiitorul lui Ipsilanti. Era de aşteptat sprijinul efectiv al domnitorului şi Ipsilanti a chemat în acest sens pe Moldoveni la ascultare. Pilduitoare i-a fost moartea subită a unchiului său, Alexandru Suţo din Muntenia, care, împotri-

1) Scrisoarea colonelului Pestel, din 3—III—1821. A. Zabloţki-Desiatovski, *op. cit.*, vol. IV, p. 12.

2) Prima proclamaţie tipărită clandestin la Chişinău. I. Rizo-Nerulos, *op. cit.*, p. 290. şi *Rapoarte consulare engleze*, vol. I, p. 448.

www.dacoromanica.ro

vindu-se conspiratorilor, a decedat în Ianuarie 1821, otrăvit — se zice — de doftorul Cristari, deoarece Iordache Olimpiotul, trimis ca să-l omoare, nu îndrăznise să-l împuşte.

Impăratul Rusiei se afla atunci la Leybach, unde perfidul cancelar austriac Metternich îndruma într'un spirit reacţionar congresul diplomaţiei europene. Nu numai Puşkin, în capitolul X al lui *Evghenii Oneghin*[1]), făcea apropierea între evenimentele revoluţionare din Pirinei şi Neapole şi conspiraţia din Chişinău: datorită aceleeaşi analogii, Metternich[2]) a reuşit să obţină dezaprobarea suveranilor faţă de răscoala grecească. Deşi Rusia a proteguit, totdeauna, mişcările eliberatoare ale popoarelor balcanice, totuşi, Alexandru I a refuzat, de data aceasta, să-l primească pe Cantacuzino, trimis de eterişti la Leybach, dispunând ştergerea lui Ipsilanti din efectivele armatei, retragerea consulului rus din Iaşi şi pastrarea strictei neutralităţi ale trupelor din Sud-Vestul Rusiei, comandate de Wittgenstein. Ambasadorul Stroganov a fost însărcinat să aducă la cunoştinţa Porţii dezaprobarea acţiunii greceşti de către ţar şi măsurile luate în consecinţă, iar consulul rus din Iaşi a transmis la sfârşitul lunii Martie, mitropolitului Veniamin Kostaki, afurisenia rebelilor de către patriarhul Grigorie din Constantinopol[3]). Răzbunarea Musulmanilor ai fanaticului Mahmud al II-lea a lovit, puţin mai târziu, pe bătrânul patriarh, omorît, în chip sălbatec împreună cu trei arhierei, cam în aceeaşi vreme cu fraţii Callimachi, Moruzi, cu Mihail Mano, Gheorghe Mavrocordat şi mii de creştini nevinovaţi, predecesori ai populaţiei măcelărite din Moreia şi din Arhipelag...

Puşkin a descris amănunţit, în epistola lui V. L. Da-

---

1) B Tomaşevski, „Moştenirea Literară", 1934, nr. 16—18, p. 382, şi S. Obrucev, „Vremennik", 1935, vol. IV—V, p. 497.
2) G Gervinus, *Histoire du XIX siècle*, 1866, vol. XII, 28—29.
3) C. Erbiceanu, *op. cit.*, p. 113 ş. a.

www.dacoromanica.ro

vîdov, desfăşurarea evenimentelor: mare a fost mirarea sa, la vestea omorîrii a şapte Turci, aduşi la Iaşi în faţa „generalului european“ — Ipsilanti. Lupta pentru libertate şi chipul eroic al tânărului conducător inspirau poetului simpatie şi încredere, încât el se temea de pumnalul unui trădător, bănuind chiar pe bătrânul Ali, paşă de Ianina. Intrebarea principală era: ce-o să facă Rusia? — Puşkin protesta mai târziu, împotriva zvonurilor, care-l prezentau vrăjmaş eliberării Greciei.

„Seara, — nota poetul la 2 Aprilie 1821, în jurnalul său chişinăunean, — am petrecut la H. G.[1]) Delicioasă grecoaică. Am vorbit despre Alexandru Ipsilanti; în mijlocul celor cinci Greci, numai eu vorbeam ca un grec: toţi erau desnădăjduiţi de reuşita întreprinderii eteriei. Sunt ferm convins, că Grecia va triumfa şi cei 2.500.000 Turci vor lăsa, ţara înfloritoare a Eladei, moştenitorilor legitimi ai lui Homer şi Temistocle. Am aflat, cu mare părere de rău, că Vladimirescu n'are alte calităţi decât o vitejie neobişnuită; — vitejie destulă are şi Ipsilanti“.

Puşkin nesocotea doar faptul, că pe mulţi din aşa zişii „Greci“, propriu zis însă fruntaşi băştinaşi, succesele lui Ipsilanti nici nu îi bucurau. Plină de însufleţire a fost poezia sa: *Răscoală-te, Grecie, răscoală-te!* Printre ciornele de scrieri mai găsim şi alte versuri: *Nu plânge, vitează fiică a Greciei, el a căzut ca un erou...* In schimb, poetul zugrăvea altfel pe numeroşii eterişti pribegiţi în Basarabia şi la Odessa, în urma eşecului lui Ipsilanti[2]):

„...de Constantinople—un tas de gueux timides, voleurs et vagabonds qui n'ont pu même soutenir le premier feu

1) Hélène Ghika.
2) Ciorna acestei scrisori, adresată probabil aceluiaşi Davîdov, comentatorii o aşează între Iunie 1823—Iulie 1824, din Chişinău, ori din Odessa. Fiind vorba de „Francezii cari se află aici“, scrisoarea e scrisă din Odessa, *după* August 1823.

www.dacoromanica.ro

de la mauvaise mousqueterie turque, formerait une singulière troupe dans l'armée du Comte Vittgenstein. Quant à ce qui regarde les officiers, ils sont pires que les soldats. Nous avons vu ces nouveaux Léonidas dans les rues d'Odessa et de Kichenev — plusieurs nous sont personnellement connus, nous certifions leur complète nullité — ils ont trouvé l'art d'être insipide, même au moment où leur conversation devait intéresser tout européen — aucune idée de l'art militaire, nul point d'honneur, nul enthousiasme — les français et les russes qui se trouvent ici — leur marquent un mépris dont ils ne sont que trop dignes, ils supportent tout même les coups de bâton avec un sang-froid digne de Thémistocle. Je ne suis ni un barbare ni un apôtre de l'Alcoran, la cause de la Grèce m'intéresse vivement, c'est pour cela même que je m'indigne en voyant ces misérables revêtus du ministère sacré de défenseurs de la liberté"...

Această perioadă a vieţii lui Puşkin era apoteoza filoelenismului byronian, dar nuanţat printr'un specific autohton. Ipsilanti, amintit în *Eveghenii Oneghin* şi în alte scrieri, ceda în faţa lui Iordache Olimpiotul, eroul unui concept de proporţii mari:

„Doi arnăuţi vor să omoare pe A. I (psilanti). Iordache îi ucide. Dimineaţa Iordache face cunoscut arnăuţilor fuga lui. El preia comanda şi se îndreaptă în munţi, urmat de Turci, Secu."

Găsim, în continuare, următoarele versuri:

Câmpii şi munţi cuprinde noaptea,
In codru sub a copacilor boltă
Ipsilanti a aţipit.

Un alt concept ne aminteşte nuvela Kirdjali:

„Kirdjali. Emigranţii. Stânca.[1]) Bătălia dela Sculeni. Cantacuzino. Bătălia. Arnăuţii la Chişinău."

1) Moşia lui Rosetti-Roznovanu, de pe malul drept al Prutului, în faţa Sculenilor.

www.dacoromanica.ro

Puşkin[1]) a mai scris nişte însemnări:[2])

Note sur la révolution d'Ipsylanti

„Le hospodar Ipsylanti trahit la cause de l'Ethérie et fut cause de la mort de Riga, etc...

„Son fils Alexandre fut éthériste (probablement du choix de Capo-d'Istria et de l'aveu de l'empereur); ses frères, Kan(takuzin), Kondagoni, Sofianos, Mano, Michel Suzzo fut reçu éthériste en 1820; Alexandre Suzzo, hospodar de Valachie, apprit le secret de l'éthérie par son secrétaire (Valetto) qui se laissa pénétrer ou gagner en devenant son gendre. Alexandre Ipsylanti en janvier 1821 envoya un certain Aristide en Servie avec un traité d'Alliance offensive et défensive entre cette province et lui, général des armées de la Grèce. Aristide fut saisi par Alexandre Suzzo, ses papiers et sa tête furent envoyés à Constantinople — cela fit que les plans furent changés (tout) de suite. Michel Suzzo écrivit à Kichéneff. On empoisonna Alexandre Suzzo et Ipsylanti passa à la tête de quelques arnautes et proclama la révolution.

„Les capitans sont des indépendants — corsaires, brigands ou employés turcs revêtus d'un certain pouvoir. Tels furent Lampro[3]) etc. et en dernier lieu Farmaki, Ior-

---

1) V. Selınov, *Puşkın şi răscoala grecească, Puşkin*, ed. Case Savanţilor din Odessa, 1926, vol. II, p. 5—31; *Comentarıule la fragmente dın jurnalul răscoalei greceşti, Puşkın şı contemporanii săı*, vol, 38—39. p. 63—70; *Dın ıstorıcul luptei de elıberare naţională a Grecilor şı a Românılor la începutul sec. XIX*, „Noul Răsărit", Moscova, nr. 20—21. N. Izmailov, *Poemul luı Puşkın despre eterıştı, op. cıt.*, p. 339 şi urm. B. Tomaşevskı, „Moştenırea Literară", 1934, nr. 16—18, p. 316, ed. „Academıa", vol. II, p. 399 şi 584, şi ed. de Stat, 1936, vol. I, p. 554. N. Svırın, *Puşkın şı răscoala grecească*, „Znamıa", 1935, nr. 11.

2) *Opere*, ed. I, Oksman, vol. VI, p. 15.

3) La moartea lui Puşkın, în zıarul parisian „Temps" a apărut un articol, semnat de: *G. Lam*, — se spunea — un prieten din Chışinău al poetului, N. Venevıtinov a precizat, fără motive convıngătoare, că necrologul ar fi fost scris de Fournier, prietenul lui Puşkin din Odessa. Realitatea este că autorul articolului a fost un prieten dın Chişinău al

www.dacoromanica.ro

daki Olimpiotti, Kalakotroni, Kondagoni, Anastas etc. Iordaki Olimpiotti fut dans l'armée d'Ipsylanti. Ils se retirèrent ensemble vers les frontières de la Hongrie. Alexandre Ipsylanti menacé d'assassinat s'enfuit d'après son avis et fulmina sa proclamation. Iordaki à la tête de 800 hommes combattit 5 fois l'armée turque, et s'enferma enfin dans le monastère (de Sekou). Trahi..., entouré des turcs, il mit le feu à sa poudre et sauta.

„Farmaki, capitan, éthériste, fut envoyé de la Morée à Ipsylanti, se battit en brave et se rendit à cette dernière affaire. Decapité a Constantinople".

Aceste note sunt scrise de Puşkin, probabil, în legătură cu acelaşi poem închinat lui Iordache Olimpiotul, pe când în jurnalul poetului aflăm, la 9 Mai 1821, următoarele rânduri:

„Acum trei zile am scris prinţului Ipsilanti, printr'un tânăr francez care pleacă în oştirea grecească. Ieri am fost la prinţul Suţo".

L. Maikov[1]) credea că poezia *Războiul* a fost scrisă şi ea cu ocazia sfinţirii steagurilor oştirii lui Ipsilanti la Iaşi. S'a stabilit, mai în urmă, data scrierii acestor versuri: 29 Noembrie 1821[2]), ceea ce exclude prima ipoteză; ele nu oglindeau decât zvonurile care circulau insistent, în Chişinău către toamna anului 1821, despre intervenţia Rusiei în favoarea Grecilor. Puşkin, rugând pe Serghei Turghenev, în scrisoarea din 21 August, să-l scoată din exil, adăuga: „dar dacă este nădejde că va izbucni un război,

---

poetului, Gheorghe Dim. Lampo (1791—1866), un grec cult, originar din Rendina şi aşezat în cele din urmă la moşia sa Şofrâncani, din judeţul Bălţi, numită mai târziu Şofrâncani-Lambu. Preţioasa bibliotecă a cărturarului Lampo a ars la nepoţii săi, Stremiadi. Com. de Natalia Vişniakov, nepoata căminarului D. I. Ciolacoglu (1797—1867), din Şofrâncani. G. Bezviconi, *Boierimea*, *op. cit.*, vol. II, p. 187.

1) *Op. cit.*, p. 119—120

2) Ed. Academiei, 1912, vol. III, p. 79.

www.dacoromanica.ro

lăsaţi-mă, în numele lui Hristos, în Basarabia". In aşteptarea desfăşurării evenimentelor, el învăţa turceşte[1]).

Războiul l-a atras, întotdeauna, pe poet[2]), care abia sosit pe câmpul de luptă, s'a şi aruncat la 14 Iunie 1829, în Caucaz, în vâlva bătăliei. In Basarabia nu s'a ajuns aşa de departe, încât Alexandru Turghenev numea poezia menţionată: *Aşteptarea războiului*[3]). In August 1821, s'a răspândit ştirea, că Puşkin a fugit la rebelii greci, ceea ce preocupa pe F. Tiutcev[4]) şi M. Pogodin, care transmitea vestea lui V. Korniliev.[5]) Sbuciumul tineresc al poetului trezea — după mărturia lui Liprandi — admiraţia sa faţă de fapte de arme, ceea ce se observă şi în epilogul poemului *Prizonierul din Caucaz,* deşi poetul osândea chiar în această perioadă a vieţii — „răul minunilor războinice" ale lui Napoleon, iar mai târziu, în anii maturităţii, n'a fost cântăreţul războiului[6]). Poezia *Războiul* a apărut într'o antologie, în 1822, fără semnătură şi sub titlul de *Visul unui ostaş.*

„*Visul unui ostaş* — scria autorul la 30 Ianuarie 1823, fratelui său, — a îngândurat pe ostaşul care slujeşte în colegiul de externe şi se află în prezent în cancelaria basarabeană"...

Zvonurile despre apropiata ciocnire dintre Ruşi şi Turci s'au menţinut încă vreme îndelungată, încât ofiţerul Lughinin[7]) înregistra la 3 Iunie 1822, în jurnalul său din Chişinău, nişte discuţii ale căpitanului Mettlercampf, care credea că războiul va izbucni în August:

---

1) B. Tomaşevski, *Din manuscrisele lui Puşkin,* „Moştenirea Literară", 1934, nr. 16—18, p. 273.
2) N. Lerner, *Operele* lui Puşkin, ed. Vengherov, vol. II, p. 186.
3) Scrisoarea din 24-XI-1822; ed. Academiei, 1912, vol. III, p. 152.
4) V. Brüsov, *Letopiseţul vieţii lui Tiutcev,* „Arhiva Rusă", 1903, vol. III, p. 486.
5) N. Barsukov, *Viaţa şi operele lui Pogodin,* vol. I. p. 109.
6) S. Aşevski, *Puşkin şi războiul,* „Mir Bojii", 1899, nr. 6, part. II, p. 14—20.
7) *Op.cit.*, p. 670.

www.dacoromanica.ro

„Cu trei coloane vom trece peste Prut. Turcii se vor retrage şi nu vor încerca să ne oprească decât dincolo de Dunăre; baza operativă a noastră are să fie râul Prut şi cetăţile Hotin, Ismail, Chilia. Pătrunzând mai departe, ne vom abate, poate, şi în Egipt."

Este interesant, în această privinţă, corespondenţa generalului Kiseliov,[1]) sau cea a mitropolitului Veniamin al Moldovei, pribegit din pricina urgiei turceşti în satul Colincăuţi din Basarabia. Spătarul Şerban Kostaki-Negel, fratele mitropolitului, precum şi poetul C. Konaki, Iordache Rosetti-Roznovanu, dar mai ales spătarul Iordache Bucşănescu[2]) din Iaşi, descriau lui Veniamin evenimentele răzmiriţei.[3]) Mitropolitul a obţinut, de frica Turcilor, aprobarea ministrului cultelor Goliţîn, ca să plece la Petersburg, dar Bucşănescu l-a liniştit la 8 Decembrie 1822, spunându-i să stea la Colincăuţi fără grijă, deoarece Turcii nu vor năvăli în Basarabia...[4])

* * *

Insufleţirea lui Puşkin, deşi contestată întru câtva de Weltman, dar reală cel puţin la început, nu corespundea unor succese greceşti. Clarificarea atitudinii Rusiei a schimbat brusc situaţia eteriştilor. Ipsilanti pierdea în zadar un timp preţios la Iaşi, distribuind demnităţi. Nu trecuse multă vreme dela depunerea jurământului solemn la mitropolie şi-l vedem pe domnitor şi pe boierii mai înstăriţi luând calea bejaniei înspre Basarabia, iar pe alţii refugiindu-se în Bucovina,[5]) unde ei proectau să facă din patria lor o

---

1) A. Zabloţki-Desiatovski, *op. cit.*, p. 148—154 ş. a. (5 Iunie 1821-Februarie 1822). Kiseliov simpatiza răscoala greacă; N. Drujinin, *Privirile sociale-politice ale lui P. D. Kiseliov*, „Problemele Istoriei", Moscova, 1946, nr. 2-3, p. 43.
2) G. Bezviconi, *Boierimea, op. cit.*, vol. II, p. 21.
3) C. Ebriceanu, *op. cit.*, comp. indice, p. XIV şi urm.
4) *Ibidem*, p. 245,
5) R. Rosetti, *Amintiri, op. cit.*, vol. I, p. 81 şi urm.

www.dacoromanica.ro

provincie autonomă rusă. Bejănarii din Chişinău îl vedeau pe Iordache Rosetti-Roznovanu, ca pe viitorul gospodar al Moldovei, încât pe prea puţini Moldoveni îi preocupa izbânda lui Ipsilanti. Un început de proect de constituţie a rămas în arhivă, privilegiile statornicindu-se doar în urma convenţiei dela Akkerman din 1826. Epoca modernă s'a început, în Principatele Dunărene, numai cu trei ani mai târziu, sub ocârmuirea luminatului general Pavel Kiseliov, când noul aşezământ economic a inaugurat desvoltarea vieţii locale.

Deocamdată, însă, prin cătunele Moldovei rătăceau răsculaţii, dobândindu-şi mijloace de trai, ca şi Turcii, prin jaf. Focul a ajuns în Martie la sate, în Aprilie — la conacurile boierimii pribegite. Eteriştii concurau în sălbătăcie cu Turcii. Liprandi[1]) şi F. G. Laurençon[2]) descriu pe partizanii lui Ipsilanti: Vasile Karavia, grec din Nejin, destul de inteligent, fost ostaş rusesc, apoi buluc-başa al lui Karadja, sălbatec, cu ochii roşii, beţiv, apreciat de Ipsilanti pentru faptul c'a măcelărit 60 de familii paşnice de Turci, la Galaţi; Pendadeca, de aceeaşi obârşie, polcovnic eterist, numit guvernator la Iaşi; Constantin Duca, albanez şiret, agent al lui Ali-Paşa; Grigore Rizo, trimis la Botoşani; Iordache Olimpiotul, mic, slab, fără înfăţişare, faţă distinsă; căpitanul Farmaki, haiduc impunător, luptător din anii 1806—1812, plin de răni... Aceşti şefi ai mişcării eteriste alarmau şi mai mult populaţia, încât chiar boierinaşii, rămaşi din sărăcie la faţa locului, au cerut, prin vornicul Teodor Balş, sprijinul paşei din Brăila. Dar iată câteva note ale lui Puşkin despre unul din aceşti „căpitani": [3])

---

1) S Gessen, *op. cit.*, p. 222.

2) N, Iorga, *Istoria Românilor prin călători*, Bucureşti, 192 8, vol. III, p. 134.

3) Opere, red. I. Oksman, vol, VI, p 17.

www.dacoromanica.ro

Note sur Penda-Déka

„Penda-Déka fut élevé à Moscou — en 1817 il servit de truchement à un évêque grec refugié, et fut remarqué de l'empereur et de Capo-d'Istria. Lors du massacre de Galatz il s'y trouva. Deux cents grecs assassinèrent 150 turcs, 60 de ces derniers furent brûlés dans une maison où ils s'étaient refugiés. Penda-Déka vint quelques jours après à Ibrahil comme espion. — Il se présenta chez le Pacha et fuma avec lui comme sujet russe. Il rejoignit Ipsylanti à Tergovitch: celui-ci l'envoya calmer les troubles de Yassy — il y trouva les grecs vexés par les boyards; sa présence d'esprit et sa fermeté les sauvèrent. Il prit de munitions pour 1.500 h. tandis qu'il n'en avait que 300. Pendant 2 mois il fut prince de Moldavie. Kantakuzin arriva et prit le commandement. On se retira vers Stinka. Kantakuzin envoya Penda-Déka reconnaître les ennemis; l'avis de Penda-Déka fut de se ortifier à Barda (1-re station vers Yassy). Kantakuzin se retira à Skoulian et demanda que Penda-Déka fit son entrée dans la quarantaine. Penda-Déka accepta. Penda-Déka nomma son second Papas-Oglou — arnaute.

„Il n'y a pas de doute que le prince Ipsylanti ent pu prendre Ibrahil et Jourja. Les turcs fuyaient de toute part croyant voir les russes à leur trousses. A Bucharest les députés bulgares (entre autre Capigi-bachi) proposère à Ipsylanti d'insurger tout leur pays — il n'osa!

„Le massacre de Galatz fut ordonné par A. Ipsylanti en cas que les turcs ne voulûssent pas rendre les armes."

* * *

In Martie, în Muntenia s'a răsculat un aliat al lui Ipsilanti, Tudor Vladimirescu, şeful pandurilor în slujba rusească pe vremea războiului Dunărean,[1]) care, odinioară,

1) A, Weltman, *op. cit*, p. 116.

www.dacoromanica.ro

vizitase Chişinăul. Vladimirescu n'a făcut să tresară poporul întreg; ordinea de lucruri intenţionată — constituţională, ce i se atribue, s'ar datora — după cum o spune N. Iorga — unor intelectuali de seama lui Poteca, pe când oastea naţională s'a înfiinţat numai pe timpul generalului Kiseliov. Firul conspirativ îl lega pe Vladimirescu, prin porucicul Dimifrie Macedonski şi Iordache Olimpiotul, cu Ipsilanti şi chiar cu fruntaşii bucureşteni.[1]) El a pornit, totuşi, o mişcare populară, mai mult împotriva asupritorilor ciocoilor greci, încât scurtă vreme după ocuparea Bucureştilor, neînţelegându-se cu Ipsilanti, „domnul Tudor" a fost omorît.[2])

Puşkin se interesa de cântecele care deplângeau moartea lui Tudor Vladimirescu şi a lui Bim-başa-Sava[3]), care a pregătit, în 1821, răscoala Bulgarilor, pe care n'a ştiut s'o folosească Ipsilanti. Sava a trecut, după bătălia dela Drăgăşani, la Turci, cari l-au omorît. Combatanţii lor, refugiaţi mai târziu la Chişinău şi Odessa, povesteau toate aceste isprăvi, mai cu seamă Duca, care cunoştea câteva limbi şi ştia să povestească lui Puşkin şi lui Liprandi, numeroase tradiţii din Balcani. Dar, soarta majorităţii eteriştilor n'a fost nici ea mai norocoasă decât cea a lui Tudor Vladimirescu: sdrobiţi, în Iunie, la Drăgăşani, apoi — la Sculeni şi la mănăstirea Secu, ei au scăpat de furia Turcilor, adăpostindu-se dincolo de Prut, câţiva trecând în Austria, unde Ipsilanti însuşi a fost întemniţat la Muncaci. I s'a redat libertatea abia şase ani mai târziu, în urma

1) M. Romanescu, *op. cit.*, p. 8: o mafie a boierimii româno-greceşti, adevărat pact de familie al rudeniilor dinspre mamă ale lui Ipsilanti, cari au vrut să uzurpeze puterea şi să îndrumeze răscoala lui Tudor în favoarea lor...

2) Din contemporani, scrie interesante note I. Iakovenko; vezi rezumatul în „Neamul Românesc Literar", 1908, nr. 8, p. 499 şi urm.; comp. şi: A. Oţetea, *Tudor Vladimirescu*, Bucureşti, 1945.

3) I. Liprandi. *op cit.*, p. 221, aminteşte cântecele: *Pom, pom, pom, pomieri, pom,* şi *Frunza verde, şalala, Sava Bim-başa.*

www.dacoromanica.ro

intervenţiei ruseşti, dar luptătorul pentru libertate n'a mai trăit decât câteva luni.

Puşkin a zugrăvit în colori vii, în nuvela *Kirdjali*, scrisă în 1834, epilogul răscoalei: lupta dela Sculeni, — aceste pagini prezentând un interes istoric, având la bază însemnările culese dela participanţii bătăliei şi martorii oculari [1]):

„Singurul Alexandru Ipsilanti era un pui de viteaz, dar nu avea prieteni trebuitori pentru acel lucru, de care se apucase aşa de fierbinte şi aşa de neprevăzător. Ipsilanti nu ştia să se înţeleagă cu oamenii, pe cari trebuia să-i conducă. Ei nu aveau faţă de dânsul nici cuviinţă, nici încredere.

„După nenorocita bătălie, în care pieri floarea tineretului grec, Iordache Olimpiotul îl sfătui să-şi ia tălpăşiţa şi îi luă el locul. Ipsilanti o şterse înspre graniţele Austriei şi trimise, de acolo, afurisenia sa asupra oamenilor, pe cari-i numea vânzători, fricoşi şi nevolnici. Aceşti nevolnici haini şi fricoşi, în mare parte pieriră între zidurile mănăstirii Secu, ori pe malurile Prutului, apărându-se desnădăjduit împotriva vrăjmaşului înzecit mai tare.

„Kirdjali se afla în rândurile cetei lui Gheorghe Cantacuzino, despre care putem rosti aceleaşi ce s'au spus despre Ipsilanti. In ajunul ciocnirii dela Sculeni, Cantacuzino ceru voie conducătorilor ruşi să intre în carantina noastră. Detaşamentul rămăsese fără căpitan, dar Kirdjali, Sofianos, Condagoni şi alţii nu simţeau nevoia niciunei căpetenii.

„Bătălia dela Sculeni, după cât ştim, nu este descrisă de nimeni în tot mişcătorul ei adevăr. Inchipuiţi-vă şapte sute de Arnăuţi, Albaneji, Greci, Bulgari şi tot soiul de strânsuri, fără nicio pricepere în meşteşugul armelor şi

1) Comp. descrierea bătăliei, în scrisorile lui Iordache Rosetti-Raznovanu ş. a. (C. Erbiceanu, *op. cit.*, p. 137 ş. a.)

www.dacoromanica.ro

cari dădeau bir cu fugiţii în faţa a cincisprezece mii de călăraşi turci. Această ceată se gnăzdi la malul Prutului, aşeză înainte două tunuri mititele, găbjite la Iaşi, în curtea domnitorului, şi din care se întâmpla de se trăgea în timpul ospăţurilor aniversare. Turcii ar fi fost bucuroşi să puie în mişcare armele de foc, dar nu îndrăzneau fără îngăduirea comandantului rusesc: plumbii, fără îndoială, ar fi trecut şi pe malul nostru. Căpeteniei carantinei (răposat acum),[1]) vreme de patruzeci de ani în slujba cătănească, dar care dela naştere n'auzise şueratul gloanţelor, i-a fost menit să le audă acum. Câteva din ele sbârnâiră pe lângă cinstitele dumisale urechi. Bătrânelul se mânie peste măsură şi ocărî pentru asta pe maiorul regimentului de vânători Ohotski, care se afla pe lângă carantină. Maiorul, neştiind ce să facă, dădu fuga la râu, după care dârlogeau caii delibaşii, — şi îi ameninţă cu degetul. Delibaşii, vâzând asta, se întoarseră şi o tuliră la fugă, iar pe urmele lor şi toată armia turcească. Maiorul, care ameninţase cu degetul, se numea Horjevski.[2]) Nu ştiu ce s'a făcut cu el.

„A doua zi, Turcii îşi făcură fasonul şi atacară pe eterişti. Dar cum nu cutezau să folosească nici plumbi, nici obuze, ei se hotărîră, în contra tabietului lor, să facă faţă cu armele albe. Bătălia a fost cruntă. Se spintecau cu iataganele. De partea Turcilor se văzură suliţe, până atunci inexistente; aceste suliţe erau ruseşti: Nekrasovţii se războiau în rândurile lor. Eteriştii puteau, în urma încuviinţării împăratului nostru, să treacă Prutul şi să se adăpostească în carantina noastră. Ei începură să vină. Condagoni şi Sofianos rămaseră ultimii pe malul turcesc. Kirdjali, rănit în ajun, zăcea de-acum în carantină. Sofi-

---

1) S. F. Navroţki (F. Wiegel, *op. cit*, VI, p. 130).
2) Karcevski.

www.dacoromanica.ro

anos fu ucis. Condagoni, un bărbat peste măsură de gras, fu străpuns cu o suliță în burduhan. Cu o mână el ridică sabia, cu cealaltă se apucă de suliță, o vârî mai adânc într'însul și în felul acesta putu să ajungă cu sabia pe omorîtorul său, împreună cu care se prăvăli.

„Totul fu isprăvit, Turcii rămaseră învingători. Moldova era curățată. Aproape șase sute de Arnăuți se vânturară prin Basarabia"...

Prădăciunile, jafurile de tot felul și chiar omorurile săvârșite de eteriști fuseseră destul de groaznice, dar cele săvârșite de oastea sultanului, venită ca să restabilească ordinea în „credincioasa raia", le-au întrecut înzecit, cu toate ordinele oficiale din Stambul „ca nu cumva să se supere întru nimica pe locuitorii credincioasei raiele". Nu trecea noapte, în Iași, fără siluiri de femei, de fete, de băieți, de bărbați, fără focuri, fără jafuri, — povestesc bătrânii[1]). Turcii răpeau femei și fete chiar dela supușii străini. Când au plecat din Iași, au aruncat în puțuri, după ce le-au ucis, o parte din femeile răpite și cu care trăiau, mai cu seamă cele îngreunate; se zice că peste o sută ar fi pierit astfel. Această ocupare de ceva mai mult de un an a Turcilor ar fi costat Moldova, afară de furnituri în natură, peste 15.000 pungi de bani,[2]) Focul cel mare dela 19 August 1822, pus fără îndoială de Turci, a mistuit la Iași peste 4000 de case, 12 biserici pravoslavnice, biserica armenească și șase sinagogi...

Nu era pentru prima oară, când Turcii și-au dat pe față cruzimea lor, încât prevăzând rezultatele nesăbuitei expediții a lui Alexandru Ipsilanti, acei din Moldoveni și Munteni cari aveau mijloace, au urmat în grabă pilda lui Mihail-Vodă Suțo, pribegind la Chișinău. Eteria a creat,

1) R. Rosetti, *Amintiri*, vol. I, p. 121 și urm.
2) O pungă—500 lei san 400 franci aur.

www.dacoromanica.ro

astfel, o epocă strălucită a vieţii basarabene. Majoritatea marilor boieri s'a aşezat în capitala regiunii, asigurată de vitregia vremurilor şi, totuşi, apropiată de teatrul desfăşurării evenimentelor, la adăpostul moşiilor care sub noua oblăduire rusească produceau hrană îmbelşugată, refugiaţii simţindu-se aici mai potrivit, decât în Odessa cosmopolită şi cu o viaţă prea costisitoare.[1])

Infăţişarea Chişinăului s'a schimbat brusc. In loc de 20.000 de locuitori pe suprafaţa a patru kilometri pătraţi, se frământau 50.000 de cetăţeni proaspeţi veniţi — povesteşte în amintirile sale Weltman, care mai descrie întâmplările eteriei în nuvela *Radoi*. Oraşul se asemăna cu o adunare de popor, venit la hram, ori la iarmaroc, când călătorii se aşează după cum vine, familii întregi într'o cameră. Nu numai Chişinăul s'a umplut de bejănari: întreaga populaţie a Basarabiei s'a dublat cel puţin, iar capitala regiunii a ajuns un basin în care se scăldau prinţii şi boierii din Constantinopol şi din Principate. In fiecare casă cu douătrei odăi locuiau proprietarii luxoaselor palate din Iaşi şi Bucureşti. Mai înainte era plăcut să trăieşti la Chişinău, — adaugă Weltman — dar cele din trecut păreau zile comune faţă de vremurile nouă. Deodată-a devenit foarte vesel, chiar până la oboseală. Cunoştinţe nouă la orice pas. Vitrinele, chiar la dughene mici, au devenit cadru pentru feţe de femei: ochii negri ai acestor portrete vii priveau purtând un surâs continuu. Liprandi semnalează şi el, mulţimea distracţiilor pentru Puşkin.

La toate colţurile străzilor fierbeau discuţii despre treburile răzmiriţei. Participarea era intensă. Veştile sburau ca scânteia prin societatea chişinăuneană. Cealmalele prinţilor şi căciulile boierilor se înălţau deasupra trăsurilor vieneze, trecând din casă în casă, ducând stafetele

1) F. Wiegel, *op. cit.*, VI, p. 98.

www.dacoromanica.ro

de peste graniță. Orice zvon privitor la izbânzile grecești era demn de crezare și de comentarii exagerate. Părerile se împărțeau, unii bucurându-se de succesele Grecilor, alții blestemând pe tulburătorii pașnicului trai din Principate. Unii din Moldoveni preferau ca succesul să revină Turcilor și se bucurau când fanarioților li se tăiau capetele, bănuind în toți aceștia pe viitorii candidați la domnie. Liprandi, a cărui misiune era supravegherea refugiaților basarabeni, a descris cu dărnicie de amănunte acestă lume.

Printre primii, s'a oprit la Chișinău, în trecere spre capitalele Rusiei, Mihail Suțo (†1864), gospodarul Moldovei. Liprandi considera greșit, că el n'a participat la conspirația eteristă și numai împrejurările l-au silit să întâmpine cu prietenie pe Ipsilanti și Cantacuzino. Luat prin surprindere, deoarece chiar garda sa, alcătuită din arnăuți, a trecut de partea răsculaților, Suțo deși lăsat la domnie, îndată cu știrea dezaprobării acțiunii lui Ipsilanti de către Ruși, și-a scris — la 29 Martie — pitacul de retragere[1]) și, cerând încuviințarea consulului rus Andrei Pizani, și-a trecut familia peste Prut, confirmând, astfel, semnalul de alarmă întregii emigrări, dat, cu câteva zile înainte, de Iordache Rosetti-Roznovanu,[2]) Domnitorul s'a dus, apoi, în Italia: el a fost reținut vreo patru ani în Austria, a ajuns cu timpul ministru plenipotențiar al Greciei la Paris și la Petersburg.

Pușkin nota la 24 Noembrie 1833, în jurnalul său, ciudata întâlnire la Petersburg, la contele Ficquelmont, ambasadorul Austriei, cu un om în vârstă de vreo 45 ani, cu mustăți, puțin cărunt. După înfățișare, părea a fi un grec, încât poetul a înțeles, că era un prieten al său din Chișinău. Era Suțo, fostul domnitor al Moldovei, atunci — plenipotențiarul grec la Paris. El și-a adus aminte cum

1) C. Erbiceanu, *op. cit.*, p. 110 ș. a.
2) 19 Martie 1821, *ibidem*, p. 107.

www.dacoromanica.ro

Puşkin l-a vizitat, în 1821 la Chişinău, împreună cu colonelul Pestel. Poetul i-a povestit cum l-a înşelat Pestel şi a trădat eteria, prezentând-o ca o ramificaţie a carbonarismului. Suţo n'a putut să-şi ascundă mirarea: fineţea fanariotului a fost învinsă de şiretenia ofiţerului, ceea ce i-a ofensat amorul propriu.

Lt.-colonelul Pestel (1792—1826), faimosul „decarbist", aghiotantul comandantului armatei a II-a Wittgenstein, a fost trimis de şeful statului-major Kiseliov să culeagă datele cu privire la mişcarea eteriei; Gorceakov, prietenul lui Puşkin, a primit aceeaşi misiune din partea comandantului diviziei a XVI-a din Chişinău. Cunoaştem rapoartele şi scrisorile lui Pestel[1]) din prima jumătate a lunii Martie 1821, defavorabile cauzei greceşti; el a fost înaintat în urma acestei anchete, colonel, comandant al regimentului Viatski, recunoscând trei ani mai târziu, faţă de lt.-colonelul Poggio, posibilitatea unei intervenţii în favoarea Grecilor, numai în cazul nemulţumirii cetăţenilor faţă de guvernul provizoriu, — aceasta servind drept distragere opiniei publice. In jurnalul lui Puşkin, din 9 Aprilie 1821, găsim note de admiraţie faţă de inteligenţa originală a lui Pestel. La Chişinău, poetul a prezentat pe viitorul „decabrist" lui Suţo; poate, acelaşi Pestel i-a inspirat tipul eroului din *Dama de pică*.[2])

* * *

Chiar după plecarea lui Mihail Suţo din Chişinău, numeroşi membri ai familiei sale au rămas în capitala Basarabiei. Intre ei trona tatăl domnitorului, beizadeaua Grigore (1763—1836), fiul lui Mihail-Vodă cel Bătrân. El s'a căsătorit în 1785 cu Safta Dudescu, care strângea în jurul ei, la Chişinău, pe numeroşii lor copii: Constantin-

1) A. Zabloţki-Destiatovski, *op. cit.*, vol. IV, p. 10.
2) M. Ţeitlin, *Decabriştii*, 1933.

www.dacoromanica.ro

postelnicul, însurat cu bogata Roxandra Racoviţă; Nicolae (1787—1852), logofăt şi împuternicit al fratelui său Mihail la Constantinopol, refugiat la început în Odessa, împreună cu soţia sa, Roxandra Nenciulescu, fata visternicului Munteniei, o femeie în vârstă de vreo 27 ani, frumoasă şi inteligentă; Ioan, poreclit mai târziu „Fra Diavolo“, cel mai tânăr din fraţi, îmbrăcat europeneşte în calitate de şambelan al ducelui de Lucca, un om cum se cade, crescut în Occident, dar mai simplu decât fraţii săi; Sevastiţa, o femeie de o modestie exagerată, căsătorită cu postelnicul Ioan Schina; şi frumoasa Rallu, măritată mai apoi în satul Pârjolteni din ţinutul Orheiului, cu viitorul colonel Sallos, fiul unui moşier băştinaş.[1]) Fraţii Suţo, dar mai ales cumnatul lor postelnicul Schina, erau foarte instruiţi şi vorbeau frumos franţuzeşte. Nicolae organiza petreceri, pe când Constantin trăia mai retras, din pricina soţiei sale, o femeie nu prea prezentabilă, ceea ce nu i-a împiedecat să se amorezeze de Petrache Mavrogheni; Puşkin închină în versurile *Jocului* o strofă nedescifrată, declaraţiei de dragoste, ce-o face această cucoană şchioapă — „în faţa Europei întregi“, lui Mavrogheni, amintind că soţul şi-a umflat buzunarele în familia ei.

Cât priveşte pe Ioan Schina, se crede că tatăl său, hatmanul Dimitrie (1750—1842), a murit la Chişinău; n'am găsit însă, în cimitirul Central, decât mormântul lui Ioan *Gheorghios* Schina, banul Moldovei, originar din Bizanţ, mort la 17 Ianuarie 1826, identic — după afirmaţiile urmaşilor săi — cu cumnatul lui Mihail Suţo,[2]) ceea ce nu

---

1) G. Bezviconi, *Boierimea, op. cit.*, vol. II, p. 65. Liprandi nu aminteşte fiicele lui Grigore Suţo: Anica Florescu (1790—1878), străbunica eruditului istoric George Florescu, care ne completează unele date; Eufrosina Vlădăianu şi Elena Comăneanu.

2) Idem, *Boierimea, op. cit.*, vol. II, p. 202.

www.dacoromanica.ro

corespunde celor ce le scrie literatul Gheorghe Sion, [1]) şi el un descendent al lui Gheorghe Schina, decapitat la Constantinopol în 1816. Ioan Dimitrie Schina, vărul guvernatorului Katakazi, era un cărturar, prieten cu Liprandi, la care îl întâlnea deseori Puşkin. Din rudele domnitorului Suţo a mai pribegit de teama urgiei turceşti, prin Taganrog, Macarie, mitropolitul Silivriei, [2]) venit tuns şi în haine laice, încât chiar fratele său, arhimandritul Grigore, l-a recunoscut cu greu. La Chişinău s'a mai aşezat Alecu Suţo, o rudă mai depărtată a lor.

Alăturî de fraţii Suţo, amintim familia Mavrocordat, în sânul căreia strălucea, prin farmecul ei, tânăra Maria. Weltman o considera ca ultima reprezentantă a frumuseţii clasice: părea că Elada, în chipul de fecioară divină, a coborât pe pământ, ca să dispară pe veci. In cimitirul Central din Chişinău aflăm mormântul cu blazonul Mavrocordaţilor, al cărui inscripţie vorbeşte de Doamna Maria, soţia lui Alexandru I Deli-bei [3]) Mavrocordat şi fata lui Ioan-Vodă Callimachi, decedată la 17 Iunie 1831. Despre ea scrie baronul Franz de Tott, trimisul francez la Bahcisarai, în *Mémoires sur les turcs et tatares*: era mai puţin frumoasă decât sora ei Sevastiţa, soţia lui Mihail-Vodă Suţo cel Bătrân (†1802), dar mai vioaie şi simpatică. Maria apare la 1757 ca logodnică, iar în 1761 se căsătoreşte cu Mavrocordat, vărul celuilalt Alexandru II Firaris [4]) Mavrocordat decedat în 1819, în Rusia.

Liprandi, — care comite, uneori, în memoriile erori inerente anilor ce-au trecut, — erori repetate însă şi de comentatorii de mai târziu, — vorbeşte apoi de beizadeaua Gheorghe Karadja, fratele doamnei Roxandra Suţo, căsă-

---

1) *Suvenire contemporane*, Bucureşti, 1915, p. 117.
2) Despre arhiereii din Răsărit refugiaţi în 1821 şi mai târziu în eparhia Basarabiei, comp. I. Halippa, *op. cit.*, col. I, p. 27—69.
3) Beiul nebun.
4) Fugarul.

www.dacoromanica.ro

torit în 1816 cu Smaranda, fata dragomanului Ioan Scarlat Rosetti-Bibica (1750—1840)[1], favorit ca şi Suţo-Vodă al vizirului Helet-Efendi. Dragomanul l-a urmat la Chişinău pe ginere, încât P. Bartenev[2]) transmite tradiţia, că Puşkin ar fi cântat, în primul capitol al lui *Evghenii Oneghin*, picioruşele Caliopei, fiica mai mică a lui Bibica, frumoasă fetişcană de vreo 16 ani, care totuşi nu apărea în societate.

Wiegel şi Liprandi povestesc despre măreata şi retrasa viaţă la Chişinău a visternicului Iordache Rosetti-Roznovanu (1764—1836), proprietarul târgului Soroca[3]) şi al altor moşii, preţuit de contele Langeron[4]) pe vremea trăzboiului Dunărean, ca cel mai capabil boier moldovean, statornic partizan al Rusiei, foarte bogat şi înrudit, prin opt surori, cu întreaga elită a ţării (li se spunea: Apolon şi cele nouă muze, a noua fiind frumoasa lor mamă)[5]). Weltman ar fi scris despre el versurile din *Strannik*[6]), amintind pe boierul ţanţoş, cu barba de trei coţi şi ciubucul de chilimbar de cinci stânjeni...

Roznovanu adresează ţarului, din Chişinău, un memoriu: *Rèflexions sur la Moldavie*, însoţit de o scrisoare în care spune: „je les dépose aux pieds de Sa Majesté l'Empereur, notre auguste protecteur, qui, apres Dieu, peut seul nous sauver“ [7]). El manifesta devotamentul cauzei prieteniei cu marele stat vecin din Răsărit şi în anii 1829—1834[8]), când însă, fiind prea bătrân, a trebuit să

1) R. Rosetti, *Familia Rosetti*, Bucureşti, 1940, vol. II, p. 10 53 şi urm.
2) *Op. cit.*, p. 95.
3) P.Vataman, *Din istoricul Sorocii*, „Viaţa Basarabiei“, 1937, nr. 9, p. 579 şi urm.
4) *Op. cit.*, p, 151.
5) R, Rosetti. *Amintiri*, vol. I, p. 94 şi urm. R. Rosetti (fiul), *Familia Rosetti*, Bucureşti, 1938, vol. I, p. 93 şi urm.
6) 1832, vol. II, p. 73.
7) „Buletinul Com. Ist. Rom.“, vol. VIII, p. 109—113.
8) R. Rosetti, *Familia Rosetti*, *op. cit.*, vol. I, p. 95,

www.dacoromanica.ro

cedeze în faţa abilităţii lui Mihail Sturdza, proclamat domnitor. Venerabilul boier continua să trăiască în Basarabia şi câţiva ani după potolirea răzmiriţei eteriste, făcând opoziţie prea modestului său cumnat Ioan-Vodă Sturdza, înconjurat de ciocoi şi de samovolnicia beşliilor turci. In aşteptarea intervenţiei ţarului, Roznovanu continua, la Chişinău, aceeaşi viaţă îmbelşugată, organizând mai rar baluri, dar întrunind, deseori în casele sale, pe numeroşii săi partizani, boieri mari cari preferau jocul de cărţi, pe când tineretul discuta chestiuni politice şi amoroase. Feciorul gazdei, Nicolae (1794—1858), a ajuns, cu timpul, faimos prin aventurile sale galante din Iaşi şi Odessa. Al doilea fiu, Alecu (1798—1853), mai risipitor, a dus procese pentru datorii, cu Ghika, până la instanţele din Petersburg. Wiegel nu e binevoitor, în *Amintirile* sale, faţă de tinerii Roznovanu, deoarece Nicolae îi aplică cinci ani mai târziu, la Petersburg, un sechestru, drept despăgubire pentru refuzul de a-i elibera tatălui său, bătrânul visternic, un paşaport, când acela a ţinut să se întoarcă, cu bogăţiile sale, în Moldova [1]).

La Chişinău s'au refugiat fraţii Moruzi, cu mama şi cele trei surori [2]), postelnicul Dimitrie Statache, antreprenorul de mai târziu al poştelor basarabene, însurat cu fata stolnicului Vasile Boteanu şi mort în localitate fără urmaşi, [3]) precum şi codificatorul Andronache Donici, Petrache Negri, decedat în 1824 la Chişinău, familia Hrisoverghi, Alecu Beldiman, care a descris în peste 4000 de versuri: *Tragodia sau Jalnica Moldovei întâmplare după răzvărtirea Grecilor în 1821*, poetul Costache Konaki,

1) F. Wiegel, *op. cit.*, vol. VII, p. 57 şi urm.
2) G. Bezviconi, *C. Moruzi*, extras din „Cetatea Moldovei," VII, 1942, p. 2.
3) *Dosarul asupra testamentului lui D. Statache, publicat de Adunarea Nobilimii*, Chişinău, 1898—1899.

www.dacoromanica.ro

Gheorghe Asaki, fraţii-postelnici Constantin şi Dimitrie Plaghino, din cari primul era căsătorit cu domniţa Eufrosina Al. Moruzi (1796—1873),[1]) o femeie inteligentă, iar cel de al doilea — cu frumoasa Maria Ghika (Trifeşti),[2]) înconjurată de numeroşi admiratori, printre cari şi Puşkin.

Un loc de frunte ocupa, în societate, vorniceasa Smaranda Bogdan, născută Rosetti,[3]) văduva lui Dimitrie Bogdan, feciorul vornicului Manolache, decapitat în 1778. Bogdăneasa[4]) a ajuns cunoscută încă din vara anului 1810, când a anunţat pe Iordache Rosetti-Roznovanu, că spătarul Iordache Catargi, cumnatul ei, ar fi fost trimis de nişte boieri ca să ceară sprijinul lui Napoleon, ceea ce a provocat scurta surghiunire a spătarului la Tiraspol; la arestare s'a găsit la Catargi o scrisoare a lojei masonice din Paris.[5]) Cucoană în vârstă de peste 50 de ani, din care vreo jumătate ea îşi reducea în folosul său, vorniceasa ducea, în Chişinău, o viaţă mondenă, juca cărţi şi chiar dansa, fiind ironizată, de Puşkin, într'o strofă a *Jocului*[6]).

Wiegel era prietenul Smarandei Bogdan, pe care o numeşte în amintiri[7]) o „bătrânică bună", spunând că ea a părăsit Moldova, ca să pară mai tânără, deoarece vorniceasa avea, în Iaşi, un fiu cu barbă şi un nepot cu mustăţi. Bogdăneasa şi-a descris, într'o franţuzească neînţele-

---

1) G. Bezviconi, *Cimitirul Bellu din Bucureşti*, Bucureşti, 1941 p. 13.

2) Com. de George D. Florescu.

3) R. Rosetti, *Familia Rosetti*, *op. cit.*, vol. I, p. 110.

4) R. Rosetti, *Arhiva Senatorilor*, *op. cit.*, vol. XXXII, p 144.

5) Idem, *Amintiri*, vol. I, p. 97 şi urm. Credem, că ea este doamna „Smarodki", din scrisoarea generalului Kutuzov, adresată la 27 Martie 1810, din Iaşi; „Revue de Paris", 15 Aprilie 1935, p. 791 şi urm.

6) E vorba de „vecina rotundă", care şi noapte e gata să joace cărţi, dar nici într'un caz nu putem să-i atribuim — după presupunerea lui Danzas (*Opere*, ed. Academiei, 1912, vol. III, p. 49) — strofa închinată Tarsiţei Keşco: „Eşti pedepsită astăzi..."

7) *Op. cit.*, VI, p. 148.

www.dacoromanica.ro

gibilă, călătoria în Italia. Ea se bucura de trecere mare între compatrioţi, căutând să-şi consolideze şi mai mult situaţia prin căsătoria cu Wiegel, certat cu boierimea locală în urma divulgării *Observaţiilor* sale, din Octombrie 1823, răpite de fraţii Donici[1]). Intors la Chişinău în calitate de vice-guvernator, Wiegel dorea să se împace cu boierii, folosind în acest scop, pe Smaranda Bogdan, pe care o proclama „regina balurilor" chişinăunene din iarna anului 1824—1825.

Mai târziu, Bogdăneasa s'a întors la Iaşi, păstrându-şi simpatiile faţă de Ruşi, încât consulul Chochelet scria în Octombrie 1835 ducelui de Broglie:

„Il y a à Iassy un salon que l'on apelle le lieu de réunion de l'opposition russe. C'est celui de Madame Bogdan, belle-mère de l'hetman Theodor Balche".[2])

Cunoscutul geolog francez Xavier Hommaire de Hell,[3]) călătorind prin Moldova, a vizitat salonul Smarandei Bogdan, care întrunea, ca şi cel al ginerelui ei, „floarea societăţii moldoveneşti".[4]) El scrie: „Madame Bogdan, don le nom se trouve mêlé à plusieurs événements historiques, entre autres à celui du congrès de Vienne, où elle brilla par l'éclat du rang et de la beauté..." — în încheiere povestind că pe la 1841 vorniceasa s'a retras la mănăstirea Văratec, unde a şi murit în 1847.

Impreună cu Bogdăneasa, la Chişinău, s'a aşezat fiica ei, Maria, soţia hatmanului Toderaş Balş, care s'a refugiat în Basarabia, ca şi familia fratelui său, logofătul Iordache Balş. A doua soţie a logofătului era Anica Filipescu, o cucoană fină care a trăit în Rusia, după ce pe vremea războiului Dunărean a fost amanta, ori logodnica

1) G. Bezviconi, *Familia Krupenski, op. cit.*, p. 18 şi urm.
2) „Documente", col. Hurmuzaki, vol. XVII, p. 531.
3) *Voyage en Turquie et en Perse*, Paris, 1854, vol. I, p. 186
4) M. Posluşnicu, *Istoria muzicei la Români*, 1928, p. 156.

www.dacoromanica.ro

generalului Miloradovici;[1]) i se atribuia, astfel, nereuşita asaltului cetăţii Giurgiu. După moartea lui Balş, Anica s'a încurcat cu Nicolae Rosetti-Roznovanu, nepotul răposatului, trăind la moşia lui, Stânca, până la 1835, când, învinuită de incest, a fost izgonită din Moldova,[2]) murind în Muntenia de la 1856.[3]) S'a păstrat un bileţel al lui Alecu Balş, poreclit „Lungul", feciorul din prima căsătorie al logofătului Iordache, adresat lui Puşkin probabil în cursul anului 1821,[4]) deoarece în luna Februarie a anului 1822 a urmat incidentul dintre poet şi Toderaş Balş, care exclude pe viitor relaţiile dintre ei:

„Comment faire pour vous trouver?" — scrie Alecu Balş.

Toderaş Balş[5]) era unul din „călăii de inimi" din Iaşi, boier frumos şi vanitos, dar de o cultură aproape nulă. El a ajuns hatman şi *gheneral*-inspector al miliţiei moldoveneşti, povestind la bătrâneţe c'ar fi participat la bătălia dela Waterloo, şi de aceea se credea mare comandant de oştire. Era partizanul hotărât al Rusiei şi ridica toasturi în sănătatea „Augustului nostru Protector, Măria Sa Impăratul tuturor Rosiilor." Toderaş s'a căsătorit cu Marghioliţa Bogdan, o fată frumoasă şi bună,[6]) care fusese una din partidele cele mai bogate din Moldova: a avut

---

1) Comp. memoriile lui Langeron (p. 134 ş. a.) şi Rochechouard (*Souvenirs sur la révolution, l'empire et la restauration*, Paris, 1933, p. 185).

2) V. Panopol, *op. cit.*, p. 91—92.

3) Com. de V. Panopol.

4) *Puşkin*, ed. Academiei, 1937, vol. XIII, p. 351, datează acest bileţel între Mai 1821 — Iunie 1823 sau 10 Septembrie 1826—1827, la Moscova sau Petersburg.

5) R. Rosetti, *Amintiri*, vol. I, p. 226 şi urm. A nu-l confunda cu alţi Teodori Balş, printre cari „baş-boierul" Toderiţă din Flămânzeni.

6) R. Rosetti a găsit la Academia Română corespondenţa Marghioliţei, adresată din Dorna soţului la Iaşi, scrisori ale căror franţuzească era destul de lamentabilă, dar pline de o adorabilă candoare şi din care ieşea un parfum de iubire curată şi tânără.

www.dacoromanica.ro

ca zestre şi clironomie unsprezece moşii, printre care Piatra şi Târgul Frumos, dar „gărgăunii de domnie" o făcuse să vândă, în anii 1833—1834, cinci moşii, ca să-l aducă domn, pe soţ, — încercare nereuşită spre norocul ţării.[1])

Marghioliţa Balş venea la seratele chişinăunene însoţită de fetiţa sa, Anica, în vârstă de 12—13 ani, viitoarea cucoană mare Anica Lăţescu, una din leoaicele Iaşilor, anglomană, care chiar pe slujitorii-ţigani i-a îmbrăcat în livrele englezeşti, poruncind într'o moldovenească curată: „Vorbeşte englezeşte, cioară!".[2]) Lui Puşkin îi plăcea să facă curte acestei fetiţe, ca să trezească — poate — gelozia mamei, căreia acest sentiment era însă inspirat mai mult de doamna Albrecht.[3])

Ecaterina Albrecht era fata spătarului Grigoraş Başotă, căsătorit cu Elena Denisov, fratele lui Ioniţă Başotă (1762—1846), procurorul, apoi preşedintele tribunalului civil şi mareşalul nobilimii din Basarabia.[4]) Ea s'a măritat la Iaşi cu Constantin Cantacuzino, fiul sărdarului Ilie Canta, exasperând pe soţ, — spune contele Langeron — dându-se în relaţii desfrânate cu generalii ruşi. In cele din urmă, Cantacuzino şi prietenul său, Ilie Catargi, s'au unit cu Ştefan Bujor, — originar din Bugeac — ajuns legendar prin cântecele haiduceşti, şi-au alcătuit o bandă de tâlhari, la care era părtaşă şi mama lui Cantacuzino, cucoană mare, care, dela moşia ei Românii, se ducea, la Roman în vizite, însoţită totdeauna de un taraf de lăutari şi de doisprezece arnăuţi călare. Divanul ţării nu îndrăznea să ia măsuri împotriva unor capi aşa de temerari, cu toate

1) *Ibidem*, p. 228.

2) *Ibidem*, p. 166, şi R. Suţo, *Iaşii de odinioară*, Iaşi, 1928, vol. II, p. 79—80.

3) I. Liprandi. *op. cit.*, p. 232.

4) G. Bezviconi, *Boierimea*, *op. cit*, vol. I, p. 181—182, şi vol. III, p. 17.

www.dacoromanica.ro

amenințările președintelui Kușnikov, care ocârmuia Moldova pe timpul războiului Dunărean. Totuși, cu ajutorul cazacilor, hoții au fost prinși și spânzurați, iar *nobilii* Canta și Catargi au fost decapitați, cel dintâi la 28 Iunie, iar cel de al doilea la 20 Septembrie 1810.[1]) Pe vremea lui Pușkin, mulți și-aduceau aminte, la Chișinău, de execuția ieșeană, — printre aceștia: Ioan Dicescul, fostul polițai de Iași, și Iordache Balș, fostul agă, — și povesteau, cum Catinca Albrecht a venit ca să privească din trăsură la decapitarea soțului. Văduvia n'a durat mult, cucoana măritându-se cu intendentul armatei ruse Alexei Nic. Bologovskoi, fratele generalului, apoi — cu generalul Alexandru Ioan Albrecht (1788—1828).[2]) Literatul basarabean N. Gherbanovski a publicat versurile închinate *Noii Armide*, aceleeași Ecaterina Albrecht, comparată cu seducătoarea cruciaților, prințesa Damascului, din *Gerusaleme Liberata* de Torquato Tasso. Chiar dacă aceste versuri nu aparțin lui Pușkin, totuși se cunoaște interesul purtat de poet față de această „femeie istorică". Ușuratecă și geloasă, urmând pe generalul Albrecht la Varșovia, Ecaterina a încercat, acolo, să se otrăvească. A fost expulzată din ordinul marelui duce Constantin, și a murit în Moldova după 1830.[3])

Aceasta era rivala Marghioliței Balș, care-i pricinuia multă supărare. La o serată la Matei Krupenski,[4]) prin Ianuarie 1822, când Pușkin, vorbind de plictiseală, exclamă:

„Măcar cineva m'ar fi tocmit să mă bat pentru el!"
— Marghiolița Balș, cu vorba ei tăioasă, i-a răspuns:

---

1) G. Sion, *Suvenire, op. cit.*, p. 66 și urm. Arhiva Senatorilor, dosar, 1231, și 2078 din 1808.

2) Comentatorii amintirilor lui Liprandi arată greșit anul morții generalului Albrecht: 1822 (comp. *Dicționarul biografic rus*, Petersburg, 1900, vol. II). A se vedea: A. Lobanov-Rostovski, *op. cit.*, vol. I, p. 13.

3) Com. de V. Panopol. Ecaterina a divorțat, așa dar, de Albrecht, care, murind în 1828, a fost căsătorit a doua oară cu Maria Lange

4) I, Liprandi, *op. cit.*, p. 231.

www.dacoromanica.ro

„Mai bine să vă bateţi pentru dvs!"

„Dar cu cine?" — a întrebat poetul.

„Fie şi cu Starov! Aţi terminat, cât se pare, nu prea bine cu el" — a ripostat cucoana, făcând aluzie la zvonurile despre duelul nereuşit din cauza viscolului, cu colonelul Starov, în urma căruia adversarii s'au împăcat.

Poetul a spus la această insultă, că dacă ea ar fi un bărbat, el ar fi vorbit altfel, şi s'a dus la Toderaş Balş, ca să-i ceară părerea în aceeaşi chestiune. Balş, după ce a auzit lămuririle soţiei, l-a întrebat foarte arogant pe Puşkin:

„Cum dvs. îmi cereţi satisfacţie, pe când singur vă permiteţi să-mi ofensaţi soţia?"

Aroganţa lui Balş a înfuriat pe Puşkin, care a ridicat asupra boierului un candelabru. N. Alexeev l-a oprit, iar a doua zi Matei Krupenski şi generalul Puşcin l-au convins pe Balş să-i ceară scuze lui Puşkin. Poetul a venit la Krupenski, dar hatmanul n'a schimbat tonul din ajun:

„Am fost rugat să vă cer scuze, — a spus el — Ce scuze vă datorez?"

Puşkin i-a tras o palmă şi a scos fără niciun cuvânt pistolul. El s'a dus dela Krupenski la Puşcin. Generalul Inzov l-a ţinut arestat acasă vreme de două săptămâni. A treia zi, poetul a descris într'o epistolă în versuri adresată lui N. Alexeev, şederea sa sub paza unei santinele.[1]) S'a păstrat, de asemenea, ciorna scrisorii lui

1) Credem, că în legătură cu aceasta sunt scrisorile publicate în *Corespondenţa, op. cit.*, p. 65; *Puşkin şi contemporanii*, vol, 31—32, p. 1; *Scrisorile lui Puşkin*, red. de B. Modzalevski, vol. I, p. 15; „Moştenirea Literară", 1934, nr. 16—18; unii comentatori le datează între Octombrie 1820 — Iunie 1823. „Monsieur Pouskin, — scrie Krupenski — ayez la complaisance de passer dans l'instant chez moi". „Voilà, mon colonel, — se adresează poetul colonelului Bez-Kornilowicz — une lettre de Kroupenski que je viens de recevoir. Ayez la bonté de m'attendre".

www.dacoromanica.ro

Toderaş Balş[1]) către Inzov, în care hatmanul povesteşte întâmplarea:

„Excellence!

„A la suite des plaintes que j'ai eu l'honneur de porter à V. E. contre l'indigne procédé de Mr. Pouchkine envers mon épouse et envers moi, (Elle a bien voulu charger Mr. M. de K.)[2]), Votre Excellence, désirant que ce différend se terminât à l'amiable, a eu la bonté de charger Mr. M. de K. d'amener une réconciliation.

„Mr. de K., remplissant l'engagement qu'il avait pris (envers Vous), vint me faire une proposition qui se trouvait parfaitement conforme à vos désirs (et avec mes dispositions), auxquels je me suis disposé aussi (par l'engagement de) engagé par Mr. Kroupenski. Je n'hésitais pas un instant (à y consentir) (l'accepter), en lui observant cependant que je ne m'y prêtais qu'autant qu'il m'assurerait que (Mr.) dans cette (occasion) entrevue avec Mr. de P., ce dernier mettrait de la modération dans sa conduite et que je ne serais pas exposé à recevoir une seconde insulte. M'ayant dit tout ce qui était propre à dissiper mes craintes, je me rendis en toute confiance chez Mr. de Kroupenski, où la reconciliation devait avoir lieu. Mais quel fut mon étonnement lorsqu'aux premières paroles de reccommodement que Mr. K. lui adressa, Mr. P. pour toute réponse tire de la poche un pistolet et (s'avance) s'élance sur moi (d'un air menaçant et me l'appuyant sur ma poitrine, me dit que, s'il ne s'était pas trouvé où il était, c'en eût été fait de ma vie) pour me tuer et ce ne fut qu'avec les plus grands efforts que Mr. de K. et Mr. le G. P.[3]) parvinrent à le faire sortir de la chambre. Toutes

1) E. Dvoicenco, *Pouchkine et les Balsch à Kichinéw*, „Revue des études slaves", Paris, 1938, p. 73.
2) Matei Krupenski.
3) Generalul Puşcin.

www.dacoromanica.ro

les circonstances de cette scène sont exactement et fidellement rapportées et peuvent être attestées par les personnes qui étaint présentes.

„D'après un acte pareil que je n'hésite point de qualifier d'assassinat prémédité, puisqu'il en porte tout les caractères, et dont l'exécution n'a manqué que parce qu'heureusement on s'est saisi de sa personne, regardant mon existence comme hautement compromise et en danger, j'ose demander d'abord au nom de S. M. l'E. de toutes les Russies dont nous jouissons de la haute protection, — une sauve garde contre les attentats que cet individu peut encore méditer contre (ma sûreté) mes jours, et en second lieu qu'(on procède) il soit procédé envers lui d'après la rigueur des loix qui ne peuvent laisser impunie une action aussi criminelle que cette dont Mr. de P. s'est rendu coupable, et qu'il subisse en consequence la peine portée par les loix en vigueur dans l'Empire de Russies contre les assassins.

„Je supplie V. E. de prendre mes réclamations en considération et de me faire rendre une prompte justice (qu'elle croira m'être due). (Persuadé que... (Je ne saurais avoir de meilleur garant de mes). Confiant entièrement dans les principes qui caractérisent V. E., j'ai l'honneur d'être avec les sentiments de la plus haute"...

Ciocnirea cu Balş a încordat legăturile lui Puşkin cu o bună parte a înaltei societăţi, cu atât mai mult cu cât aceşti oameni — după cum o semnala încă Weltman [1]) — nici nu prea îşi dădeau seama de valoarea poetului. El nu mai apărea în stradă neînarmat. [2]) Probabil la această perioadă a şederii sale la Chişinău se referă versurile, vorbind de dispreţul tuturor faţă de poet [3])...

1) *Op. cit.*, p. 121.
2) P. Bartenev, *op. cit.*, p. 109—111.
3) A. Smirnova-Voloşinova, *Amintiri despre Puşkin.*

www.dacoromanica.ro

Printre refugiaţii din vremea zaverei, găsim, în Chişinău, pe postelnicul Iacovache Rizo-Nerulos (1778—1849), ministrul lui Suţo şi scriitorul istoriei franceze a eteriei; el era discipolul cărturarului Daniil Philippide, mort în 1832, într'o mănăstire din apropierea Bălţilor.[1]) Cu fiica postelnicului, Eliza Rizo, a fost căsătorit doftorul C. Mano, viitorul soţ al Pulheriţei Varfolomeu.

In Basarabia s'a aşezat şi Petrache Dimitrie Mavrogheni († 1861),[2]) poreclit „Babaca", nepotul de frate al domnitorului muntean Nicolae Mavrogheni; soţia sa, Roxandra († 1844), despărţită de Iordache Balş, avea mai multe moşii în regiune;[3]) ca şi Bogdăneasa, ea organiza petreceri vesele, încât şi aici venea deseori Puşkin. Pe când la Bogdăneasa, din cele trei zile de primire, două erau rezervate pentru cărţi şi numai una — pentru dans, la Mavrogheni casa era deschisă toată ziua şi, îndată ce se strângeau tinerii, erau chemaţi lăutarii ţigani şi se începeau dansurile. Roxandra Suţo cu fetiţa sa, Liza, măritată apoi cu Ghika, şi fetele Mavrogheni (Irina, căsătorită mai târziu cu Kortazzi, consul englez la Odessa, şi Elena) erau totdeauna de faţă.

In fruntea numeroşilor emigranţi din Muntenia se afla Constantin Dim. Varlaam, vestitul vistier de pe vremea războiului Dunărean şi colaborator al senatorului Kuşnikov,[4]) stabilit în cele die urmă la Moscova.[5]) Fiica sa era măritată cu C. I. Bulgakov, directorul poştelor, fratele ambasadorului rus din Constantinopol.[6])

---

1) N. Bănescu, *„Viaţa şi opera lui* D. *Philippide,* „Anuarul Institutului de Istorie Naţională", Bucureşti, 1923, p. 119 şi urm., şi A. Philippide, *Originea Românilor,* Iaşi, 1925, vol. I, p. 678.
2) T. Blancard, *Les Mavroyéni,* Paris, 1894.
3) G. Bezviconi, *Boierimea, op. cit.,* vol. II. p. 53.
4) R. Rosetti, *Arhiva Senatorilor, op. cit.,* vol. XXXII, p. 193 ş. a.
5) M. Gherşenson, *Moscova lui Griboedov,* 1922, p. 59.
6) Corespondenţa lor în „Arhiva Rusă", 1900—1901.

www.dacoromanica.ro

Unui alt fugar muntean, Constantin Ghika, Puşkin a închinat epigrama: *C. G. nu e cunoscut cu mine.* Acest tânăr s'a născut în 1797, mama lui fiind o moldoveancă, Elena Razu (fosta soţie a lui C. Palladi), iar tatăl — marele ban de Craiova Dimitrie Ghika (1718—1807), fratele lui Grigore-Vodă omorât de Turci în 1777. Banul Dimitrie a mai avut printre copiii săi din prima căsătorie, pe Costache (1749—1822, la Braşov), consilier de stat rus la 1812, şi pe Grigore-Vodă (1822—1829), iar din a doua căsătorie — pe numitul Constantin (cu 48 ani mai tânăr decât fratele său vitreg, Costache) şi pe Alexandru-Vodă (1834—1842). In epigramă, *C. G.* e numit prinţ şi poet ieşit din comun, dar şi bufon elegant.[1]) Comentatorii versurilor presupuneau, că era vorba de un „prinţ moldovean", deşi el nu era decât fratele unor domnitori munteni. Constantin Ghika a ocupat mai multe demnităţi în Muntenia, a fost caimacam al Craiovei în 1827, logofăt al dreptăţii sub domnia fratelui său Alexandru şi a murit în 1850; văduva sa, Mariţica, a ajuns faimoasă ca soţia lui Gheorghe-Vodă Bibescu.[2])

Tot din Bucureşti, s'a refugiat căminarul Constantin Năsturel-Herescu, născut în 1798, iar pe vremea răzmiriţei zaverei ajuns aghiotant al lui Alexandru Ipsilanti. El a intrat, apoi, în armata rusă; a ajuns, în 1837, colonel în Muntenia, vornic al temniţelor, logofăt al credinţei, mare ban — în 1850; a murit în 1874, fără urmaşi. Soţia lui Năsturel-Herescu, Anica, era fata vornicului Grigore Băleanu [3])

La Liprandi se întruneau cei mai culţi emigranţi: Rizo şi Schina, fraţii Ghika, din cari tânărul aga Iorgu a stu-

1) *Opere*, ed. Academiei, 1912, vol. III, p. 69 şi comentariile; ed. 1935, red. de M. Ţiavlovski, p. 351.
2) Com. de George D. Florescu.
3) Idem.

www.dacoromanica.ro

diat la Paris şi era prietenul gazdei. Puşkin discuta cu plăcere cu aceşti intelectuali subtili, în special cu tânărul şi liberalul Schina, eruditul cunoscător al literaturii clasice şi moderne. Aceeaşi vervă în conversaţie manifesta Mihail Sturdza (1794—1884), fin şi cu o creştere aleasă obţinută la abatele Lhommé. Wiegel,[1]) călătorind prin Basarabia, a cunoscut pe tatăl lui Sturdza, logofătul Grigore (1758—1833), boier onorabil, însurat cu una din cele mai frumoase femei de pe vremuri, domniţa Maria Gr. Callimachi. Mihail Sturdza, viitorul domn al Moldovei, a părut lui Wiegel deştept, dar prea şiret. El vorbea mai multe limbi, călătorea cu paşaport rusesc, venind din Odessa la Chişinău, la sora sa, Roxandra Mavrogheni; a doua soră, Elena (1786 — 1831), mama viitorului succesor la domnie al lui Sturdza, Grigore Ghika, a divorţat de guvernatorul Hartingh şi trăia mai retras[2]).

Puşkin vizita uneori casa prinţului Alexandru Cantacuzino, moşierul băştinaş, cultul gentilhomme al curţii, care prin legăturile sale făcea totuşi parte din lumea eteristă, Soţia sa, Elisaveta Mihailovna Daragan, născută la 1791 în Ucraina, se distingea printr'o ospitalitate largă. In saloanele ei nu puteai întâlni lumea pestriţă ce se întrunea la Matei Krupenski, cu atât mai mult — la Varfolomeu. Din fruntaşi veneau Katakazi, Ipsilanti, generalul Schulmann şi mareşalul nobilimii,[3]) consilierul efectiv de stat Ivan Mihailovici Sturdza (1788—1863), fostul spătar moldovean, pe care nu numai Liprandi, dar şi Wiegel îl descrie ca „pe cel mai bun şi drept dintre muritori“[4]):

1) *Op. cit.*, VI, p. 128—129.

2) G. Bezviconi, *Din vremea lui Al. Sturdza, op. cit.*, p. 9 şi urm.

3) In anii 1822—1825 şi 1841—1850. Primul mareşal regional, Dimitrie Râşcanu (1758—1831), fiind prea bătrân, trăia retras, mai cu seamă după cutremurul din 1821 care i-a avariat conacul de pe dealul Râşcani.

4) *Op. cit.*, VI, p. 100.

www.dacoromanica.ro

„Pe el nu-l puteai numi moldovean, — adaugă Wiegel, în *Observațiile* sale. — Niciodată nu începea procese, nu intra în niciun fel de antreprize, regulat și-a plătit datoriile de moștenire, singur nu le făcea niciodată, înaintea nimănui nu se ploconea, în contra nimănui nu intriga... Chipul vieții și al gândurilor avea acela al unui european, blând și politicos în purtare."

Cunoscând pe Wiegel, trebue să aplicăm ciudata lui apreciere a unui „moldovean" — opusul acestui om ideal, — mulțimii parveniților ridicați în urma tulburărilor războiului Dunărean și mai târziu.

Pușkin prețuia mult pe perceptorul copiilor lui Cantacuzino, literatul L. Repey, primul traducător, în franțuzește, al poemului *Fântâna din Bahcisarai* (1830), pe urmă profesor de limba franceză la Odessa și în Moldova și colaborator al almanahului „La Quêteuse", care apărea în 1834 la Odessa, îndrumat de contesa Roxandra Edling și de fratele ei, Alexandru Sturdza,[1]) unde au fost publicate scrieri originale ale lui Lamartine, Schiller, Batiușkov și ale altor autori contemporani.

Frații Alexandru și Gheorghe Cantacuzino făceau parte dintr'o familie cu vechi legături cu Rusia. Toma Cantacuzino, generalul lui Petru cel Mare, a fost înmormântat în anul 1722, în biserica grecească din Moscova. Mihail Cantacuzino, autorul *Genealogiei Cantacuzinilor*,[2]) a emigrat la 1776 în Rusia, unde aflăm numeroși urmași ai acestui neam princiar, printre cari pe vornicul Matei († 1817), ajuns după 1791 consilier efectiv de stat. Căsătorit cu domnița Rallu Gr. Callimachi, Matei a fost tatăl colonelului regimentului de gardă Preobrajenski, Grigore,

1) Ultima biografie românească a lui A. Sturdza, de Ioan Irimia, în „Biserica Ortodoxă Română"; 1945, p. 657 și urm., și 1946, p. 258, și urm.

2) Publicată la București, în 1902, de N. Iorga.

www.dacoromanica.ro

rănit la Austerlitz şi ucis în bătălia dela Borodino, la 12 August 1812, şi al fraţilor Alexandru şi Gheorghe.

Gheorghe Cantacuzino, fin şi cult ca şi fratele său, a fost ofiţer de gardă şi a condus, în calitate de agiotant, corespondenţa generalului Benningsen. El a participat, astfel, la campaniile împotriva lui Napoleon în anii 1806—1807 şi 1812, luptând sub comanda hatmanului căzăcesc Platov, iar în 1813 a condus un detaşament al partizanilor din oştirea contelui Cernîşiov. Faptul că a fost colonel de „voluntari" şi al regimentului de ulani dela Bug, l-a costat vreo sută mii de ruble, cheltuiţi pentru întreţinerea acestei unităţi, care s'a manifestat slab în războiul Dunărean, iar mai târziu a fost folosită la paza cordoanelor vamale din Polonia.[1]) Retras din armată, prinţul Gheorghe s'a aşezat la Chişinău, vara locuind la moşia Marcăuţi şi la Hotin. Puşkin prefera această casă celei a prinţului Alexandru, fiindcă aici el nu era stingherit de etichetă. Soţia prinţului, Elena Mihailovna (1794—1854, la Otachi, jud. Soroca), era o femeie superioară; la Chişinău a vizitat-o, în 1821, fratele ei, prinţul A. M. Gorceakov (1798—1883), colegul de şcoală al lui Puşkin şi viitor cancelar al Rusiei. La Cantacuzino venea, deseori, generalul Alexandru Ipsilanti, care l-a însoţit pe prinţ, în călătoriile sale din Noembrie 1820, la Sculeni, Hotin, Ismail, Reni şi în alte localităţi, în legătură cu pregătirea răscoalei eteriste. Fraţii Ipsilanti se distingeau prin cultura şi spiritul lor înalt. Alexandru era mai arogant, manifestând curtoazie doar fruntaşilor de seama generalului Orlov.

La izbucnirea răzmiriţei, familiile Cantacuzino s'au retras la ţară, la Otachi şi Hotin. In descrierea luptei dela

---

1) Amintirile lui Langeron; Liprandi, „Lecturile în Societatea de istorie şi antichităţi", 1873, vol. II, p. 211 şi urm.; p. 178, nota 86, scrisorile lui Cantacuzino despre eterie; A. Oţetea, *op. cit.*, p. 193, despre intrigile kniazului Gheorghe Cantacuzino.

www.dacoromanica.ro

Sculeni, Puşkin e nedrept faţă de prinţul Gheorghe, — alături de Alexandru Ipsilanti — principalul organizator al mişcării, care a condus pe eterişti în timpul măcelului, când a suferit un atentat din partea căpitanului Hagioglu. Eteriştii, trecând în înot Prutul, au pierit în mare număr, încât prinţul răzbătu cu greu, rănit, la carantina din Sculeni. El a trăit apoi, în disgraţie, la moşia Marcăuţi, dar fire comunicativă, prefera Hotinul, unde Wiegel[1] l-a întâlnit în 1824. Pierzând chiar dreptul de a participa la alegerile nobilimii, fruntaşul eterist îşi căuta distracţii întreţinând poştele din ţinutul Hotinului, ceea ce l-a costat o avere întreagă, — încheie Liprandi. Alexandru Cantacuzino ar fi murit în 1841, la Atena, iar Gheorghe — în 1845,[2]) Fiul prinţului Alexandru, Mihail, a fost venerabilul mareşal al nobilimii, poreclit „Floarea Basarabiei", iar cu fiicele lui Gheorghe s'au căsătorit: cu Aspasia, — diplomatul rus şi scriitor-prieten al Românilor, Wilhelm de Kotzebue,[3]) iar cu Olga, — de Gjers, ministrul afacerilor străine al Rusiei. Ar fi să mai amintim pe fiul lui Alexandru, şi el Alexandru († 1884, la Atena), scriitor, căruia prietenul său, poetul Vasile Alecsandri, i-a dedicat drama *Despot-Vodă*; cu soţia sa divorţată, Maria, s'a însurat pictorul Puvis de Chavannes.

XIV. Fraţii Krupenski şi „Ebreia"

Fraţii Krupenski şi unele neamuri ale lor nu făceau parte din refugiaţii zaverei. Poloni de origine, aşezându-se în veacul al XVII-lea în Moldova, Krupenski[4]) au avut ca reprezentant, în a cincea generaţie de boieri băştinaşi,

1) *Op. cit.*, VI, p. 127.
2) Anii 1841 şi 1845, com. de G. D. Florescu.
3) G. Bezviconi, *Profiluri, op. cit.*, p. 54 şi urm.
4) Idem, *Familia Krupenski, op. cit*, p. 5 şi urm. Arhiva Pavel M. Krupenski.

www.dacoromanica.ro

pe vornicul Iordache Lupu, decedat în 1813, al cărui soție, Maria, era fata lui Ienache Millo şi a Saftei, născută Rosetti-Roznovanu. Vice-guvernatorul Basarabiei Matei Krupenski (din versurile lui Puşkin: „unde-i dictator Katakazi, iar Krupenski Cicerone") şi fratele său Teodor, mai cunoscut sub numele de „Todoraşcu", erau feciorii vornicului Iordache. Dar, pe vremea răzmiriței din 1821 nu numai ei, ci şi frații lor, Scarlat şi Grigore, precum şi cumnatul lor, Ioniță Kostaki-Boldur-Lățescu, s'au aşezat la Chişinău. Aflăm,[1]) astfel, că la 12 Februarie 1822, Matei Krupenski a fost naş la botezul lui Matei, fiul fratelui său, spătarul Scarlat Krupenski din Iaşi şi al soției sale Paraschiva (Rosetti), iar la 9 Februarie a aceluiaşi an a avut loc nunta celuilalt frate, Grigore Krupenski, cu Smaranda, fata paharnicului Petrache Catargi; serviciul divin l-a oficiat arhiepiscopul Dimitrie, nuni fiind Iordache Rosetti-Roznovanu şi Matei Krupenski.

Matei Krupenski s'a născut la 11 Ianuarie 1775. Tânăr inteligent şi îndrăzneț, el a primit o educație bună, vorbea cinci limbi, ştia să mânuiască condeiul (prin bunica sa, Safta Cuza, el se trăgea din cronicarul Miron Costin), iar spiritualiceşte — fiu al epocei — era un voltairian. Matei, când a izbucnit războiul Dunărean, deşi era în vârstă de 31 ani, purta doar gradul de vtori-logofăt la divanul din Iaşi, ceea ce nu l-a împiedecat să strângă în curând, în mâinile sale, o bună parte a firelor administrației locale. Consulul rus din Frankfurt, Bethmann,[2]) transmitea la 23 Iulie 1808 ştirea, că la redacția ziarului „Journal de Francfort", răspândit în Balcani, s'a primit un articol anonim, invocând nemulțumirea Moldovenilor de senatorul Kuşnikov, preşedintele divanului din Iaşi, care a încredințat ocârmuirea țării lui Iordache Balş şi lui

---

1) Ziarul „Viața Basarabiei", 1935, nr. 785.
2) R. Rosetti, *Arhiva Senatorilor*, *op. cit.*, vol. XXXII, p. 43.

www.dacoromanica.ro

Iordache Rosetti-Roznovanu, iar aceştia, pentru a-şi asigura favoarea senatorului, au plasat, pe lângă persoana lui, pe un oarecare Matei Krupenski, tânăr fără talente şi cunoştinţe, lipsit de alte merite decât de a şti să ponegrească în mod iscusit pe boierii respectabili. Contele Langeron[1]) aminteşte şi el pe Krupenski, tânăr fin şi dibaciu, dar imoral şi interesat, care compromitea pe Kuşnikov, deoarece — se zicea — că vindea slujbele... Se menţionează, aşa dar, că Matei Krupenski era „fin şi dibaciu"; cu atât mai puţin el putea să fie numit un „oarecare" tânăr, deoarece chiar Rosetti-Roznovanu îi era înrudit (văr cu mama sa). Adevărul este că, Krupenski, vorbind bine ruseşte şi ajungând omul de încredere al ocârmuitorilor ţării, se avânta din ce în ce mai mult, visa onoruri mari, dispreţuia pe cei din jurul său şi trezea invidia tuturor. Timpul nu şi-l pierdea, însă, în zadar şi toţi conducătorii supremi ai Ruşilor ţineau să-i exprime, în ajunul plecării, cuvinte omagiale de recunoştinţă. Pacea a periclitat această stare de lucruri: Matei a preluat moşiile mamei sale din ţinutul Hotinului şi s'a aşezat la Chişinău chiar din 1812, obţinând gradul de consilicr de curte.

Matei Krupenski stăpânea situaţia şi în noua regiune, Basarabia, unde el a fost înaintat, un an mai târziu, la gradul de consilier colegial. Ca să-şi consolideze legăturile, Matei a plecat la Petersburg, unde în 1814 s'a căsătorit cu Ecaterina Comneno, născută la 5 Septembrie 1796 şi crescută la mănăstirea Smolnii, patronată de ţarină. Tatăl fetei, generalul Hristofor Comneno (1744—1815), a fost vice-preşedintele divanurilor Principatelor Dunărene în 1811, iar mama, Maria, era fata lui Alexandru Moruzi, decapitat în 1769 de Turci, împreună cu socrul său, Ni-

1) *Op. cit.*, p. 151.

www.dacoromanica.ro

colae Suţo. Căsătoria soţilor Comneno a avut loc în 1790, când Ecaterina II proecta să restabilească imperiul Bizantin, pentru nepotul ei Constantin, Maria Comneno fiind pupila şi domnişoara de onoare a împărătesei. In saloanele ei din Petersburg, Krupenski a cunoscut mai de aproape pe Capodistria, pe Alexandru Sturdza, pe ministrul poliţiilor Viazmitinov şi pe secretarul de stat Kikin. Aceştia i-au propus şi au obţinut numirea sa la 8 August 1816 în postul de cel dintâi vice-guvernator al Basarabiei, unde organizarea autocârmuirii cerea elemente reprezentative.

Wiegel, trimis în toamna anului 1823, ca să studieze la faţa locului situaţia administraţiei basarabene, poate intenţiônând să ocupe postul de vice-guvernator, constata în *Observaţiile* sale, prezentate contelui Voronţov, cele mai mari dezordini în departamentul al II-a de stat — economic, condus de Krupenski. El recunoştea, cu toate acestea, că lipsa unui fond de două milioane de ruble nu se datora unei participări conştiente la risipă a vice-guvernatorului, un om talentat şi de râvnă nobilă, care ar fi putut — sub alţi guvernatori — să ajungă de folos regiunii; el era bogat înainte de a ocupa postul său şi nu şi-a cumpărat de atunci nimic, ci dimpotrivă s'a umplut de datorii. Trebue să adăugăm, totuşi, în paranteze, că bogăţiile lui Krupenski, în 1812, erau foarte relative: aproape toate moşiile i s'au cedat pentru a fi răscumpărate ulterior, încât dăunarea intereselor statului prin licitaţii de monopoluri şi de tot felul de întreprinderi, în favoarea altor boieri înrudiţi, bănuită de Wiegel, putea să fie o realitate.[1]) Simţind, probabil, că a sosit momentul de a

1) F. Wiegel semnalează în *Observaţiile* sale, că multe sate, în urma strâmtorării locuitorilor de Turci, au fost părăsite de ţărani, încât boierii le-au ocupat pe temeiul unor hrisoave, schimbând denumirea localităţilor; M. Krupenski ar fi ocupat, astfel, satul Nelipăuţi, dându-l drept Cosăuţi.

www.dacoromanica.ro

se retrage, Krupenski şi-a prezentat demisia, din motive de sănătate, care a fost primită la 16 Octombrie 1823. El a continuat să îndrumeze, încă mulţi ani dearândul, din umbră, frământările la alegerile nobilimii. Ales epitrop onorar al liceului regional, fostul vice-guvernator a trăit amărât şi singuratec la moşia Lamacineţ din ţinutul Hotinului, unde a şi murit la 24 Septembrie 1855.

* * *

Liprandi povesteşte, că Puşkin vizita deseori casa lui Matei Krupenski,[1]) unde juca cărţi cu boierii înstăriţi. Farmecul acestei case îl forma amabila soţie a vice-guvernatorului, Ecaterina Hristoforovna; firea duioasă şi bună a acestei femei se oglindeşte şi din corespondenţa sa cu bătrâna mamă, Maria Comneno.[2]) Poetul se simţea bine în saloanele doamnei Krupenski şi făcea haz de asemănarea sa cu dânsa.[3]) Puşkin şi Ecaterina Hristoforovna[4]) au adoptat pe mica orfană, Rodosa Sofiano, de soarta căreia poetul s'a interesat şi mai târziu (1824—1826), adresând dela moşia Mihailovskoe, în Octombrie 1824, prietenului său, Jukovski, următoarele rânduri:

„Nu ştiu, dacă ai primit o scrisoare foarte trebuincioasă pentru mine; repet pe scurt, pentru orice eventualitate, chestiunea care mă preocupă viu. Rodosa Sofiano, fetiţa de 8 ani, fiica unui grec căzut ca un erou în bătălia dela Sculeni, creşte la Chişinău la Ecaterina Hristo-

---

1) In jurnalul său, Puşkin vorbeşte la 26 Mai 1821 de Pestel şi de o serată la Krupenski. Sosind la Sculeni, Pestel scrie la 3 Martie 1821, că a fost precedat de M. Krupenski, om de spirit (A. Zabloţki-Desiatovski, *op. cit.*, vol. IV, p. 10).

2) G. Bezviconi, *Familia Krupenski*, *op. cit.*, p. 66 ş. a. C. Gane, *Amărîte şi vesele vieţi de jupânese şi cucoane*, Bucureşti, 1943, p. 219 şi urm.

3) P. Bartenev, *op. cit.*, p. 94.

4) P. Draganov, *op. cit.*, p. 57 şi 142. Autorul avea în manuscris o lucrare închinată relaţiilor dintre Ecaterina Krupenski şi Puşkin (1909).

www.dacoromanica.ro

forovna Krupenski, soţia fostului vice-guvernator al Basarabiei. Nu s'ar putea adăposti orfana? Este nepoata de frate a unui colonel rus,[1]) prin urmare poate să fie prezentată drept nobilă. Mişcă inima Mariei,[2]) poete, şi să îndreptăţim destinul."

Caracterul devenit nesuferit al soţului, a silit pe Ecaterina Krupenski să-l părăsească, încât ea a plecat în Moldova, la Bălţăteşti din judeţul Neamţ, la fiica lor, Maria, soţia prinţului Grigore Gheorghe Cantacuzino, fiul eteristului. Ecaterina Hristoforovna a murit acolo în 1848.

* * *

Renumele familiei Krupenski se datoreşte în aceeaşi măsură fratelui vice-guvernatorului, Teodor sau Todoraşcu Krupenski, deşi cu rol puţin important în viaţa obştească a regiunii, totuşi ajuns nemuritor prin pana magică a lui Puşkin. El s'a născut la 19 Iunie 1787 şi a obţinut o educaţie îngrijită. Teodor, fiind mai tânăr decât fratele său, n'a ajuns pe timpul războiului Dunărean decât ispravnic la Roman, asigurându-şi în acest post recunoştinţa unor comandanţi cu mai puţină vază, dar ale căror certificate i-au servit la mutare, în 1812, în postul de sărdar al ţinutului Orheiului şi Chişinăului.[3]) I s'a conferit, doi ani mai târziu, gradul de consilier titular, iar guvernatorul plenipotenţiar Bahmetev l-a recomandat contelui Nesselrode, colegul lui Capodistria, pentru decorare şi încadrare în colegiul afacerilor străine. Krupenski a fost trimis, în 1820, la Viena, purtând corespondenţa urgentă a împăratului şi fiind decorat cu ordinele „Vladimir" şi „Ana".

1) Colonelul P. Sofiano, din regimentul Kamciatski, căsătorit în 1818 la Chişinău cu Ana Comneno, sora Ecaterinei Krupenski.
2) Impărăteasa Maria Feodorovna.
3) G. Bezviconi, *Boierimea*, *op. cit.*, vol. I, p. 253 şi urm.

www.dacoromanica.ro

Todoraşcu Krupenski s'a aşezat la Chişinău într'o casă mare, care se înălţa încă nu demult în dosul soborului.[1]) Casa era închiriată, în parte, unor instituţii de stat, iar în sală se organizau reprezentaţiile teatrale. Aici — scrie Weltman — o trupă nemţească refugiată pe vremea răzmiriţei eteriste a recitat pe întregul August von Kotzebue, fără să uite şi baletul. Deşi spectacolele acestea nu străluceau prin bogăţie, totuşi ele atrăgeau, în lipsa altora, pe Puşkin; poetul a imortalizat pe Todoraşcu în două humorescuri, primul fiind o strofă a *Jocului:*

Iată Ebreia cu Todoraşcu...

Al doilea vorbeşte de Todoraşcu, care ar fi cumpărat pentru „Ebreia" o trăsurică...

„Ebreia" este o persoană importantă în puşkinologie, deoarece Puşkin îi închină numeroase versuri: este Maria Eichfeldt, o femeie încântătoare, pe cât de frumoasă, tot atât de inteligentă şi amabilă, vestită — declară Gorceakov[2]) — din Basarabia până în Caucaz, cu atât mai mult, cu cât ea a primit o creştere aleasă la Odessa, la contesa Roxandra Edling. Născută pe la 1797, Maria era fata banului Iordache Millo († 1828) şi a Elenei I. Cuza; fraţii Krupenski îi erau veri. O întâlnim pe Maria Millo, în Mai 1816, în vizită la Petersburg, împreună cu fratele ei mai mic Vasile.[3]) Cam în acelaşi timp, contesa Edling a căsătorit-o la Odessa, cu ober-berghauptmann-ul Ioan I. Eichfeldt († 1828), cât se pare fiu de pastor din Saxonia,[4]) mineralog trimis în Principatele Dunărene pe vremea

---

1) Gorceakov o confundă cu casa lui Matei Krupenski, care se afla în colţul străzii principale şi a străzii Benderskaia (S. Gessen, *op. cit.*, p. 137).

2) *Ibidem*, p. 143—144.

3) Corespondenţa familiei Krupenski.

4) Blazonul său reprezintă un leu sub stejar. Com. de P. M. Krupenski.

www.dacoromanica.ro

războiului din 1806—1812,[1]) ajuns, apoi, consilier de stat. Pedant instruit, om în vârstă, preocupat de numismatică, Eichfeldt a murit — după cât şi-aduce aminte Liprandi — încercând să întreacă la băutura punshului pe generalul Fermor; mormântul său îl găsim în cimitirul Central din Chişinău. Dar, ultima afirmaţie a lui Liprandi a trezit protestul, publicat în „Foaia Odessei", al fruntaşului basarabean Matei Zozúlin,[2]) care scria după mărturisirile fiicei lui Eichfeldt, Eliza Catargi (1817—1875), şi ale arhitectului chişinăunean Bogdan Eitner. Orice s'ar spune, dar contrastul dintre soţi era izbitor, încât chiar Puşkin i-a poreclit: „Zemira" şi „Azor", — personagiile din opereta lui Maroutel, reprezentată cu ocazia vizitării Trianonului de contele şi contesa de Nord (viitorul Pavel I cu soţia). Mariei Eichfeldt, din cauza unei asemănări închipuite cu Rebeca, eroina lui Walter Scott din romanul *Ivanhoe*, i se mai zicea: „Rebeca", ori „Ebreia". Totuşi, din pricina frivolităţii versurilor amintite şi a humorescului din 1821: *Hristos a înviat, a mea Rebecă*, unii comentatori considerau imposibilă consacrarea acestor strofe Mariei Eichfeldt; ei căutau, după indicaţia evazivă a aceluiaşi Danzas,[3]) să atribue versurile amintind „Ebreia", unei fete de proprietăreasă de „chambres garnies"[4]). Sunt multe motive, care ne fac să respingem categoric orice îndoială: fie chiar adresarea cuvintelor: „Hristos a înviat!", ori încadrarea acelei fete, în versurile *Jocului*, în mijlocul înaltei societăţi locale. Cunoaştem dela nepotul lui Teodor Krupenski, G. D. Krupenski, sentimentele

---

1) I. Nistor, *Corespondenţa diplomatică şi rapoartele consulare austriace 1798—1812*, „Doc. Hurmuzaki", vol. XIX, Cernăuţi, 1939, p. 674, nr. DCCCXXIX.

2) Ciorna scrisorii se păstra în arhiva noastră, primită dela bibliofilul N. N. Tolmacevski.

3) *Opere*, ed. Academiei, 1912, vol. III, p. 49 şi 51.

4) *Opere*, ed. P. Efremov, 1903, vol. I, p. 444, şi vol. VIII, p. 177.

www.dacoromanica.ro

bunicului său faţă de Maria Eichfeldt, ultimul portret al ei păstrându-se la fata lui Todoraşcu, prinţesa Eufrosina Viazemski (1835—1925), care a donat această miniatură lui Victor Catargi (1882—1936), strănepotul Mariei Eichfeldt. Duplicitatea atitudinii poetului, ca şi în cazul admiraţiei sale faţă de Pulheriţa Varfolomeu, se explică de contrastul sentimentelor de dragoste şi gelozie a unui îndrăgostit fără succes; aceasta încurcă pe comentatori şi în cazul discutat.

Trebue să amintim în primul rând poezia *Doamnei Eichfeldt*, publicată de V. Gorceakov, în „Moskvitianin" din 1850 (nr. 1, p. 157). Poetul face, în aceste versuri, o aluzie la norocul în dragoste, de care se bucură verii doamnei Eichfeldt (ştim că Todoraşcu Krupenski îi era văr bun). Gorceakov adaugă, că Maria Eichfeldt, dorind să-şi ascundă legătura cu N. Alexeev, căuta să se înconjoare de rude (Alecu, Iordache, Kostaki...), ceea ce confirmă aluzia poetului. Dar şi aici este la mijloc o neprecizie: legătura cu Alexeev se începea cam atunci, când acesta îl prezintă pe poet doamnei Eichfeldt, romanul ei cu Todoraşcu neputându-se desvolta din cauza înrudirii lor prea apropiate. Totuşi, versurile lui Puşkin sunt prea elocvente, datând din 1821, din perioada când trei rivali înconjurau Maria Eichfeldt. Todoraşcu Krupenski avea, la început, un succes mai mare, locul său ocupându-l în urmă Alexeev, iar poetul îşi căuta mângâierea în versuri satirice, spunând, în glumă, că se va însura cu nepoata cucoanei, Zoia, ca să-i ajungă şi el rudă. Gorceakov recunoaşte, de altfel, că eroina acestor frământări amoroase preţuia talentul lui Puşkin tot atât cât şi pe cel al începătorului Stamati...[1])

Despre legăturile lui Alexeev cu Maria Eichfeldt

---

1) S. Gessen, *op. cit.*, p. 144.

www.dacoromanica.ro

povestesc Wiegel[1]) şi Liprandi,[2]) care declară, că Puşkin n'ar fi îndrăznit să calce drepturile prietenului. Se vede, însă, că Alexeev însuşi, nefiind încă la început sigur pe situaţie, nu s'a grăbit să-l prezinte, pe poet, doamnei Eichfeldt; aceasta ne-o spune chiar Puşkin, în scrisoarea sa din 26 Decembrie 1830, pe când Alexeev mărturiseşte şi el, în scrisorile din Octombrie 1826 şi Martie 1827, rivalitatea lor prietenească din trecut.

Nicolae Stepanovici Alexeev (1789—1850)[3]) s'a născut la Moscova, a învăţat la pensionul Forleville, a fost militar şi a luat parte la bătălia dela Borodino. Inrudit cu generalul Kiseliov, el a fost recomandat guvernatorului plenipotenţiar Bahmetev, aşezându-se astfel în 1818, ca funcţionar la Chişinău. Liberalismul său moscovit l-a apropiat de generalul Orlov, la care a făcut cunoştinţă cu Puşkin. Alexeev l-a introdus, pe poet, în sânul societăţii locale, iar când cutremurul din 1821 a avariat locuinţa lui Inzov, Puşkin s'a mutat la el, stând aici şi în Martie 1824, când a venit în vizită din Odessa.[4]) Alexeev era unul din puţinii oameni cari îşi dădeau seama de importanţa prieteniei ilustrului poet, şi era demn de ea, — declară Liprandi. El a adunat o colecţie de versuri ale lui Puşkin, care prin conţinutul lor nu puteau fi publicate.[5]) Poetul a adresat lui Alexeev câteva epistole. Ele erau inspirate de sentimentele legate de persoana doamnei Eichfeldt. Prima epistolă în versuri, din 1821, a apărut în revista „Steaua Polară" din 1825 (p, 109—110), intitulată: *Lui A—v*:

---

1) *Op. cit.*, VI, p. 116.
2) S. Gessen, *op*, *cit.*, p. 192 şi urm.
3) Despre Alexeev, comp. şi: *Corespondenţa lui I. Grot cu P. Pletnev*, vol. III, p. 401—402; Liprandi îl aminteşte în viaţă la 1851 (?).
4) F. Wiegel, *op. cit.*, p. 152.
5) A. Weltman, *op. cit.*, p. 124—125.

www.dacoromanica.ro

Dragul meu, cât de nedrepte
Sunt visurile tale de gelozie...

Aceste versuri semnalează doar închegarea prieteniei dintre Maria şi Alexeev, care „blestemă pe soţul gelos, sau pe mama plicticoasă".

A doua epistolă, din 1822: *Prietenului,* o compară pe Maria Eichfeldt cu Laura, dar poetul declară că el nu-i bun de Petrarca... Alexeev participă la aplanarea conflictului poetului cu colonelul Starov şi intervine în ciocnirea sa cu Toderaş Balş; Puşkin, stând arestat, îi adresează o epistolă...

Prietene, iată de trei zile...

Poetul a avut în vedere, de sigur, pe Maria Eichfeldt, în ciorna epistolei lui Alexeev:

Iubeşte, mângâie dorinţele tale,
Nădejdei şi Ebreii crede...

Puşkin a dedicat aceluiaşi Alexeev faimosul său poem *Gavriliada,* cu numeroase aluzii la doamna Eichfeldt[1]:

De ce, oare tu, Ebreia, ai surîs...

Despre felul ei de a se îmbrăca, autorul scrie, în *Dedicaţie:*

Nu te mira, dragul meu,
Hainei sale izraelite...

Recunoaştem pe soţii Eichfeldt în următoarele versuri;

Intr'adevăr al Ebreii tinere
Imi este scumpă salvarea sufletească,
Soţul ei, un om onorabil,
Bătrân cărunt, un prost dulgher şi tâmplar,
In sat era unicul muncitor...

Nu trebue să uităm, că acest poem, scris între Aprilie 1821 şi mijlocul anului următor, în genul versurilor lui

---

1) S. Gessen, *op. cit.*, p. 582. Observaţia noastră, din IX—XII 1936; „Din trecutul nostru", nr. 36—39, p. 118.

www.dacoromanica.ro

Voltaire şi Parny,[1]) a stârnit o profundă indignare a oficialităţii. Impăratul a numit în vara anului 1828 o comisie specială pentru anchetarea cazului; membrii acestei comisii: V. Koclubei, P. Tolstoi şi A. Goliţin au însărçinat pe N. Golenişcev-Kutuzov, general-guvernatorul Petersburgului, să-l interogheze pe poet, care a negat, însă, faptul c'ar fi scris versurile.[2]) S'a mai spus, că poemul ar fi fost scris la Chişinău, de... răposatul satiric, prinţul Dimitrie Petrovici Gorceakov (1758—1824).

Alexeev, din cauza doamnei Eichfeldt, a renunţat întru câtva la ascensiunea în carieră, refuzând, chiar, prima propunere a contelui Voronţov de a fi mutat la Odessa. El a rămas la Chişinău, unde pe vremea ocârmuirii lui Voronţov totul s'a schimbat.[3]) Corespondenţa acestui prieten, este o pagină de încheiere a surghiunirii lui Puşkin, în Basarabia.[4])

Alexeev scrie la 30 Octombrie 1826, din Chişinău:

„In timp ce mă gândeam să-ţi scriu prin persoane străine, amabile Puşkin, prin doamna Krupenski, care se angaja să transmită scrisoarea surorii sale, Peşciurova, am aflat că eşti la Moscova. Bucuria m'a cuprins în aşa măsură, încât nu sunt în stare să ţi-o exprim şi te las să judeci singur, dacă despărţirea n'a micşorat încrederea ta în prietenia mea. — Cu ce invidie îmi închipui pe cunoscuţii mei moscoviţi, cari au prilejul să te vadă deseori; cu ce plăcere aş fi vrut să fiu în locul lor şi cu mândrie aş zice lor: noi am trăit cândva împreună, am gândit la fel şi am iubit, adesea, aceleaşi femei; ne-am certat uneori, dar ne-am despărţit prieteni, sau, cel puţin,

---

1) P. Bartenev, *op. cit.*, p. 125.

2) Vl. Burţev, *Puşkin, „Gavriliada" şi împăratul Nicolae I*, „Rusia Ilustrată".

3) I. Liprandi, *op. cit.*, p, 259.

4) „Arhiva Rusă", 1881; *Puşkin şi contemporanii săi*, 1908, vol. II, p. 216 şi urm. M. Ţiavlovski, *Puşkin*, *op. cit.*, p. 548.

www.dacoromanica.ro

m'am măgulit cu acest gând. Cât aş vrea să dejunez cu tine la unul din restaurantele moscovite şi la un pahar de *bourgogne* să retrăiesc viaţa chişinăuneană din ultimii trei ani, destul de plăcută pentru noi, prin diverse întâmplări. Am avut mulţi prieteni, dar în societatea ta m'am simţit mai bine, şi noi, se pare, ne-am înţeles unul pe altul; cu toate poreclele: de rival perifid şi prieten negru, pot să spun, că am fost prieteni-rivali, şi am trăit plăcut!

„Acuma scena chişinăuneană s'a deşertat şi am rămas singur aici, de unde să pot transmite, cu timpul, urmaşilor, ca martor ocular al trecutului, şi gândurile şi faptele noastre. Totul s'a schimbat aici din vremea despărţirii noastre: *Sandulache* s'a măritat; *Solovkina* a murit; *Pulherița* a îmbătrânit şi trăieşte în sărăcie; *Calipso* e ofticoasă; singura *Ebreia* a rămas la locul ei; — *însă zile din trecut n'am să le mai revăd!* Cât de des pe malurile secate ale Bâcului, umblu *trist* şi *înnourat* etc., aducându-mi aminte de tovarăşul drag, care ştia să mă supere şi să-mi trezească în acelaşi timp râsul. Insăşi Madame *Wolf* înrâurează puternic asupra dispoziţiei mele, — şi dacă n'ai uitat acest obiect, ai să mă înţelegi uşor.

„Locul lui Katakazi l-a ocupat Timkovski[1]; îl cunoşti probabil: el singurul prin inteligenţa şi amabilitatea sa îndulceşte plictiseala. Ai să vrei poate să cunoşti, de ce trăiesc aici aşa de îndelungat, dar nu sunt în stare să-ţi spun nimic; o oarecare lene grea mi-a cuprins sufletul! Norocul în serviciu nu e constant faţă de mine; pentru toate misiunile, executate de mine cu sârguinţă, semi-milordul[2]) m'a răsplătit cu mulţumiri şi de câteva ori cu strângeri de mână; iar gradele şi ordinele depin-

1) Vasile Timkovski (1781—1832), guvernator în 1826, scriitor.
2) Voronţov; aluzie la vestita epigramă a lui Puşkin, comunicată la 10 Octombrie 1824 lui Viazemski.

www.dacoromanica.ro

deau de cei dimprejur, şi trebuia să le cer, dar eu mi-am păstrat mândria şi n'am înaintat cu nici un pas. Acuma l-a luat dracul, el a plecat în Anglia, iar eu aştept posibilităţi ca să mă întorc la Moscova albă şi să mă unesc cu prietenii, dar:

Cât de mulţi privirea noastră n'o să mai găsească
In rândurile noastre!..."

La scrisoarea aceasta a urmat răspunsul poetului, din 1 Decembrie 1826, din Pskov:

„Prietene, revino iar, dă-mi suflul creator de altădată,
Revarsă un vânt de viaţă peste mine.

„Nu pot să-ţi exprim sentimentul meu la primirea scrisorii tale. Scrisul tău curat şi ţeapăn, tumultul Chişinăului, malul Bâcului, Ebreia, Solovkina, Calipso. Dragul meu, tu m'ai redat Basarabiei. Sunt iarăşi în ruinele mele — în camera mea cu gratii, sau la tine, dragul meu, în căsuţa luminoasă, curată... Iarăşi Rhein-wein, iarăşi Champagne, şi Puşcin, şi Varfolomeu, şi totul"...

A urmat la 20 Martie 1827, a doua scrisoare a lui Alexeev, trimisă din cetatea Hotinului:

„Dacă scrisoarea mea ţi-a făcut plăcere, amabile Puşkin, atunci judecă, ce entuziasm mi-a trezit epistola ta; în viaţa mea plictisitoare, monotonă, eu n'am putut să te uit, fiecare pas, fiecare loc îmi aminteau plimbările vesele, discuţiile animate, rivalitatea prietenească şi trădarea fără răutate"...

Alexeev trece, în continuare, la descrierea celor ce interesează, de sigur, mai mult pe poet: la o serată la doamna Waker, provocarea lui Suşkov[1]) la duel a tânărului Varlaam, aghiotantul lui Voronţov; Liprandi a fost mar-

1) Nicolae Vasilievici Suşkov (1796—1871), scriitor, membru din partea coroanei în Sfatul Suprem al Basarabiei.

www.dacoromanica.ro

torul lui Suşkov, iar Alexeev cel al adversarului. S'au înţeles să se întâlnească în grădina publică, lângă restaurantul lui Dupont, dar Varlaam, deşi ofiţer de gardă, a anunţat autorităţile, care au năvălit, la faţa locului, împreună cu neamurile şi slugile lui Varlaam. Alexeev s'a revoltat, a reproşat incidentul lui Varlaam şi a provocat la duel pe Suşkov, în locul acestuia. Suşkov a tras cu pistolul, dar n'a nimerit, iar Alexeev a tras în aer. Contele Pahlen a cerut a patra zi, ca Suşkov să plece în interes de serviciu la Ismail, iar Alexeev — la Hotin. Generalul Sabaneev a ordonat ca Varlaam să fie expulsat la Tiraspol...

Setea poetului de noutăţi chişinăunene, exprimată de repetate rânduri, tăinuia dorinţa lui de a reveni, în scris, asupra vieţii de odinioară:

„Scrie-mi, dragul meu, — îl ruga Puşkin pe prieten, la 26 Decembrie 1830, — despre locurile acelea unde te plictiseşti, dar care au devenit scumpe închipuirii mele, despre malurile Bâcului, despre Ebreia, pe care o ascundeai aşa de îndelungat şi persistent de mine, prietenul tău negricios, despre Pulheria, despre Stamo, Hudobaşev, Inzov, Liprandi, într'un cuvânt despre toţi acei apropiaţi amintirii mele, femei şi bărbaţi, vii şi morţi. Şederea mea în Basarabia n'a lăsat până în prezent urme, nici poetice, nici prozaice. *Dă-mi timp, — sper, ai să vezi odată că nimic nu e uitat de mine*"...

Alexeev l-a însoţit pe generalul Kiseliov în Principatele Dunărene, unde acela era numit ocârmuitor. El scria lui Puşkin, la 14 Ianuarie 1831, din Bucureşti:

„M-me Stamo şi Ebreia au rămas văduve şi în sfârşit sunt libere de bărbaţii lor. Afacerile tatălui Pulheriei, pe care mi le-a încredinţat lordul Midas[1]), am reuşit să le îndrept în folosul său şi ea ar putea, şi pe viitor să

1) Contele Voronţov.

www.dacoromanica.ro

vrăjească pe Gorceakov, mai mult decât în vremurile când el îi jertfea viaţa, călcând teama de a-ţi deveni rival. Inzov s'a aşezat la Bolgrad, ca un adevărat Buffon sau Bonet, plantează grădini, hrăneşte păsări, se ocupă de binefacere, iar întreaga administraţie [1]) merge, fără el, în ordinea ori dezordinea ei. Hudobaşev e în retragere şi locueşte la Chişinău pentru înfrumuseţarea oraşului. Liprandi, după ce a slujit pe jumătate cu păcat campania turcească, mâncând şi bând în amândouă Principate o mulţime de bani, s'a însurat, în sfârşit, în Bucureşti, din dragoste (după cum asigură). Chemat de conducere, el a trebuit să plece la Tulcin, lăsându-şi soţia într'un orăşel mic, ca să-i aştepte înapoierea şi, cât se pare, i se poate citi versul lui Detouche: *Attendez-moi sous l'orme*... Aşteptăm cu primăvara terminarea ocârmuirii noastre în Principate..."

Alexeev ii promitea lui Puşkin, la 23 Ianuarie 1835, să-i trimeată o parte din notiţele sale cu privire la viaţa din Chişinău. Nu se cunoaşte, până în prezent, soarta acestor memorii, nici cea a manuscriselor lui Puşkin rămase în mâinile lui Alexeev, printre care cinci scrisori adresate din Chişinău lui Liprandi.[2])

Iar „Ebreia"?

Incă scrisoarea din 1826 a lui Alexeev, oglindeşte o schimbare faţă de trecut. Moartea lui Ivan Ivànovici Eichfeldt nu schimbase cu nimic situaţia. Ruptura dintre Maria şi Alexeev s'a produs, fără îndoială, mai înainte, deoarece el a plecat în Principate, iar ea s'a căsătorit, (cel târziu în 1832) cu locotenentul elveţian Teodor Carol Faesy (1799—1883),[3]) încadrat în 1827 în armata rusă,— locotenent în rezervă al regimentului Jitomirski, fratele

1) A coloniilor străine din Sudul Rusiei.
2) M. Ţiavlovski, *Puşkin, op. cit.*, p. 548.
3) G. Bezviconi, *Boierimea, op. cit.*, vol. II, p. 109.

www.dacoromanica.ro

generalului Carp (Carol) Faesy, distins în războaiele din Caucaz. Maria Faesy a moştenit dela părinţi moşiile Piatra şi Morozeni în judeţul Orheiului. Pe mormântul ei din Morozeni e scris, că eroina atâtor versuri puşkiniene a murit la 13 Septembrie 1855, în vârstă de 55 ani, această greşală de vârstă admiţându-se, deoarece al doilea soţ al ei era mai tânăr cu vreo doi ani decât dânsa. Amintirile fiicei sale, Elena Teplova (1838—1883), le publică L. Mateevici, în „Vestitorul Istoric"; le găsim reproduse în antologia lui Vl. Iakovlev.

Puţin mai târziu, la 1 Mai 1859, în Chişinău moare sora Mariei Faesy, Pulheria Egorovna,[1]) măritată cu consilierul titular Petre Pavlovici Beluha-Kohanovski (1792—1840)[2]), a cărei casă ospitalieră o vizita şi Puşkin; aici, Maria a cunoscut pe poet şi pe Alexeev. Renumitul artist român, Matei Millo, era nepotul de fiu al fratelui Pulheriei Beluha-Kohanovski şi al Mariei Eichfeldt-Faesy. Soţii Beluha-Kohanovski sunt înmormântaţi în cimitirul Râşcani din Chişinău.

In sfârşit, Teodor Krupenski s'a căsătorit cu Smaranda Moruzi (1801—1874), fata dragomanului Dimitrie decapitat în 1812; Puşkin vizita familia Moruzi, la Odessa. Todoraşcu a murit la 15 Septembrie 1842, la Chişinău. El este îngropat în cimitirul Central.

* * *

Puşkin la Odessa. Curtoazia sa acoperea flirtul contesei Voronţova, cu prietenul său, A. N. Raevski[3]). La 24 Martie şi 2 Mai 1824, urmează repetate cereri ale contelui Voronţov, ca ambiţiosul poet să nu mai rămână

1) Născută la 8 Iunie 1795. G. Bezviconi, *ibidem*, p. 18. Comp. şi: A. Gorovei, *Artistul Matei Millo*, „Analele Academiei", Bucureşti, 1932.
2) Mason la Odessa; A. Florovski, *Din vechimea Odessei* Odessa, 1912, p. 12.
3) F. Wiegel, *op. cit.*, VI, p. 171.

www.dacoromanica.ro

nici la Odessa, nici la Chişinău.[1]) Epigramele şi versurile satirice ale lui Puşkin supărau pe toţi, afirmă Liprandi, iar corespondenţa oglindea neliniştea progresivă a poetului. In Mai, lăcusta a apărut în guvernământul Hersonului,[2]) de unde Puşkin, primind misiunea de a cerceta cazul, ar fi scris în Iunie, şefului de cancelarie Kaznaceev:

Lăcusta a sburat, a sburat şi s'a aşezat.
A şezut, a şezut, totul a mâncat
Şi din nou a sburat.[3])

In ziua de 30 Iulie 1824, Puşkin a părăsit Sudul Rusiei.

* * *

Privind mormintele tuturor acestor eroi ai epopeii puşkiniene, ne aducem aminte de cuvintele lui Turghenev, din încheierea romanului *Părinţi şi copii*:

„Oricât de înfocată, păcătoasă şi rebelă inimă s'ar ascunde în mormânt, florile crescute deasupra privesc în linişte cu ochii nevinovaţi: ele ne vorbesc nu numai de liniştea eternă, de marea linişte, despre „natura nesimţitoare", dar ne vorbesc de asemenea şi de pacea veşnică, ca şi de o viaţă fără de sfârşit".

MINERVA

1) „Vechimea Rusă", 1879, vol. XXVI, p. 292, şi *Puşkin şi contemporanii săi*, vol. XVI; p. 68.

2) G. Serbski, *Dosarul despre lăcusta*, „Vremennik", 1936, vol. II, p. 275. A. Zaşciuk, *op. cit.*, vol. I, p. 140, repetând tradiţiile chişinăunene din decada VI-a, leagă greşit incidentul cu lăcusta şi întâlnirea cu o tabără ţigănească, de împrejurimile satului Teleneşti.

3) *Puşkin şi contemporanii săi*, vol. III, p. 98—104.

www.dacoromanica.ro

CUPRINSUL

www.dacoromanica.ro

TIP. „PRESA"
D. ANDREESCU
Calea Plevnei Nr. 46

Exemplarele se pot procura la Librăria Ion Cărăbaş
Str. G-ral Berthelot Nr. 3 Bucureşti

www.dacoromanica.ro